

PLATTELANDJES

CARRY VAN BRUGGEN

LARENSE COLUMNS

UITGEVERIJ CONSERVE

Op 29 oktober 1921 verscheen in het 'Zaterdags Bijvoegsel' van het ALGEMEEN HANDELSBLAD de eerste van een serie wekelijkse columns van Carry van Bruggen (1881 - 1932) over het Gooise dorpje Laren, waar ze sinds 1914 woonde. De gebeurtenissen in de Larense dorpsgemeenschap, die de revue passeren, zijn alledaags en futiel; de algemeenselijke overpeinzingen die ze aan Carry van Bruggen ontlokten zijn dat allerminst.

In de PLATTELANDJES treft men de schrijfster Carry van Bruggen op haar best. Ze combineert journalistiek, belletrie en filosofie op een ontspannen wijze en betreft vaardig de lezers bij haar onderwerpen. In een luchtige conversatietoon legt ze hen problemen voor van allerlei aard. Is de Larense bewoner, die zijn bosje hakhout niet wil afstaan aan de dorpsgemeenschap, een individualist? Hoe komt het dat de etiquette onder de 'oude' Larense ingezetenen strenger is dan aan het keizerlijk hof? In haar knappe observaties hoe mensen zich gedragen en zich van elkaar onderscheiden, is veel van de filosofie van PROMETHEUS en HEDENDAAGS FETISCHISME terug te vinden.

Carry van Bruggen is in haar columns een rijpe, milde persoonlijkheid; ze neemt met humor en wijsheid afstand van de brandende vragen die haar ooit kwelden. Van haar omgeving kan ze genieten en ze leeft mee met het wel en wee van de bewoners van Laren.

Het laatste 'PLATTELANDJE' verscheen op 19 juni 1926. Tot bundeling van haar columns is zij nooit gekomen, waarschijnlijk door de ziekte die haar zo levendige geest verduisterde. Jan Fontijn en Diny Schouten, die eerder een monografie publiceerden over Carry van Bruggen, maakten een zeer ruime, representatieve keuze. Deze hier voor het eerst gebundelde PLATTELANDJES bewijzen eens te meer, dat Carry van Bruggen een schrijfster van niveau is.

Plattelandjes

EVENEENS VERKRIJGBAAR VAN CARRY VAN BRUGGEN
IN DE INDISCHE LETTERENREEKS VAN CONSERVE:

Goenong-Djatti [roman]

Een Indisch huwelijk [novelle]

'n Badreisje in de tropen [verhalen]

18.30
Carry van Bruggen

PLATTELANDJES

LARENSE COLUMNS

Keuze en toelichting
van Jan Fontijn en Diny Schouten

UITGEVERIJ CONSERVE

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG:

Bruggen, Carry van

PLATTELANDJES: columns uit het Algemeen Handelsblad / Carry van
Bruggen ; samengest. en van een naw. voorz. door Jan Fontijn en Diny Schouten. -
Schoorl : Conserve

Met reg.

ISBN 90-71380-36-X

UDC 82-8 NUGI 300

Trefw.: columns.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

INHOUD

Inleiding	9
In de 'lange tram' - 17 oktober 1921	17
'La Terre' - 5 november 1921	21
Bruiloft in Blaricum - 19 november 1921	24
Madame Etiquette - 10 december 1921	28
Matje en Electra - 17 december 1921	32
Een kerstavontuur - 24 december 1921	36
Een dubbele les - 7 januari 1922	40
Tweeërlei aristocratie - 28 januari 1922	43
Ménage à trois - 18 februari 1922	46
'De man met het masker' - 25 februari 1922	49
Grote gebeurtenis - 4 maart 1922	52
Waarom zij niet willen... - 11 maart 1922	55
Het begint weer... - 18 maart 1922	58
Brandende blikken... - 25 maart 1922	61
Tweeërlei esthetiek - 8 april 1922	64
Overpeinzing... - 15 april 1922	67
Onze jazzband - 22 april 1922	70
Papegaai en vinkje - 29 april 1922	73
Het gelukkige vergeten... - 6 mei 1922	76
Weer thuis... - 20 mei 1922	80
Dreigbrieven - 3 juni 1922	83
'Dauwtrappen' - 10 juni 1922	85
De regen - 1 juli 1922	88
Tweeërlei kermisstemming - 15 juli 1922	92

Vrijheden en privilegiën — 29 juli 1922	95
Brieven van afwezig en — 12 augustus 1922	97
Vis en limonade — 19 augustus 1922	99
Uitgaan en thuisblijven — 26 augustus 1922	102
September — 9 september 1922	105
Lijnen van geleidelijkheid — 16 september 1922	108
'Dat wordt er een...' — 23 september 1922	111
De appels — 7 oktober 1922	114
Onze zondagen — 28 oktober 1922	116
Voor de toekomst — 9 december 1922	119
Het zwaard, het vat, het mes... — 10 februari 1923	122
Slaaprecept — 10 maart 1923	124
De verdwaalde stem — 7 april 1923	127
Associaties — 21 april 1923	131
Bloemen en mensen — 12 mei 1923	134
Ça y est! — 7 juli 1923	138
De geest van de trein — 4 augustus 1923	141
Vakantietroost — 18 augustus 1923	143
Prentkaarten — 1 september 1923	145
De glorie der onleesbaarheid — 15 september 1923	148
Wat wij zien — 29 september 1923	150
Vis en vlees — 13 oktober 1923	153
De sterren — 27 oktober 1923	155
De moordenaar — 17 november 1923	157
Waarden en woorden — 24 november 1923	160
Een kleine inconsequentie — 22 december 1923	162
De ballingen — 5 januari 1924	165
Deugd en ondeugd — 16 februari 1924	168
'A' — 8 maart 1924	170
Macht en de mens — 29 maart 1924	173
David — 12 april 1924	175
Het eerste — 26 april 1924	177
Het miskende woord — 5 juli 1924	180

De vrouwtjes in Furfooz – 23 augustus 1924.....	183
Gesprekken – 11 oktober 1924	186
Gesprekken – 22 november 1924	189
Gesprekken – 27 december 1924.....	193
Gesprekken – 17 januari 1925.....	197
Gesprekken – 28 februari 1925.....	200
Gesprekken – 26 september 1925	204
Gesprekken – 17 oktober 1925	207
Gesprekken – 14 november 1925	210
Gesprekken – 19 december 1925.....	213
Gesprekken – 16 januari 1926	217
Gesprekken – 20 februari 1926	220
Gesprekken – 19 juni 1926	223
Aantekeningen	227

INLEIDING

Op 29 oktober 1921 publiceerde de veertigjarige Carry van Bruggen in het Zaterdags Bijvoegsel van het ALGEMEEN HANDELSBLAD de eerste van een serie columns, die de rubriekstitel 'Van het Platteland' kregen. Die columns, weldra bekend onder de naam 'Plattelandjes', verschenen aanvankelijk wekelijks, later vrij onregelmatig en handelden over wat Carry van Bruggen zoal meemaakte in het landelijke dorpje Laren in Het Gooi.

Zij was, toen ze in 1921 met de columns begon, een gevierd Nederlands auteur. Ze had naam gemaakt met o.a. de romans DE VERLATENE, HELEEN en EEN COQUETTE VROUW, en had in 1919 velen verrast met haar grote filosofische studie PROMETHEUS, waarin ze een aantal belangrijke facetten van het Europese individualisme op intelligente wijze analyseerde.

Het jaar 1921 was ook nog in een ander opzicht voor haar een vruchtbaar jaar; ze publiceerde haar novelle EEN INDISCH HUWELIJK en de schitterende herinneringen van haar jeugd HET HUISJE AAN DE SLOOT. Daarnaast was ze een produktief medewerkster van DE AMSTERDAMMER en redactrice van het tijdschrift DE NIEUWE KRONIEK.

Toen Carry van Bruggen de eerste van haar Plattelandjes publiceerde, woonde ze zeven jaar in Laren. Ze was daardoor vertrouwd met het wel en wee van de bevolking. In november 1914 was ze er met haar twee kinderen, een dochter en een zoon, en haar zuster Mies komen wonen, in het voorhuis van een boerderij aan de Engweg, vlak bij de Molenweg. Haar huwelijk met de journalist en

schrijver Kees van Bruggen was toen al op een fiasco uitgelopen. De scheiding werd in 1917 uitgesproken. De keuze voor het landelijke leven van Het Gooi was een bewuste geweest. Dat leven had ze al in 1913 leren kennen, toen ze op doktersadvies enige tijd rust moest nemen.

Dank zij de hulp van haar zuster, die met het huishouden hielp, had Carry van Bruggen tijdens de oorlogsjaren haar handen vrij gehad om geld te verdienen. Ze was tijdelijk als invalster-onderwijzeres werkzaam geweest op de Gooise School in Laren, had lezingen gehouden (ze was een boeiend en gedreven spreker) voor een society-publiek dat door de oorlog gedwongen naar binnenlandse verstrooiing zocht. En natuurlijk had ze veel geschreven. Haar leven als alleenstaande vrouw was niet gemakkelijk geweest, omdat ze van Kees geen geld wilde ontvangen, niet voor zichzelf en niet voor haar kinderen.

Haar leven veranderde, toen ze op 20 juli 1920 trouwde met de veel oudere kunsthistoricus Pit, een rustige, evenwichtige man, die in vele opzichten het tegendeel was van Carry. Ze vestigden zich in Pits huis 'De veldmuis', recht tegenover Carry's vroegere woning. Pit liet in de tuin een tweede, kleiner huis bouwen met een ruime slaapkamer en gezellige studeerkamer, waar Pit en Carry aanvankelijk samen werkten. Sinds haar tweede huwelijk was Carry van Bruggen sociaal, intellectueel en financieel in goede doen. Ze organiseerde leesavonden in haar huis, waar o.a. de beeldend kunstenaar Herman Hana, de filosoof F.H. Fischer, de journalist Henri Wiessing en de schrijver-criticus Frans Coenen aanwezig waren.

In deze animerende 'Bloomsbury'-achtige sfeer schreef Carry haar Plattelandjes. Dat de columns uit die eerste jaren een sfeer van harmonie en tevredenheid ademen, is dan ook nauwelijks te verwonderen. De rust van Laren, deels een boerendorp, deels een villadorp, is in bijna elke column voelbaar. De samenstelling van de bevolking – boeren, renteniers, artiesten en intellectuelen – was gevarieerd. Aan merkwaardige typen en daarmee aan stof voor haar

columns ontbrak het zeker niet. 'In Laren, en Huizen en Blaricum, daar heb je van allerlei raricum', had Carry van Bruggen al ver voordat ze zich in het Gooi vestigde raillerend opgemerkt. De waarheid van het rijmpje kon ze nu volop in haar stukken demonstrenen. Haar sympathie ging daarbij uit naar de oorspronkelijke dorpsbewoners, 'de oude dorpsaristocratie', zoals ze figuren als haar buurvrouw Jaantje liefdevol noemt.

Carry van Bruggen had in 1921, toen ze met haar Plattelandjes begon, een grote routine in het maken van columns. Zij was toen niet alleen een getalenteerd schrijfster, maar ook een vaardig journaliste, die snel kon werken. Al tijdens haar verblijf in Indië van 1904 tot 1907 had ze als columniste meegewerkt aan de *DELICOURANT*; in de 'Brieven van May' schreef ze speelse, maar toch altijd ook scherpe bijdragen over zeer verschillende onderwerpen. Ze werd zich toen voor het eerst het verschil bewust tussen het schrijven van journalistiek en belletrie. Journalistieke bijdragen kunnen, mits de schrijver ervan iets te zeggen heeft en hij gevoelig is voor de nuances van de vorm, op een min of meer vanzelfsprekende wijze een literair karakter krijgen. Een in eerste instantie alledaagse gebeurtenis of banaal feit, goed voor een berichtje in de krant (en misschien zelfs dat niet), krijgt in handen van een getalenteerd journalist dank zij zijn vormbeheersing en taalgebruik een exemplarisch karakter.

In dat opzicht zijn de Plattelandjes van Carry van Bruggen een uiterst geslaagde combinatie van journalistiek en belletrie. In vele van haar columns gaat ze uit van een concrete situatie, die ze met een aantal treffende details beschrijft, en waaraan ze vervolgens een aantal algemene gedachten verbindt. Soms ook draait ze de zaak om, en begint ze met een bewering van een algemeen karakter en vult die vervolgens met concrete gebeurtenissen in. Het sterk inductieve karakter van haar schrijven, van het bijzondere naar het algemene, toont aan hoe weinig dogmatisch haar kijk op de wereld is: first the facts and then the theory. De kunstenaar in haar wil de

wereld naïef, onbevooroordeeld, zien; het gewone is zeker niet minder wonderlijk voor haar dan het ongewone. Ze wil openstaan voor wat de meest simpele zielen uit haar plattelandse omgeving beleven en meedelen. Aan de andere kant is de filosofe in haar zich uitermate goed bewust dat we de werkelijkheid niet onbevooroordeeld kunnen zien. Een van de hoofdstellingen in PROMETHEUS is de uitspraak van Protagoras: de mens is de maatstaf van alle dingen. Dat wil zeggen dat waarheid niet iets objectiefs, maar iets subjectiefs is. We geloven niet wat we zien, maar we zien wat we geloven. Ieder kijkt vanuit zijn venster op de wereld. Daar is niets op tegen, vindt ze zelf, als we maar eerlijk uit ons eigen venster kijken en niet min of meer handig napraten wat een ander hem heeft medegedeeld wat hij uit zijn venster zag. Dat kijken vanuit een persoonlijke betrokkenheid is wat Ter Braak onder andere waardeerde in Carry van Bruggen. Het is ook wat het lezen van haar Plattelandjes de moeite waard maakt. Ze kon pas tot het schrijven van een column komen, schrijft ze zelf in een van haar columns, als zich in de waaier van mogelijkheden, die de werkelijkheid van alledag bood, er een zich voordeed waarbij ze zich persoonlijk betrokken voelde. In datzelfde Plattelandje geeft ze een voorbeeld. Toen een vriendinnetje van haar dochter Mops haar eens vroeg of ze over de kermis in Laren een Plattelandje wilde maken, antwoordde Carry van Bruggen: 'Misschien wel honderd, beste kind, misschien niet één? Het hangt niet van de kermis af; het hangt alleen van tante af.' En even later, zo vervolgt de schrijfster, was het er: 'Dat ene impressietje, waarop altijd het wachten is, waaromheen zich dwalende gedachtetjes en vage gevoelentjes in een schok kristalliseren zoals in een oververzadigde oplossing de wezenlijke kristallen rondom de plotseling ingestoken stok.'

De Plattelandjes zijn juist omdat ze vanuit een persoonlijke betrokkenheid geschreven zijn een uitstekende introductie op Carry van Bruggens gedachtenwereld. Haar hang om te willen *begrijpen* treedt sterk naar voren, als ze in september 1924 de titel van haar rubriek wijzigt in 'Gesprekken'. Dan neemt ze, duidelijker nog

dan daarvoor, de kans waar om filosofie te bedrijven met voorbeelden-van-dichtbij, en kiest er de (socratische!) dialoogvorm voor. Haar filosofische stokpaardjes uit PROMETHEUS en HEDENDAAGS FETISCHISME zijn expliciet of impliciet in de columns aanwezig, zoals de distinctiedrift van de mens, de verwisseling van doel en middel, vooroordelen over vooruitgang en over man en vrouw. Hier en daar is goed te merken, dat ze als oudere vrouw en als moeder schrijft, aan wie de mentaliteit van de jongere generatie soms ontgaat. Wat moet ze denken van de nieuwe trends van de dag, waarmee haar zeventienjarige dochter Mopje en haar vriendinnen haar confronteren? Ze moet haar houding ten opzichte van jazz, shimmy en wielrennen bepalen. Haar afkeer tegen bepaalde facetten van de moderne tijd is voor haar belichaamd in de glitterende wereld van de filmster.

Carry van Bruggen verloochent in deze columns niet dat ze voor bepaalde waarden staat, voor eenvoud en soberheid, waarvan de herkomst terug te voeren is naar het provincialistische milieu waarin ze opgroeide. Wat dat betreft waren de Plattelandjes voor haar een confrontatie met en een op zoek gaan naar de verloren tijd van haar jeugd, zoals haar bundel AVONTUURTJES, geschreven in dezelfde tijd als de Plattelandjes, een exploratie was van joodse elementen uit haar jeugd.

Het paradoxale en het boeiende van Carry van Bruggens persoonlijkheid als schrijfster is dat zij ondanks het soms sterk intellectuele karakter van haar oeuvre open blijft staan voor het gewone en 'natuurlijke'. In de Plattelandjes staan schitterende natuurbeschrijvingen, zoals Nescio ze schrijven kon, ontroerende observaties van dieren en mensen, vol milde humor en mededogen.

Carry van Bruggen heeft deze Plattelandjes gedurende vijf jaar, van 1921 tot 1926, in het ALGEMEEN HANDELSBLAD gepubliceerd, tot en met mei 1923 vrijwel wekelijks, daarna in frequentie teruglopend tot ongeveer eenmaal per maand. Meer dan eens verschenen

haar columns gelijk met die van haar ex-man Kees van Bruggen en van haar broer Jacob Israël de Haan. Jacob de Haan was begin januari 1921 door het ALGEMEEN HANDELSBLAD aangesteld als Palestijns correspondent met een vast jaarsalaris. Op 30 juni 1924 werd hij in Palestina vermoord. Hoe scherp is het contrast tussen de ingewikkelde situatie in Palestina met de vele intriges, waarover Jacob schreef en de rustieke sfeer van het keurige, 'hoffelijke' Laren, die Carry in haar columns opriep!

Of de Plattelandjes in die tijd gewaardeerd werden door de lezers en lezeressen van het ALGEMEEN HANDELSBLAD is moeilijk te zeggen. Ze staan vreemd tussen de andere rubrieken van het Zaterdags Bijvoegsel: het wekelijkse modepraatje van 'Annelèn', de rubrieken over opvoeding, bloemen en planten, de huishoudelijke tips van 'Huismoeder' ('Dat wat gij moet weten') en de reisbrieven uit verre oorden – toen nog Parijs of Londen. Een tijdlang droeg de pagina de onschuldige kop 'Van mensch en ding'; maar dat de redactie beoogde vooral de lezeressen te behagen, werd nog duidelijker toen de bijlage (in 1925) een nieuwe, meer expliciete naam kreeg toebedeeld: 'Van en voor vrouwen'. Erg prettig kan Carry van Bruggen zich onder die nieuwe naamgeving niet hebben gevoeld. In 1904, toen ze meewerkte aan de DELI-COURANT, waarvan haar man Kees hoofdredacteur was, hield ze het niet lang vol om zich in haar wekelijkse rubriek 'Iets voor onze dames' uitsluitend tot haar seksegenoten te richten. Uit afkeer van 'prullig geleuter voor dames in de geklede zin van het woord' veranderde ze de rubriekstitel in 'Brieven van May', om zich te kunnen richten op onderwerpen van verheven aard. Twintig jaar later onderscheiden haar voortreffelijk geschreven Plattelandjes zich schril van het onderdanige maar tegelijk belerende toontje waarop collega's als 'Huismoeder' en 'Cordelia' haar lezeressen toespreken: de gebruikelijke aanspreekvorm is 'Lieve Mevrouw', en 'Gij'. In die context probeerde Carry van Bruggen zich een eigen lezerskring te verwerven door de lezer in haar columns voortdurend in vertrouwen te nemen en te refereren aan wat

ze eerder over een onderwerp geschreven had. Toch moet ze zich ervan bewust zijn geweest dat ze met haar onconventionele ideeën over opvoeding of onderwijs het standbewuste damesdeel van haar publiek gevoelig tegen de schenen schopte. Als ze, schrijvend over de actuele discussie van de 'eenheidsschool' de 'deftige burger' verwijt dat hij zijn kind liever naar een 'jongeheren-instituut in een half-sleets tochtig huis' zendt dan naar 'een hygiënisch ingerichte volksschool' loopt ze alvast vooruit op de verontwaardiging: 'Jawel mevrouw, dat zegt u nu allemaal wel. Maar dat zou u toch eerst moeten bewijzen!' Het kan niet anders of Carry van Bruggen heeft zich al schrijvend voor het deftige HANDELSBLAD-publiek teruggevaand onder de Gooise elite, voor wie ze in de oorlogsjaren lezingen hield; reminiscenties aan die periode duiken opvallend vaak op.

Carry van Bruggen is nooit tot bundeling van de Larense columns gekomen. Heeft de depressieve toestand, waarin ze in 1928 verviel, het verhinderd?

Ruim zestig jaar na hun verschijnen lijkt het ons een daad van eenvoudige rechtvaardigheid om deze omissie te herstellen. Carry van Bruggens talent als schrijfster staat er borg voor dat nergens het tijdgebonden en lokale karakter van de columns te dwingend aanwezig is. De omvang van deze uitgave maakte het niet mogelijk om de Plattelandjes integraal op te nemen. Uit de honderdnegen bijdragen hebben we, met zeventig Plattelandjes en 'Gesprekken', gelukkig een ruime keuze kunnen doen. We hebben daarbij de columns met een uitgesproken anekdotisch karakter laten vallen, maar hebben desondanks naar we hopen de lokale 'Larense' sfeer intact kunnen houden.

We hebben de Plattelandjes aangepast aan de moderne spelling en in een enkel geval van een aantekening voorzien.

JAN FONTIJN
DINY SCHOUTEN

In de 'lange tram'

De mannen lachen erom, maar wij vrouwen doen het niet en ook onze kinderen mogen het niet, we gaan niet over de brug bij Weesp¹, want die Blauwe Boog – je kunt niet weten – veel liever gaan we met de lange tram! Wat mij betreft, ik doe het met liefde, ik heb tegen de lange tram niets en voor mijn genoegen hoeft er zelfs helemaal geen elektrische te komen...

Soms soes ik daarover – ik soes er over in de lange tram, want zij geeft rijkelijk tijd tot overpeinzing, zij laat zelfs wel eens midden op de Laarderhoogte een paar wagens glippen, en dan moeten de andere eerst naar Craailo dóór, voordat die kunnen worden opgehaald, en ze krijgen zolang een kei onder het wiel, opdat ze niet 'motu proprio' terug zullen sukkelen naar het postkantoor... en langs mij heen snort de auto van de vrienden, waarin ik zitten zou, zonder mijn verknochtheid aan de lange tram... en ik wacht en soes, en vraag mij af, waarom ik toch zo van die 'lange' houd en soms heimwee naar een trekschuit heb...

Is het u, als mij, wel eens opgevallen dat juist mensen met zeer 'geavanceerde' ideeën niemendal geven om vooruitgang op technisch gebied, om snellere, betere, praktischer vervoermiddelen, dat ze zich zelden of nooit opwinden over het uur van de laatste lichter en heel andere dingen 'schandalig' vinden dan onpraktisch oponthoud op een 'sluis'?

Komt hun onverschilligheid, vaak weezin, tegen de 'moderne beschaving' misschien voort uit het gevoel dat Ruskin bezielde, toen hij de tijding der uitvinding van de telefoon begroette met de woor-

den 'Het laat mij koud, zolang de mensen elkaar toch niets belangrijks te vertellen hebben!'

De deftige oude dame, Frances Freeland (in Galsworthy's 'Free-lands') is niet gelukkig dan met 'het nieuwste', ze zegent kroost en nakroost, vrienden en magen met de nieuwste kurketrekkers en het nieuwste scheermes en de nieuwste parfumsput en de nieuwste pillen en de nieuwste blikopener en de nieuwste tassluiting, ze houdt van sneltreinen, heeft van auto's een klein griezeltje, maar gaat daar dapper tegenin, ze zal misschien nog wel eens in een vliegtuig zitten, maar haar lijforgaan is de 'Morning Post', ze heeft een onbeperkt vertrouwen dat alle koningen, bisschoppen en (conservatieve) ministers veel beter dan 'het volk' zelf weten wat er goed voor is en men moet haar niet aankomen met 'nieuwe gedachten'. Galsworthy heeft dat zeer goed gezien, men ziet het vaak zo samentreffen. Ik ben juist andersom als de oude mevrouw Frances Freeland: ik houd niet van verouderde inzichten, maar wel van verouderde vervoermiddelen en vooral van de 'lange tram'. En och, hij jengelt ook zo gezellig van hier naar Amsterdam...

Voor de school, die ik in het jaar der Algemene Hulpvaardigheid, 1914, mocht helpen gaande houden met mijn bij akte gegarandeerde 'bekwaamheid' tot het geven van Lager Onderwijs, heb ik óók een oud zwak, wat wonder dus dat ik wel mede 'geleidster' wilde zijn van een klas van zevenentwintig, natuurlijk in de lange tram, want welke moeder zendt haar kroost het Weesper Monster in de klauwen?

Laat nu toch een ontluikend Larens muzikaal genie, door 't 'niet roken' verleid, onze gereserveerdheid stoutelijk overtreden hebben, en genoeg humor blijken te bezitten om te vergeten, dat hij vooreergisteren in rok voor een piek-chique publiek concerteerde, en week van hart genoeg blijken om te zwichten voor de aandrang van een arge- en baardeloos pedagoog. Ja, lezer, hij deed het en juist bij de Hakkelaarsbrug en juist toen we begonnen te vinden, dat het toch wel een ruk was, in de lange tram, kwam het on-gekamde instru-

ment, waaraan trouwens maar één snaar ontbrak, uit de kast en onze jeugd demonstreerde de onverbeterlijkheid van de Hollandse aard, in een krachtige voorkeur voor 'Hittepetit', boven blonde duinen en ferme knapen! En zo hobbelde de 'lange' al jengelend en tjingelend naar Muiderberg heen en terug en langs de rietslootjes het Slot voorbij en Muiden door en op Diemerbrug af... en de hoed ging rond – onder 't motto 'geen zuurtjes' – en keerde vol appels en nootjes en repen en opzettertjes tot zijn maëstro terug, die onder een uitbundig gejoel met buigingen dankte.

Grimmig minachtend keek de Brug op ons neer en gretig turend naar de Blauwe Boog des Zieners, ontdekte ik geen boog dan die over het water en geen blauw dan dat des hemels.

In Amsterdam was mijn 'geleide' voorlopig uit en ik heette weer 'mevrouw' tot half vijf, want wie meerijdt als 'geleide' is 'juf'.

En 't eerst op mijn post, waakte ik als een leeuw over onze gereserveerdheid, tot ik ze komen zag, met hun rode truitjes en hun groene trommels en hun blote, blonde bollen, stappend door de zon. De trouwe 'lange' stond gereed om ons naar Laren terug te brengen, zelf is hij een stukje Laren en de conducteurs horen bij Laren, niet bij Amsterdam. En we laten de stad doorweligd van herfst-zongoud, zwaar en zwoel en vol in deze vreemde zomerschijn van late middag.

Gelijk reuzendahlia's stralen de zalmrode truien van een troepje korfballers tegen het smaragden veld in de dalende zon, gulden room is het wit der koeien verderop, die na het melken nog wat bijeenbleven achter het hek. Kijken ze zo bedrukt naar het bord met 'Schapen-schurft' in sinistere zwarte letters of ergeren ze zich aan 't onaanzienlijk hondje dat, jachtig van bangheid, hooggerekt op de achterpoten, uit de grote blikken melkkan snoept? Het zou kunnen, want nietwaar, ze 'geven' hun melk enkel voor de mensen! Maar wij, uit de lange tram, hebben het ook gezien en zevenentwintig gezichtjes klitten aan de ramen, vuistjes dreigen, knuistjes trommelen en 't hondje, wezenlijk schuldbewust, staakt het slobberen, kijkt

op, wordt ons gewaar en rept zich weg... o triomf...! Maar kijk... daar is vandaag nog gehooïd, half oktober, hele rijen van mollige donzen bobbels hobbelen dansend achter elkaar tot ver in het land... Neen, kijk daar, kijk daar...

Rozerood begloord is de weke, ijle nevel die opwelt uit het land, zó transparant, dat het gras hem groen doorgloeit... rozerood begloord van de verkwijnde, beslagen zon... en zo ver... zo wijd... O, wat lijkt het wel. Van matheid – omdat er aan dat zware zomerwerk maar geen eind wil komen! – lijkt de zon uiteengezegen, over de nevel vloeit ze weg in stil-brandende kleuren... er zijn geen grenzen aan... het lijkt een zee, die diep in de horizonten dringt, een zee van melken nevel, vol koeien dichtbij, vol geheimen verderop... een zee zonder golfslag, een witte droom, rozerood begloord. En rozerood begloord, door de ramen, al die gezichtjes, in starre verrukking starend...

Niemand let op de maan. Aan de overzijde is ze gerezen, bleek en een beetje hautain-onverschillig. Ze wacht, ze heeft de tijd, de zon ligt op sterven, nog even, en ze heeft het rijk alleen.

Over de nevelzee is het donker neergezonken en heeft de koeien verteerd... wij ook zitten in de schemer en de lange jengelt maar en tjingelt maar, gezellig. Amsterdam is alreeds een 'er was eens', Diemerbrug lang voorbij en boven het Muiderslot heeft de volle maan zich opgesteld, in een behaagzieke pose... triomferend over de dode zon...

Op het donkere, rimpelloze water van de wallen vloeit het zilver in stromen, onuitputtelijk, vloeit het uit haar en zij straalt niet minder diep, al offert ze kwistig haar zilveren bloed...

Na de bedriegelijke zomerschijn van zulk een dag in late herfst komt de avond verraderlijk gauw en verraderlijk koud... en het lijkt ineens twee maanden verder in de tijd. Zingend zwieren we door de bocht, het nauwe gat bij Naarden uit en we ijlen langs het duistere riet, want de lange ruikt de stal... de rechte, donkere weg leidt nu rechtuit naar huis.

In Laren, precies boven de roerloze toppen van de hoge bomen, veel kleiner en veel verder, heel bezadigd en zediger, nu ineens dan straks staat de volle maan. Het is hier helemaal stil en helemaal avond, een Sint-Nicolaasavond lijkt het, zoals we die droomden bij kindersprookjes...

‘ L a T e r r e ’

Vergis ik mij niet, dan is het in de voorrede van ‘Getting Married’, dat Shaw uiteenzet hoe de opvattingen en gevoelens van een volk worden gemaakt door de literatuur van de dag, niet enkel door de ‘hoge’, maar nog meer door de populaire. Hij gaat zelfs zover te beweren, dat de meeste mensen nooit verliefd zouden worden, als ze niet uit-en-te-na over de liefde hadden gelezen, de liefde in de ‘seaside-novel’, wel te verstaan! En zo is ook de beoordeling van karakters in het werkelijke leven gebaseerd op de vaste motieven en bekende modellen van de gangbare literatuur. De ‘helden’ en de ‘schurken’, die men meent in anderen te eren of te ontmaskeren, zijn helden en schurken uit boeken. Conventies hebben vat op de gemiddelde man, zolang ze vat hebben op de personen in zijn boeken. Hij beschouwt de menselijke verhoudingen – huwelijk, gezin, vriendschap, als ook die van de persoon tot de maatschappij – niet met zijn eigen oog, maar met dat van de meestgelezen auteurs.

Dat die ‘gangbare literatuur’ tenslotte óók niet uit de lucht valt, maar voortkomt uit dezelfde geest, die de lezer beheerst, zodat we dan welbeschouwd met een wisselwerking te doen hebben, valt niet tegen te spreken, maar de sterke inwerking gaat uit van de auteur op zijn publiek. Hij is als het brandglas; zonder de zon, die over allen schijnt, ware het brandglas ondenkbaar, maar alleen door het brandglas gaat van de zon die felle werking uit. Ten opzichte van de geest des tijds, in allen werkzaam, speelt de artiest de rol van het

brandglas, daardoor pas wordt in de gemiddelde man de inwerking van die geest merkbaar.

Darwin en zijn erfelijkheidstheorieën zijn niet los te maken uit de algemene geest van zijn tijd, op Ibsen werkte hij echter als een brandglas en de 'gemiddelde man' zou op zijn beurt nooit erfelijkheid opmerken en in erfelijkheid geloven zonder 'Spoken' en 'Hedda Gabler'!

Evenzo is het gesteld met het zien. Een volk ziet met de ogen van de schildersschool, waarvoor het sympathie gevoelt; raakt een nageslacht verzoend met wat wij thans 'excentriek' vinden en 'onwaar', dan zal het dezelfde akkers en bomen en luchten, die wij thans aanschouwen zoals we menen dat ze 'zijn', in gans andere gedaanten en kleuren zien, geleid en gestuurd door de aanblik van schilderijen, die het dan sympathiek vinden zal. Hier weer hetzelfde: nieuwe richtingen kunnen pas ontstaan uit een nieuwe geest, en deze is, als de zon, vaardig over allen, maar de brandglas-inwerking van het kunstwerk is nodig om in anderen die geest te ontsteken. En zo is, in wat ons wel zo persoonlijk mogelijk schijnt, de getuigenissen onzer eigen ogen, een belangrijk conventioneel element.

Sinds Zola 'La Terre' schreef, staat het aldus vast, dat te lande de mensen de dingen der natuur nader staan dan in de stad en dat er bijzonderlijk de jeugd, in alle onschuld, bepaalde mysteriën vroegtijdig doorgrondt...

Dit is de moraal, en nu het vertelseltje.

De knaap in kwestie is twaalf jaar en het moet erkend wel zeer kinderlijk, met een hoge stem vol gedecideerde intonaties. Tegenpraak zwijgt als *hij* verzekert, dat men te paard patrijzen jaagt en dat Jan van Schaffelaar, bij zijn sprong, de 'benen in het onderlijf drongen'!

Toen hij, voor een dubbeltje, de eend gewonnen had – een dwaas scharminkel, los op de poten, elf weken oud en te stom om voor de duvel te dansen – raakte hij over dat geluk haast niet uitgejoeld. Er moest een grasveldje ompaald in de tuin, een tobbe water

ingegraven en de tomaten verdwenen verschrikkelijk snel, omdat een eend zoveel van tomaten houdt!

Gevraagd wat zijn toekomstplannen met dit pluimgedierte waren, kwam het antwoord grif en gereed: die eend moest eieren leggen en uit die eieren zouden jonge eendjes komen, en die zouden dan op hun beurt... enfin, kroost en nakroost van eendebroed, als het zand der zee ontelbaar.

Maar... en de stem des ondervragers hokte in verbazing... maar, werd dat allemaal van dit eendje in zijn eentje verwacht? Maar natuurlijk... verzekerde de hoge stem, met zijn allergegedecideerdste intonatie... zo deden alle eenden, zo kwam je aan eendekroost (niet te verwarren met eendekroos). En moest daar nu wezenlijk geen woordje ofwel mannetje bij? Maar wel neen! In genen dele! Wie dat menen mocht, wist niets van 'de eend en haar levenswijze' af. Maar als nu die eend – en dat deed ze nooit, dat moest hij nu eens van ons aannemen! – zonder mannetje niet broeden wou? Dan zou hij zelf die eieren wel broeden, in zijn trui!! Met je trui vol eendeëieren naar school? Zo'n fantastisch plan mocht toch zelf wel eens één nacht worden... bebroed.

Andere dag uitkomst. Een vriendje had een overvloedige eendeman, voor de schikkelijke prijs van één gulden, mocht dat? 't Mocht van ons, maar 't mocht van vriendjes moeder niet. Even verslagenheid, dan, tòch uitkomst! Van het voorjaar, *als de eend de eieren had gelegd*, zou het vriendje hem 't mannetje te logeren geven. Als de eend de eieren had gelegd... weer hokte in verbazing des ondervragers stem... en wat dan? En wat dan!? We hadden het toch zelf gezegd! Dan ging die vrouwtjeseend toch dadelijk broeden. Als er maar een mannetje bij was, hadden we immers gezegd, dan deed ze het wel. En aldus zou dat mannetje – waarschijnlijk met blikken en gebaren die beduiden moesten 'vooruit, als de weerga op die eieren', het onvolkomen vrouwelijk plichtsgevoel versterkend! – zijn rol vervullen in de voorspoedige geboorte van het eendekroost...

We hebben van een complete 'Aufklärung' voorlopig maar afge-

zien, we zijn nu doende voor een jonge mannetjeseend, ze schijnen schaars in deze tijd van het jaar... ik vraag nu alleen maar dit: kende Zola zulke knaapjes, toen hij 'La Terre' schreef?

B r u i l o f t i n B l a r i c u m

Gij kent reeds, aandachtige lezer, mijn voorliefde voor ouderwetse vervoermiddelen, thans belijd ik u mijn voorliefde voor ouderwetse verhoudingen. Mocht ik kiezen tussen oude, patriarchale toestanden en... algemeen kiesrecht bijvoorbeeld, wellicht koos ik nog het eerste. Maar ze zijn er niet meer, en misschien waren ze er nooit dan in onze romantische verbeelding of misschien waren ze er alleen bij uitzondering, op kleine schaal, in beperkte kring; in elk geval, nu kunnen ze nergens meer zijn, doch enkel tirannieke verhoudingen, en de indelingen in beter en minder op de basis van 'welstand' en dan is algemeen kiesrecht toch altijd nog beter...

Maar wat was de wereld lieflijk en wat leken de mensen aardig, op die donzen, week-fluwelen herfstdag – een van die enkele na de donkere storm, toen de wolken joegen aan een lage hemel en de hoogbewogen zee donderend opstond rondom tegen onze kusten – op die dag als een onverwacht geschenk, toen we naar de parochiekerk van de Heilige Jozef togen, die te Blaricum staat, ver in de velden, naar de kant van Eemnes, voor de huwelijksinzegening van onze jeugdige Blaricumse slager!

De oude weduwe, zijn moeder had ons nadrukkelijk genood, zij is het hoofd van het gezin, een lang, recht, broodmager mens, waar ras in zit, met felle ogen en een scherpe neus, die trilt als ze spreekt over die 'lillike' wereld en wat ze daarvan, in haar lange leven, al niet ondervonden heeft. Wij zijn in vele van die zaken ingewijd, immers de oudsten der 'vreemde' klanten, in die hoedanigheid dan ook genood, en we hebben in de zware, lange oorlogsjaren lief en leed

– eerlijk bekend: nog wel eens wat anders ook, van meer substantiële aard – met het gezin gedeeld. Daarom moesten we nu naar de kerk komen en naderhand mee thuis een broodje eten.

Dacht niet elkeen dat in die sombere orkaan de zomer eindelijk gewelddadig werd weggevoerd, voelde niet elk zich als met een barse duw de winter in de knuisten gedreven? Denk u dan de heerlijkheid van nog weer in de lauwte en de stilte door de brede laan, waar nu geen vreemdeling een voet meer zet, naar het andere dorp te gaan, het koppige kleine dorp, dat aan ons, met onze grootstedse moderne deftigheid, niet wil worden vastgeplakt – ‘Laorders bint geën mensen’ meesmuilt het dikke, oude boerenwinkelietje dat bonte lappen en blauwe baai verkoopt – door een donzen mist, die stellig straks de zon doorlaten zal, en tussen de goudgeel en rood en roestbruin geloverde bomen, de kijkjes over akkerglooiingen en verdere bomen en huizen verzonken in vochtige droom. En stilte, stilte, zoals zelfs in het stille Blaricum alleen de late herfst ze brengt en boven alle dagen enkel deze ene, die als verbaasd is over zijn eigen geboorte. Altijd als ik in Blaricum kom, zou ik er weer willen wonen, maar niet in een villa, in een van die oude boerderijen, langs het kerkpad geschaard, waar mens en dier tezamen wonen onder het ingezonken rieten dak, zilverig zwart van ouderdom, laag tegen hoge bomen, wier toppen wegdromen de ruimten in.

Te voet gekomen en dus wat laat, zijn we heel stil binnengetreden en hebben ons op een der achterste banken gezet. Een klein meisje met gelapt, rozig paars schortje, kijkt even van haar boekje op, schuin onderuit naar ons, maar de lipjes blijven prevelen. En daar, voorbij de lange, lege banken, voorbij die paar vooraan, waar de vrouwen knielen, de stijve kanten waaiertjes der witte kappen rechtstandig omhoog uit diep gebogen nek, in de halfboog waar het altaar staat, in schemerig kleurlicht van de hoge bonte ramen, in schemerig goudlicht van de lange, blanke kaarsen, waar de witte jongetjes bewegen, waar de zilveren belletjesklank afwisselt met donkere, gedragen stem, die langzaam plechtige dingen zingende

zegt, daar is het jonge paar, een overgegeven middelpunt en achter hen knielen de vrouwen links en de mannen rechts en boven hen wordt aldoor klaarder het bonte kleurenlicht, tot het fonkelt en straalt – nu heeft buiten de zon de laatste misten opgelekt. Voor ons, die niet recht weten wat daar geschiedt, die zo ver weg zitten, is dit alles, het witte bewegen en het plechtige zingzeggen en het zilveren tinkelen en de muziek en boven onze hoofden heen de ongeschoolde stemmen uit de schemerige galerij – heel achterin, waar het koor verborgen zit – als een vreemd-verwarde droom... Maar het is uit, de priester gaat weg en de jongens gaan weg, en het bruidspaar gaat weg en de kaarsendover komt en het goudlicht is weg... en allemaal lopen ze, als in processie, naar een laag, smal deurtje toe.

We zijn naar voren gekomen, de oude vrouw heeft mij bij zich in de bank gewenkt en ik wachtte, zolang ze bad en nu dribbelen we maar mee, tussen de zwarte rokken, de witte kappen, de lakense buizen, de stijve petten, het deurtje in, een gangetje door... waar zullen we toch belanden? In een achterkamer staan we ineens, het licht is er koel, stoelen zijn langs de wanden geschaard, lange gele tafels ervoor en in de rij, één voor elke verwachte gast, witte koffiekopjes, nog leeg, maar met twee koekjes voor ieder op ieder schoteltje klaargelegd! Er wordt al druk gepraat, gedronken, gedampt, een jonge kapelaan, met rosse kuif, gaat met een open sigarenkistje rond en we vernemen dat dit, naar oud gebruik, traktatie is van de pastoor voor alle bruiloftsgasten. Maar net als we 't kopje naar de lippen willen heffen, daar staat de oude moeder in een deur verderop, haar fel oog heeft ons ras ontdekt, ze wenkt, ze wenkt ons naar de mooie kamer. Hier is het stil en zitten de oudere en de bijzonder geëerde gasten... en het jonge paar aan de ronde tafel, voor elk staan twee boterhammetjes met rookvlees, en ze eten al, want ze moesten, tot na het communiëren, nuchter blijven en de bordjes staan in kransjes witte bloemetjes, op het rode kleed gestrooid door de huishoudster van de pastoor, die zelf de koffie schenkt in dit

voornamere verblijf – de twee koekjes lagen op elks schoteltje gereed, en de pastoor zelf komt hier even binnen met het sigarenkistje!

En nu gaan we een bredere gang door naar de hoofddeur en nu staan we plotseling buiten, buiten de pastorie, in de tuin van de pastorie, in de zachte zon, in de donzen mildheid van deze dag, die verbaasd is over haar eigen komen. Er bloeien nog paarse bloemen en er bloeien nog gele bloemen en we zijn ook verbaasd, stilverbijsterd, omdat ze er nog zijn. De berkjes langs de weg pinkelen met honderden gouden knipoogjes en nooit van mijn leven zag ik in het veld rode kool zo mooi, dauwigpurper als druiven. Tussen de wijd zwierende zwarte rokken, die als klokken opstaan uit de grond, de lakense buizen dribbelen we langzaam, in processie, populieren links, populieren rechts, waarin het goud te sidderen hangt. Over een grauw-stenen muur lauriertakken als lange veren, goud-en-groen. Men krijgt trek in het lopen de handen op de buik te vouwen...

Ware ik nog, wat onze Jans placht te noemen, een 'vrije meid' geweest en hadde 'k mij tussen het aanwezig mansvolk een bruiloftsvrijer moeten nemen, zeker zou ik boven de zondagse jongens, blozend geschoren, met boordjes en colbertjes, Ome Piet gekozen hebben, oude-moeders broer en van hetzelfde felle ras. In zijn pak van langvergeten snit, zonder linnen, de zwarte doek flink om de hals gedraaid, de kop als uit een stevig stuk hout gesneden daar zelfbewust boven uit, aan de etenstafel onder de bloemguirlandes, is hij als een museumstuk representatief en boven het dommelige mompelen der anderen stijgt bijwijlen zijn stem, zangerig en vol, als een even geborsten klok.

Maar buiten joelt de dorpsjeugd, ongeduldig, één branie rinkelt aan de klink. De bruid moet eruit, de bruid moet suikertjes strooien! Willig lachend rijst ze overeind uit haar bebloemde stoel, en we lopen achter de bruidegom met zijn dikke sigaar, allemaal mee.

Open rinkt de deur, de wereld gaat open... een kleine zilverdoor-schoten wereld, roodgoud omboord van lage bomen, op de voor-

grond, naast een dommelig huisje, in een veldje fonkelend groen, een man die knollen op zijn wagen laadt. En de suikerboontjes tikken op de keitjes, springen kittig omhoog, klompjes bolderen, botsen tegen elkander op, rappe blauwe boezeroentjes gappen overal tegelijk, bedeesde, roze-paarse schortjes zijn net telkens te laat en de bruid lacht maar en strooit maar uit de volle schaal.

Het wordt later, reeds kantelde de dag de middagtop over en daalt langzaam naar de avond toe, de glorie van het licht verkwijnt, van waar ze gelegerd lagen, even verdreven door de zon, komen stil aan de vochtige misten weer op, trekken ze rondom nader... hoe stil is toch dit dorp met zijn donkere lage huizen en hoge hooistapels en hogere bomen, zijn weitjes in zon, zijn verscholen bongerdjes en soppige, kromme paadjes achter dampende boerenerven om, men kan er jaren wonen, zonder er de weg te weten en menend rechtstreeks heen te komen waar men wezen wil, ineens bemerken dat men voor de derde keer is heengedraaid rondom dezelfde boerderij... hoe ver is dit alles van het leven met zijn moeizaamheid en zijn mistroostigheid en zijn onzekerheid en zijn nijpende twijfel.

Binnen zitten ze in een blauwe vacht van blauwe pijpenrook, wachtend hun ordentelijk glaasje brandewijn met suiker. Maar in ons is de trek naar het laatste zoet van deze, misschien laatste zoete dag, te machtig. We danken voor de ontvangst en zij danken voor ons komen en we laten ze in hun lauwe vacht, lachend, mompelprend, boven allen uit de stem van Ome Piet, zangerig en vol als een even geborsten klok.

M a d a m e E t i q u e t t e

Men zegt, en terecht, dat nergens de etiquette zo scrupuleus wordt in acht genomen als bij de 'upper ten' en in 'de Jordaan'. Dat is ook wel verklaarbaar. Etiquette, de verzameling ceremonieel, waarin

elk zijn toegewezen plaats en aandeel heeft, waaraan dus elk zijn betekenis en waardigheid ontleent, tiert het weligst waar de persoonlijkheid niet op eigen wijze tot haar recht mag komen of waar de persoonlijkheid eigenlijk niet bestaat – wat op hetzelfde neerkomt – tussen ‘hof’ en ‘heffe’ ligt het ontwikkelingsgebied der persoonlijkheid.

Het woord heffe gebruik ik nu maar, omdat ik van die alliteratie – is het er een? – niet afblijven kan, want de boerenstand is geenszins wat men ‘heffe’ heet. En toch heerst daar misschien de strafste etiquette. Het benauwde is dan wel, dat men die niet kent en ze dus telkens overtreedt – het komt immers in kinderlijken en primitieven nimmer op, onwetendheid te laten gelden, hun doens en latens zijn voor henzelf ‘vanzelfsprekend’, hoe zouden anderen dan daarvan onkundig kunnen zijn?

Voordat we ons huis in Laren hadden tot vast verblijf, hebben we eens een heerlijke zomer doorgebracht in Blaricum, toen daar nog geen enkele villa stond, in een grote, oude boerderij achter tegen de Meent. We kwamen met de appelbloesems, in figuurlijke zin, en gingen weg met de appels in letterlijke zin, een elastische zomer! Het proces van bloesem tot vrucht voltrok zich voor ons in ‘Matje’s wei’ – een van die weities in zonkjes, een van die weities als kleine geluksvalleien, niet méér eigenlijk dan een veldje, waarop de kalfjes verblijven als ze nog te teer zijn voor de Meent, en nog zo klein, dat ze boven de berm niet uitkijken kunnen, besloten leven in die kom vol groen en bloem en zon, met rondom de hooibergen en de vruchtbomen, schuttend het lage huis. Omdat de mens de dingen altijd uit de hoek van zijn eigen belang beziet, spraken wij van ‘Matje’s wei’, als ware Matje de hoofdpersoon geweest van dat uit twee zusters en een broer bestaande gezin, maar integendeel: Krelis vervulde de vaderrol en Em vervulde de moederrol en Matje, schoon maar een paar jaar jonger, de kinderrol, wonderbaarlijk goed! Ik heb veel van Matje geleerd, al zou ik haar onmogelijk iets aan het verstand kunnen brengen van wat zij mij heeft geleerd – want die

zomer was het jaar, dat ik heftiger en kwellender dan ooit tevoren en ooit daarna achter der dingen aanzien naar hun wezen dorstte, en Matje heeft mij in het doorgronden veel geholpen, niet door wat ze zei, door wat ze was, maar door wat ze deed. Want wat ze zei, was altijd lieflijk-onnozel en wat ze was... een onvolgroeid verstandje in een nauwelijks volgroeid lichaam, maar wat ze deed was louter stralende hulpvaardigheid. Gemeenlijk leven we tussen mensen, die de illusie hebben, dat ze iets van zichzelf begrijpen, en dat ze wat ze doen, ook willen doen – zelf leven we in die illusies ook – maar dáár waren ze niet mogelijk. Zo leerde ik, door Matje's grote liefde en door haar klein verstand, het 'ik' te vatten als een misleidende schijn en al het *wezen*-lijke als *boven-persoonlijk*. En wie dat eenmaal weet, komt vanzelf wel verder.

Onze boerderij was groter dan de hunne, ook onze deel, maar hun deel leéfte – 's winters in schemer van warme, dikke, schuifelende koeien, 's zomers, in de zonnebaan tussen twee open deuren, van hun eigen dagelijks gedoe – en onze deel leefde niet, al stonden er nog van oudsher kookstel en pomp, onze deel was een overdekt speelterrein, een bergruimte geworden, daarom liepen we de hunne in en uit. Geen dag ging voorbij in al die maanden, dat er niet een van ons zich heendrong door 't gat in de meidoornhaag, afdaalde naar Matje's wei en over 't bloemengras, achter de hooistapels om, door de zon-inlatende smalle deur de deel betrad, een kopje koffie meedronk aan de bekruiemde tafel, in welker la de eetvorken liggen naast 'de' kam. We kwamen er om melk en boter, om eieren en pruimen, we brachten verstelwerk voor Matje, we stopten er nog even gauw wat in onze was, die onder de pomp al in het water stond, we waren er of we kwamen er, het voorjaar door, de zomer door, en een eind in de stille, goudblauwe herfst, tot we terug moesten naar de stad, weg van de golvende Meent, nu 's ochtends in zeenevel kil, maar tegen de middag warm, hoog, droog onder de hemel, weg van de kleine geluksvallei, waar de kalfjes hadden geweid, en van de dromerig zoete geluiden in de avondstilten.

Maar behalve die van weggaan was er nog een schaduw: bij de burens waren ze die laatste dagen strak en stroef, hulpvaardig wel, maar plichtmatig, als hadden we ze in een verwachting teleurgesteld. Eerst vroegen we ons zelf en elkaar af wat het kon zijn en de voorlaatste morgen vroegen we het Matje en Em. Daar luchtte zich de grief: in al die maanden waren we geen enkele keer bij ze geweest! Geen enkele keer bij ze...?! En we waren niet anders dan bij ze, en we kwamen niet anders dan bij ze... en we deden niet anders dan inlopen bij ze, in en uit... Over Matje's rode kindergezicht met de helblauwe ogen trok een zenuwlach van verlegenheid en Em bleef even voor zich kijken, langzaam hoofdschuddend, met gespannen lippen,... eindelijk lei ze het uit: dat was geen komen geweest, op de deel, wij in ons 'daags' en zij in haar werkjak, Krelis op klompen en met niets om te drinken dan wat toevallig op tafel stond. In de kamer, de mooie kamer, drie trapjes op achter de kookplaat om, dáár hadden we behoren te komen, ordentelijk op visite, de zondagse kopjes op het blad, en allemaal netjes gekleed. Dat heette pas: bij iemand in huis komen en zo zou het onder 'ons mensen' ook wel zijn? Dat het onder 'ons mensen' eigenlijk niet zo was – maar dat het véél 'hoger', in de kringen van de 'Haagse romans', dat het daar weer wél zo was... we hebben het maar voor ons gehouden, doch bedeesd en beduusd, nederig en berouwvol in het licht van dit zo onverwachte gezichtspunt, beloofden we beterschap en een bezoek nog tegen dezelfde avond...

En die laatste avond van ons verblijf hebben we toen gelukkig nog de onwetend toegebrachte grief weer kunnen herstellen: tegen half acht besteld, zijn we prompt tegen half acht gekomen en hebben in de groengezeefde schemer – want buiten staan de laaggelovende lindes vlak tegen het raam en binnen verdwijnen de onderste ruitjes onder welig groeisel van begonia en fuchsia, geraniums en balsemien, elk naar zijn aard het daglicht vangend of kerend – waar de vrome prenten wegdromen boven de even kierende bedsteedeuren, met Krelis en Matje en Em op visite gezeten, zij

poesmooi en wij poesmooi en we hebben eerst koffie met room, koekjes erbij, uit de mooie kopjes en daarna stroopdikke en mierzoete frambozenlikeur uit glaasjes met gouden randjes en groene nopjes gehad. Vlekkeloos glom de bruingeverfde vloer, smetteloos was het rood-en-zwarte kleed, glimmend gewassen Matje's gezicht, sliknat gekruld Krelis' haren, en Em zo deftig en waardig met de kap, maar die avond voor het eerst hebben we toch om conversatie verlegen gezeten...

Wat zal men eraan doen? Het mondaine leven stelt zijn eisen... óók achter in Blaricum.

Matje en Electra

Is het u, o lezer, geopenbaard, dat er twee soorten van verwondering bestaan, twee manieren, meen ik, om zich te verwonderen: een wijze en een onwijze verwondering? De wijze verwondering – alle wijsheid, zegt Plato immers, komt van verwondering! – is die, welke zich gestadig over het ganse leven verwondert, de onwijze, welke zich over het dagelijkse helemaal niet en over het uitzonderlijke bovenmate verwondert. En daar de onwijze altijd wijzer dan de wijze meent te zijn, lacht hij de wijze uit. Om zijn jeugdige Wouter als intellect te tekenen, laat Multatuli hem zich over het 'vanzelfsprekende' verwonderen; hij vraagt, waarom de steen niet naar boven valt! En luidkeels lacht de schare. Zo'n gekke jongen om niet te weten dat het toch 'van-zelf-spreekt', dat de steen naar beneden valt. Moeder Pieterse schudt het hoofd: wat moet er worden van een jongen, die zulke domme vragen doet? Daar wij, gewone stervelingen, noch ook maar enigszins wijs, noch gelukkig ook helemaal onwijs zijn, verwonderen we ons nu eens op onwijze, dan weer op wijze manier. Maar meestal onwijs... zo vinden we het noorderlicht toch mysterieuzer dan een brandende kaars, en magnetisme mysterieuzer dan

zwaartekracht, zo staan we 'paffer' voor draadloze dan voor 'gewone' telegrafie, als had het geluid een steuntje aan de draad, hoewel er lieden zijn, die omgekeerd volhouden, dat draadtelegrafie een groter wonder dan draadloze is; zo vinden we lokaal telefoneren niet zó wonderlijk als intercommunaal en dat weer niet zo wonderlijk als internationaal – over een vliegmachine verwondert zich een iegelijk, over een vogel schier geen mens.

Aldus zijn wij allen, en men moet zich telkens met geweld te binnen brengen, dat het 'gewone' niets minder wonderlijk dan het 'ongewone' is. Een jeugdig bioloog deed mij eens het verhaal, hoe een onderzoeker een vrouwelijke vlinder had meegenomen naar een plaats, waar vlinders van die bepaalde soort niet voorkomen en daar in een kooitje van dun gaas in de open lucht opgesloten. De volgende morgen zwermden ettelijke mannetjes om het kooitje heen, die moesten van mijlen en mijlen ver gekomen zijn, door wat we nu maar noemen de reuk geleid... elk mens is geneigd dergelijke dingen mysterieuzer te vinden dan bijvoorbeeld de spijsvertering of het zien. Evenzo verbaast men zich over de 'fijne bouw' van heel kleine diertjes meer dan over de bouw van koeien en paarden, als hadden 'groot' en 'klein', 'ver' en 'nabij' voor de 'Life Force' betekenis! Maar we kunnen nu eenmaal niet anders dan, de een meer, de ander minder, de dingen beoordelen naar onze eigen, kleinmenselijke maatstaf. Daartegenover is het beroemde en zo verkeerd begrepen 'nil mirari' het woord van de wijsheid, welke zich over niets (in het bijzonder) wil verwonderen, omdat immers alles evenzeer wonderlijk is.

'Onze tussenzin is ten einde', en ik kom weer op Matje, ge weet wel, lezer, Matje die mij in het pantheïsme onderrichtte, zonder dat ze het wist. We hadden het al vaak gezegd: ze moest nu toch ook eens bij ons logeren, in de grote stad. Het had wel veel voeten in de aarde – achteraf bleek ook angst, in wat krot we toch wel huizen mochten, dat we zo dol waren op die oude boerderij met een 'meubilair' van wrakke stoelen en stuntelige tafels! – maar eindelijk

werd toch de verleiding te machtig. In het spoor, voor geen geld, maar u weet het immers wel: de lange tram! Toch nog een heel ding, Matje kwam zelfs maar hoogst zelden zo ver als Laren. Ze kende geen gas en geen waterleiding, geen asfalt en geen auto's, geen trams en geen lunchrooms... maar ze kende elektrisch licht. Blaricum had, als vele kleine dorpen, een stadium overgeslagen: het was zo maar van de petroleum naar het elektrisch gesprongen. En juist vóór Matje's erf stond met zijn kop haast in de bomen zo'n lange slungel van een straatlantaarn. Die zomer, waarvan ik u eerder vertelde, was ons 'eendenboertje' nog een baby en dolgraag mocht hij tegen de avond, op de arm gezeten, bij die lantaarn staan wachten, tot ineens, niemand zag hoe, het lampje gloeide, en het groen dichtbij giftig-koper-fel, veraf somber-grauwig plotseling werd. Dat als uit eigen aandrang gaan gloeien van die lamp in hoge paal verwonderde de baby, maar Matje keek er niet naar. 't Stond er al zo lang! 't had een naam: 't heette 'Electra'...

Matje kwam, en we haalden haar met ons allen en reden haar in een auto naar huis. Dat was wel geweldig, groot, angstig. En doodsbenauwd stond haar gezicht, toen ze de trap op moest naar het bovenhuis, maar het ontspande zich, want ze zag dat we fatsoenlijke stoelen bezaten en in een fatsoenlijke woning huisden. Doch minder dan ooit blijkbaar begreep ze nu ons gedweep met de boerderij! Wel, we hadden zelfs een buffet met geslepen ruitjes, we hadden een piano, een canapé, en een schoorsteen vol fraaie zaken!

En Matje zag de Kalverstraat en ze zag de Bijenkorf en ze zag de trams, zonder paarden – en dat die trams óók 'Electra' waren, neen, dat klopte niet: 'Electra' was licht, palen en lampjes – en Matje zag een lunchroom en ze at er, tussen spiegels en ze wilde hebben 'wat het goedkoopste was', maar ze geloofde grif, dat in de stad een broodje evenveel als een biefstuk kost en dat ze dus evengoed een biefstuk als een broodje nemen kon en ze kreeg een biefstuk op haar bord, maar vond dat 'zund' en schoof er telkens een brok van op het mijne, als 'niemand het zag', met haar eigen vork, en mijn

arm was blauw, toen we thuis kwamen, omdat ze mij over straat niet losgelaten had, almaar stijf zich vastgeklampt aan dat enige bekende in die rare roezige stad. Thuis ging dat door en ze moest overal mede, waar ik ging, ook naar de keuken. Geen kookplaat, geen ketel, geen fornuis? Welnee, Mat, we hebben toch gas, kijk! Met een gezicht als een benauwde kip, de lichtblauwe ogen angstig van spanning – want wat gingen ze nu weer voor raars aanschouwen? – stond ze erbij en keek toe... Een kraantje open, een lucifertje erbij... daar, kijk, het brandt, en hebben we zo dadelijk water voor thee! 'Maor Heere-god, zûk raor gedoe toch' verzuchtte Matje bijna pijnlijk, als was het een niet helemaal geoorloofde spokerij. Een kraantje, een lucifertje, niets meer...? Neen, wezenlijk, Matje, niets meer. En toen dacht ik ineens aan dat lampje in die lange paal, dat alle dagen 'vanzelf' begint te branden, vlak vóór Matje's erf... was dat dan niet nog veel 'raorder gedoe'? Dat...? Neen, dat was helemaal niet raar, dat was toch immers 'Electra', dat stond er al zo lang, dat was 'aangelegd' door mannen die ze héél best kende, die soms bij hen een kom karnemelk of een bak thee waren komen halen... neen 'Electra' was heel gewoon, maar gas was wonderlijk, héél wonderlijk: 'occult' zou ze gezegd hebben als ze het woord had gekend (maar ze kende het niet: want er is Blaricum èn Blaricum) 'mysterieus' zou ze gezegd hebben, als ze had geweten, wat dat was.

Dat vond ze, en ze vond het omdat ze 'Electra' alle dagen zag en gas nog nooit had gezien.

Het is vele jaren geleden, en nog steeds niet zie ik het verschil tussen Matje en tussen de velen, velen, velen, die een zonsverduistering een 'groter' mysterie vinden dan een zonsondergang. En dáár lopen dichters onder.

Een kerstavontuur

Dat we van de boerderij na die zalige zomer geen afscheid-voorgoed konden nemen, zult u beter begrijpen, als ik u iets meer van dat heerlijk verblijf heb verteld. Er was dan, behalve de grote, grauwe deel, een reus van een kamer, de smalle ramen gekeerd naar 'Matje's wei', waar de kinderen kwamen om te spelen, de praatlustigen om te 'bomen', de leesgragen om rustig zich te verdiepen, elkeen had zijn eigen hoek en waar allen te zamen tot zich trok een haardruim als een heidense offerplaats, onder een schoorsteen, gapend, laag, zwart, die de vlammen zoog, zodat ze loeiden... en er was buiten een muurtje op het zuiden, waar in winterzon we ons stoofden als perziken in de mei... en er was overal, die winter, uitgestorven stilte in mist en damp, of zilverlichtende sneeuw, schier onbetreden rondom de boerenwoningen – de mensen daarbinnen immers in schemerdonker dommelend – maar doorkerfd van fietsensporen naar de onze toe, waar rondom het bliksemend beukenhout over literatuur en kunst en leven werd gesproken... en rondom de grote, ronde tafel in verhoogde levenslust met gescherpte honger gegeten.

Die kerstvakantie herinner ik mij als een der weinige met stilte en sneeuw onder lage, bedekte lucht, dat de geluiden wel opgesloten lijken binnen een stolp, tegelijk helderder en intiemer klinken in het zilverschemerig licht der korte, onbewogen dagen. Nooit eerder hadden we een kerstvakantie buiten doorgebracht en deze werd van een onvergetelijke heerlijkheid, ondanks, neen eigenlijk zelfs door dat angstig avontuur.

Die laatste duistere dag dan, waarvan de avond openbreekt als een bloem-van-licht, Kerstmisvooravond, had dringende noodzaak mij al vroeg uit de witte stilte van het winterslapend dorp naar de vrolijke, volle, groen-befestoende, rood-doorgloorde stad gehaald... wat later in dezelfde morgen was de trouwe Gooise even buiten Laren komen te buitelen en had zijn eigen spoor vernield, geen tram reed het verdere van die dag naar Blaricum en naar Hui-

zen door, en lopen was, van Laren af, de boodschap.

Om tot vlak bij het dorp gezelschap te hebben, verliet ik de grote weg voor een voetpad over de hei, menend daar wel weg te weten. Maar weet eens de weg, in vroege, donkere avond, tussen allemaal eendere sneeuwen glooiingen, onder een hemel, die je niet ziet, die maar gestadig losse, vochtige vlokken voor je en op je neervallen laat, vindt eens weggetjes die er niet meer zijn, herken eens heggetjes en hekjes onherkenbaar vermomd, weggemoffeld in sneeuw en donkerte. Voor mij uit, op spaarzame afstanden, gouden lichtknoppen in een flauwgelijnde tekening van wit en zwart, de eerste huizen van het dorp... Hoe het toen kwam en hoe het toen kon dat ik zo dichtbij toch nog het verkeerde zijpad ingeslagen en niet in, maar blijkbaar achter het slapende dorp om in de bleke, lege akkers terechtgekomen ben, ik wist het niet toen en ik weet het niet nu...

Men merkt niet dadelijk, dat men verdwaalt, vooral niet, als men zeker van zijn zaak meende te wezen. Zeker, men is verkeerd gelopen, te veel naar links gegaan, niets eenvoudiger dus dan zo meteen, bij het eerste zijpad, of desnoods dwars over, rechtsaan te houden... men is er op voorbereid aan het verkeerde eind het dorp weer binnen te komen, langs een omweg het huis te bereiken, men wordt een plotseling verlangen naar dat huis gewaar, waar de huisgenoten zijn en de gasten en de kinderen, waar de kerstboom wacht en het feestelijke, warme eten, men gaat wat harder, wat gejaagder lopen, om gauw weer van dat alles deel te zijn... Maar als men dan, aldoor rechtshoudend, het dorp niet dichterbij komen, maar verder wijken ziet, de gouden punten achter de zwarte vlakken doven, de tekening van wit-en-zwart, van huis en hooiberg flauwe trekken, teloor gaan in de donkerte, dan breekt zonder overgang de felste ontsteltenis in klamme droppen het voorhoofd uit en stilstaand, sidderend luisterend in de volslagen eenzaamheid, de suizende stilte hoort men niets dan het eigen hart als een stormklok binnen in de borst.

Eenmaal begrepen hebbend, dat ik bezig was te verdolen in de witte, wijde nachtelijke velden, kon ik eerst geen stap meer doen,

dorst ik dan geen stap meer doen. Elke stap kon mij immers verder brengen, en zeker was ik ergens onder Eemnes, in het polderland, waar sloten zijn, verraderlijk toegedekt met sneeuw. Stond ik misschien ook niet vlak bij een vreemde, eenzame boerderij, zo dadelijk onder bereik van een kwaadaardig-waakse hond? Achteraf lijkt het flauw om zó bang te zijn; achteraf schaamt men zich voor dat angstschrijven in de keel, voor dat dwaas-wanhopige gevoel voorgoed verloren, uit de wereld gestoten te zijn, maar de mogelijkheid om misschien nog uren te moeten dolen en thuis allen in klimmende angst en de mooiste avond verduisterd, verstoord, was zonder de overdrijvingen der opgeschrikte verbeelding al erg genoeg.

Dan, juist als ik mijn voeten en benen tot gevoelloze stokken voel stollen van het staan in de sneeuw en maar weer wil gaan lopen, komt daar niet over de aarde, halfmanshoog boven de sneeuw een licht naar mij toe en is dat niet een stem, die naar mij uitgezonden wordt, een stem, die ik ken, pieperig en oud, waar koeienwalm en pijpendamp bij horen... Ja, nu hoor ik mijn naam, en of ik daar sta... en of ik het wel ben... en nu weet ik het: oude Jan komt eraan, de knecht van onze bureu, die om mij te zoeken uitgezonden is, die mij nu gevonden heeft. Ik heb mijn stem uit haar klem bevrijd, teruggeroepen, ik wil naar hem toe, dat naderend licht, in trillende waaivorm de sneeuw verguldend, wil ik tegemoet, maar blijf als in de keel gegrepen staan: tussen oude Jan en mij is een diepliggende sloot, een smalle, zwarte spleet tussen twee bolle, donzen wallen... Oude Jan, met zijn pols, is er al over, is al bij mij, en ik heb hem, nog sidderend van de laatste schrik, bij zijn ruige mouw, hij is nu al-in-al voor mij... de wereld, waaruit ik was verdoold, het licht, dat mij verstoten had, alles, alles, dat de mens niet derven mag... Was ik verdwaald... en waar ben ik nu... en hoe zijn ze thuis? Verdwaald was ik, onder Eemnes ben ik en thuis zitten de kinderen met Matje, tot hun hoede uit haar béd gehaald. Al de volwassenen zijn uit om mij te zoeken, maar we willen roepen, waar we gaan en elk

heeft beloofd, niet te ver te lopen, niet te lang te blijven, telkens om tijdig naar huis te komen.

Nu breken de gouden knoppen weer uit het donker voor de dag, in nacht en sneeuw herleeft het pretje van flauw getekend zwart-en-wit... oude Jan hoeft niet te zoeken, hij loopt sekuur, als in de klare dag door het verstorven sprookjesdorp.

Uit wijdopen deur valt de brede bundel licht over de vuilgetrapte sneeuw van het pad naar het hek, hoog uit donker blinken alle vlokken even in die lichte baan, dwarrelen lager en worden weer donker naar de grond, de bomen dichtbij, het witte veldje, glooiend naar de meidoornhaag – daar zijn de sporen van Matje's voeten, toen ze haastig aangelopen kwam – als wakker geschrikt in dit ontijdig licht... de kinderen staren uit de opening... hebben ze mij al gehoord... ja, daar komen ze, de warme harslucht stroomt uit hun haren, de reuk van het brandend beukenhout is in vleugen om ze heen... Zijn we er nu... zijn we er nu allen...? Lantaarns dansen aan... er wordt gelachen... geroepen... gevraagd... een beetje geplaagd om zoveel domheid, een beetje gehuild om zoveel angst... We zijn voltallig. Oude Jan en Matje verdwijnen door de meidoornhaag, zakken in het sneeuwen weitje neer, de lantaarns dansen over het nachtelijk blanke weg naar het donkere huurhuis toe – ze wilden van geen bedankjes horen, kruipen liever maar gauw weer in het warme bed, de rust is kort, de Kerst-mis vroeg! – nu zijn ze over, nu zijn ze binnen, want nu zijn de lichten gedoofd. En nu wordt ook van de bomen dichtbij, van het veldje en de dwarrelende vlokken – altijd andere – de gulden glans weer afgeroomd en ze vallen in hun dommel terug... daar de huisdeur zich sluit. Hoe licht en warm en geurig en goed, hoe blij is het alles, en veilig, midden in de witte, wijde verlatenheid...

E e n d u b b e l e l e s

Een der vormen, waaronder zich de menselijke verdwazing het veelvuldigst representeert, is de verwisseling van doel en middel. Ik bedoel zo: sport als middel is heilzaam en verdient aanmoediging, sport als doel – denk toch eens even aan de gezwollen zotteklap onzer sportbladen, aan veel ander bedenkelijks in de sportmentaliteit – bevordert regelrecht de meest complete verdwazing. Zo is het ook met andere dingen: zelfbeheersing, spaarzaamheid, gehoorzaamheid en waarheidsliefde. Zij allen zijn ‘schone zaken, die het mensdom veel vermaak geven’, als middel, maar ze zijn geen ‘doel’ in zichzelf, zelfs de ‘waarheidsliefde’ niet.

Men lacht om Droogstoppel, maar de dichter die ter wille van het rijm – ‘Het weer is guur, en het is vier uur’ – staande houdt, dat het vier uur is, terwijl het juist half sloeg, of het weer guur heet, terwijl de zon schijnt, is inderdaad net zo goed een leugenaar als elke andere leugenaar. ‘Waarheid spreken’ heeft op zichzelf geen zin en geen verdienste, het is middel, om anderen recht te doen of met zichzelf in het reine te komen, maar het is geen doel in zichzelf. Zelfbeheersing evenmin, solidariteit ook niet. Van het eerste hebben ons vaak onze westelijke, van het laatste onze oostelijke naburen de karikaturen vertoond!

Onder mijn goede kennissen weet ik een moeder, die vroeg naar bed gaan voor haar kinderen voortreffelijk vindt. Dies stuitte reeds menig pretje af op het uur van slapen gaan. Geenszins omdat ze vreest dat de kinderen er onmiddellijk de nadelige gevolgen van zouden ondervinden, maar omdat de moeder het middel tot doel heeft gemaakt. Veel slapen bevordert, zegt men, gezondheid, zenuwrust en groei, maar het zal volstrekt niet hinderen als het, van de driehonderdvijfenzestig dagen, op tien of twintig eens een paar uren later wordt. Het is hiermede als met de geheelonthouding, die dan altoos nog voor haar fanatisme de pedagogische factor kan doen pleiten. Jonge kinderen moeten niet drinken, jonge knapen

moeten niet roken, al deze onthoudingen zijn middel, geen doel. En ik kan niet goed de mensen zetten die zich als 'opvoeders' boven anderen voortreffelijk wanen, omdat ze in deze dingen star en fanatiek zijn, niets tonen te begrijpen van de aardige 'maxime morale', dat 'beginselen' er zijn om (nu en dan) te overtreden. Daarom vond ik zo aardig wat mijn zoontje mij onlangs vertelde...

'Reuzekeet gehad, kind, vandaag op school'. (Dat 'kind' was ik, want we zeggen tegenwoordig tegen iedereen 'kind'!) 'Reuzekeet gehad bij de Engelse les. De hele klas stond vol rook...'

'De hele klas vol rook...?'

'Ja, we hebben allemaal gerookt, mijnheer ook... en alle jongens en de meisjes ook. We mochten allemaal een sigaret zelf maken en toen opsteken en roken, zolang we konden...'

'Maar waarom dan...?'

't Was een les over roken, kijk maar.' En het boek wordt mij in de handen geduwd. Ik lees: 'I take a piece of cigarette paper...' en verder het nauwgezet relaas van alle handelingen bij het sigaretten maken behorend, tot en met: 'I draw the smoke in, I puff it out again in little blue clouds.'

'En mochten jullie dat allemaal doen?'

Hij knikt, met triomf-stralende ogen en, hakkelend van vervoe-ring, vertelt hij hoe het ging. Natuurlijk werden die zelfgedraaide sigaretten zotte prommeltjes, natuurlijk werd er meer geproest en gehoest en gelachen dan gerookt. Maar de boel stond blauw van de echte damp en het was een 'reuzekeet' in die landelijke tweede Mulo-klas.

'Maar nu zullen die jongens en misschien zelfs die meisjes...'

Ach wel nee, mevrouw, zwijgt u toch stil, die jongens en die meisjes zullen niemendal... Maar voor u is het misschien een goede les, die les in Engels en in roken, indien u namelijk behoort tot de drommen die de causaliteitswijsheid in pacht hebben en zo precies weten welke 'slechte gevolgen' verschillende oorzaken niet kunnen, maar wis en zeker zullen hebben, als u behoort tot degenen, aan wie Flau-

bert dacht, toen hij verzuchtte: werp een grote gedachte onder de mensen en zie wat ze er van maken!

Ik ken nog een dame, ze is theosoof en vegetariër, ze weet zeker dat slagers en visboeren op den duur slechte en ruwe mensen moeten worden. Dat komt omdat ze meent dat er in de menselijke handelingen eenheid en samenhang bestaat, waarin ze zich echter heerlijk vergist. Ach, dat het leven inderdaad zo eenvoudig ware, maar het is veel gecompliceerder en duisterder dan de mensen, die zo hoogwijs over 'invloeden' praten, in hun wijsheid vermoeden! Mijn goede moeder zong voor ons, toen we klein waren, onder andere een liedje, dat aldus besloot: 'Men moet liegen en bedriegen om de jonkmans in slaap te wiegen'. Meent u dat zij die zong of wij, die luisterden, daarvan enige morele schade ondervonden? Toch maakte dit liedje een diepe indruk op ons, want er kwam van zóveel in voor, dat we niet kenden: een 'Engels hoofd met diamanten', een 'paviljoen met zes gordijnen' en 'Spaanse stoelen bij de dozijnen'. Die verwachtten we echter óók niet in het 'gewone leven', die hoorden bij het liedje, zo goed als het 'liegen en bedriegen'. Het is juist door dat gelukkige onvermogen om de dingen in hun algemene zin te begrijpen, dat mensen afschuwelijke daden kunnen plegen, zonder afschuwelijke mensen te worden, dat soldaten, slagers en visboeren zachtmoedige lieden kunnen blijven ook bij de dagelijkse aanblik van bloed en pijn.

Het liefhebben in causaliteitsleer, met de illusie dat deze aan alle kanten afgelikte boterham van het positivisme een produkt van 'eigen overtuiging' is, lijkt op zichzelf onschuldig genoeg, maar moet tot de bitterste ontgoocheling leiden, wanneer de opvoeders ervaren hoe bedroevend weinig het 'weren van slechte invloeden', als het mijden van de bioscoop, van opwindende en 'eigenwijze' lectuur, het zorgvuldig kiezen van kameraadjes en zo meer voor de zedelijke vorming betekent. Vaak geeft de school het voorbeeld in het overschatten van die factoren — op het ogenblik nu de 'eenheidsschool' dreigt, moeten ze al geweldig veel opgeld doen! — en juist

daarom vond ik als voorbeeld van geestelijke souplesse die algemene rookpartij zo aardig bij wijze van illustratie van een Engelse les, die met een *beginselverklaring* eindigt, aldus:

The less you smoke, the better for you.

Smoking is bad for little boys. Mind!

Tweeërlei aristocratie

Wanneer een dorp eenmaal een jaar of tien de zilveren bruiloft met zichzelf als 'villadorp' achter de rug heeft, dan bezit het ook zo zoetjes aan zijn villa-notabelen, de zonen en dochteren van hen, die er grondjes kochten toen die nog niet bij de meter ging, maar bij de akker of bij het kamp, en er huizen bouwden, in de ouderwetse trant om te rusten, nadat ze als deftige grutters — in gort, in kaas of in kachels — hun schaapjes op het droge hadden gehaald, welke huizen zij namen gaven gespeld op zijn Siegenbeek-en-Weijlandts², omdat ze daarin nu eenmaal waren opgevoed. De arme, onwetende, schamel-levende boerenbevolking van de afgelegen plek stond voor zoveel voornaamheid en weelde verstomd, schikte zich willig in een toestand van halve horigheid en vormde om zo te zeggen de natuurlijke tuinlui en het natuurlijke keukenpersoneel. De zonen en dochters van die eerste villabouwers groeiden in deze verhoudingen op, bleven dikwijls na huwelijk voor de gezelligheid in dezelfde streek — thans allicht als forens, door betere algemene en particuliere voermiddelen daartoe in staat — en bouwden zich eigen huizen, die ze, op de Engelse manier, De Kwakkel en De Kwartel, De Tortel en De Egel noemden, gelijk we dat thans allen doen. Zagen ze daarbij kans, zich aan De Vries en Te Winkel te vergrijpen — Kollewijns voorlopig uitgesloten — dan lieten ze dat niet na. Want niets geeft in een welgestelde familie zo'n reuk van voornaamheid af, als een Voorvaderlijk Huis — één stap en het is een Voorvaderlijk Slot —

en daar Voorvaderlijke Huizen natuurlijk namen in verouderde spelling dragen, is er niets zó voornaam als zulk een naam. Het is een reuk – die van voornaamheid meen ik – sterker dan die van koffie, kachels en kaas – daarom beitelen de mensen in de gevelstenen van hun spiksplinternieuwe woningen ‘Sonnewyck’ en ‘Ackersaete’, ‘Landtzig’ en ‘Seegenrijck’ – in een allerkoddigste verwarring van middel en doel!

Inmiddels stijgt de prijs van de grond, die dan heel zuinig bij de meter wordt uitgeteeld, en de boeren ontwaken stilaan tot een zekere zelfstandigheid, maar tegenover de eerstgekommenen der ‘vreemde heersers’ blijven de oude verhoudingen nog bewaard. Kleinzonen derzelven worden geboren, die als hun vaders en grootvaders heten – want ook dat riekt zo recht voornaam, die vaste dubbelnaam voor elke oudste zoon, als in een grafelijk geslacht: de oude Jan-Peter, de jongere Jan-Peter, de jongste Jan-Peter... Kleinzonen en kleindochters groeien op en ze rijden door het oude dorp op en achter paarden, ze brengen kostschoolvriendinnen en hogeschoolvrienden mee, die ze rondleiden met voorname glimlach als door hun particuliere Heerlijkheid en meenemen naar boerenhospartijen, gelijk de Russische adellijke grootgrondbezitters in Toergenje’s ‘Vaders en Zonen’ – en wordt de oude Jan-Peter tot zijn vaders verzameld, dan is de tweede Jan-Peter, de praktische zakenman, er sterk voor om het afgelegen en onpraktische vaderhuis zo goed mogelijk te verkopen, maar de jongste Jan-Peter, de student-in-rijbroek met de slanke taille en de voorname vriendjes, maakt een roerende scène, beweegt alle vrouwelijke familieleden tot tranen, en bewerkt dat het huis van grootpapa voor de familie behouden blijft. Met zijn hoogopgaand oud hout, zijn Siegenbeek- en Weijlandtse naam is het ook wel een veel presentabeler logeerverblijf voor de vriendinnetjes van kostschool en de vriendjes van de universiteit, dan de lelijke nieuwe villa aan de drukke weg...

Dat is de éne aristocratie... de tweede is die waartoe Jaantje hoort en de oude man met het ronde petje en de luide stem en die andere

met zijn kromme beentjes en nog zo'n handvol meer van die oude Laarders en Laarsters in de eerwaardige, lage, laaggelegen huizen, achter de pralende nieuwe villa's weggedoken, waar de oude tradities nog levendig leven met de oude heugenissen. Men noemt ze niet bij hun 'van', maar naar hun afstamming, tot vader en grootvader en overgrootvader toe. Zal ik u zeggen hoe Jaantje in de mond der echte Laarders heet? Jaantje-van-Gert, van Tijmen, van Bart-en-Keesien, en dat wordt in één adem snel-weg gezegd. 'Gert' was haar vader, 'Tijmen' diens vader, 'Bart' leeft nog weer een heugenis dieper en 'Keesien' verliest zich in de nacht der tijden... En toen 'de nieuwe pastoor' – maar dat is al alweer zó lang terug – vaststelde dat de gestorvenen voortaan eerst naar de kerk en daarna naar het kerkhof zouden worden gedragen, toen lag Tijmen-Barten-Keesien juist op het uiterste. Jaantje's grootvader, bij de namen van zijn vader en grootvader genoemd. Dan hebben we Jan-Jans-Schout... zijn grootvaders naam verbleekte voor die van de voorname bediening die hij bekleedde en door diezelfde glorie wordt geen der vóór hem gekomenen meer genoemd... en we kennen Piet-van-Gert-van-Teus-en-Stini... en zeker werd die overgrootmoeder al vroeg een weduwnaar, of ze was een potig wijf die de broek droeg en haar sukkel van een man uit de dorpsheugenis wiste, waar haar eigen naam behouden bleef. Tot wegdromen aan oude, oude tijden nopen die in vlugge deun uitgesproken namenreeksen, zonder haperen uitgesproken, omdat ze vooraan in de dorpsmond liggen en de 'van', niet uit aanstellerij, maar in alle eenvoud, voor de dagelijkse conversatie vervangen... tot fantaseren over de verborgen historie van die oude, oude huizen stemmen ze in deze stille wintertijd... de namen van onze schamele, nederige, weinig gekende dorps-aristocratie, die ik evenwel – maar misschien toon ik hierin een plebejische smaak! – in mijn hart boven die andere de voorkeur geef.

‘Groot, woest en pikzwart, zonder een enkel wit haartje,’ rapporteerde de een.

‘Klein, zachtzinnig en pikzwart zonder een enkel wit haartje,’ rapporteerde de ander.

‘Een brede kop met fonkelogen en pikzwart zonder een enkel wit haartje,’ kwam opnieuw de eerste rapporteren.

‘Een kleine kop met smacht-ogen en pikzwart zonder een enkel wit haartje,’ vulde de ander zijn berichten aan.

‘Pikzwart zonder een enkel wit haartje’: was de grootste gemene deler tussen al deze zo uiteenlopende factoren en daarmee vergevoegden we ons, niet wagend te beslissen in de afmetingen van de kop en de uitdrukking der ogen, gedachtig aan de vormversmelten-de eigenschappen van sneeuw en aan de Onbetrouwbaarheid van Getuigenverklaringen (lees professor Van der Aa en herinner u de Moord in de Sneltrain). De scherpzinnige lezer heeft ongetwijfeld reeds begrepen, dat er hier kwestie is van de aanbidders van onze Minne. Inderdaad, koude en sneeuw ten spijt, de Roepstem van de Natuur weerklinkt alom uit onze stille, witte tuinen (voornamelijk in het koolveld achter de molen) en een, naar gelang der stemmingen en temperamenten, woest-smachtende of teder-wanhopige muziek begeleidt onze bescheiden avondwandelingen naar de Leeszaal, waar we ‘Joseph Andrews’ voor ‘Tristram Shandy’ ruilen, want tot Fielding en Sterne, tot het achttiende-eeuwse Engeland, keert de buitenmens in het stille seizoen terug!

Behalve de langer bekende en meer besproken kwaliteit van ‘pikzwart zonder een enkel wit haartje’ vertoonde Minne’s ‘galant’ ditmaal voor het eerst de merkwaardige eigenschap van overal tegelijk te kunnen zijn. Bijna op hetzelfde ogenblik, dat de een zijn groene ogen zag fonkelen door het keukenraam, signaleerde hem een ander rechtop onder de kleine tuya aan de andere kant, op de hoek van het terrasje gezeten, fier rechtop als een afgodsbeeld, de mollige zwarte

staart afhankelijk langs de schuine kant over de mollige witte sneeuw, een prachtig 'geval' van diepzwart en fonkelblank in de klare schijn van de hooggestegen maan. Er was iets griezelig demonisch in dit overal tegelijk zijn, dat aan zelfverdubbeling deed denken, tot we eindelijk op een nacht tot onze schade de waarheid ervoeren: *het waren er twee*.

Ik zeg dit nu maar zo doodkalm en ik vrees, dat u het wel evenzo doodkalm opnemen zult, o lezer, maar voor ons was het een geweldige morele schok, die we heus nog niet geheel te boven zijn! Indien we van één ding in onze voortreffelijke Minoe zeker waren, dan van haar onverwoestelijke monogamistische neigingen. Met welk een trots hebben we het al jaren overal rondverteld – als hadden wij zelf haar onderricht in de rechte huwelijksleer! – dat onze Minoe sinds haar volwassenheid zich slechts met deze ene kater heeft bemoeid ('pikzwart zonder een enkel wit haartje') en dat haar vijftendertig kinderen, over acht kraambedden verdeeld, kinderen van één vader zijn. Want men is dan wel modern, men behoudt zich het recht voor 'liefde' en 'trouw' vrijelijk te analyseren en te kritiseren in woord en geschrift, doch dat neemt niet weg, dat men toch altijd een zekere vertederde waardering voor ouderwetse deugdzaamheid bewaart...

Laat ik erover zwijgen. Het waren er twee, alweer een dierbare illusie was ons ontvallen.

Van dat ogenblik af waren we op gruwelijke katergevechten voorbereid. Let wel goed op, lezer! Ik zeg niet, dat we ze vreesden, niet dat we er ons op spitsten, niet dat we ze in gelaten kalmte afwachtten – raadpleeg voor het gevarieerde spel van *onze* hartstochten alsjeblijft uw eigene – ik vertel u alleen dat we voorzaggen. Tussen haakjes: in een buitenhuis met ramen overal, met zwarte katten in een besneeuwde tuin, en kattenmuziek allerwege, is het ondoenlijk de jongere gezinsleden buiten deze mysteriën te houden.

De dieren zitten vlak voor de deur, wat zeg ik, ze springen doodgemoedereerd door de ramen de gelijkvloerse slaapkamers bin-

nen..., luchtig en eenvoudig ingaan op de verhalen en de rapporten is het beste, geloof mij. Gezonde jeugd voelt in deze rivaliteit slechts een spannender en avontuurlijker variatie op het 'twee honden vechten om een been' zonder verdere bijgedachten.

Goed dan, we voorzagen geweldige gevechten. Staat het niet in alle boeken, van Brehm³ af tot Curwood⁴ en London⁵ toe, is het niet van Natuur- en Rechtswege vanzelfsprekend? We wachtten, niets gebeurde... Nu eens bracht de kleine, met de teder-smachtende blik, dan weer het grote woeste afgodsbeeld met de fonkelogen onze Minoe naar huis, tot de stoep en liefst er over. Het was niet mogelijk in de tuin te komen, zonder over de sneeuw, tussen de zwarte appelbomen een nog zwartere gedaante te zien glippen – en dat was, ik zei het al, wel prachtig om te zien in die zachte zilvergloed van maneklaarte – en meestal glipte dan op enige afstand de andere weg. Ze schenen elkaar vooralsnog te vermijden, wachtten ze een gunstig ogenblik af, overlegden ze nog in zichzelf of ze offensief dan wel defensief optreden zouden...?

Toen zagen we ze ineens alle twee, in de buurttuin onder de besseboompjes, fijntjes-voorzichtig tilden ze de pootjes uit de sneeuw, zetten ze weer neer, kwamen al dichterbij elkaar, met gestrekte, glijdende passen, stonden kop aan kop, zagen elkaar aan, bleven even staan en... passeerden elkaar, keken nog even over de schouders naar elkaar om en vervolgden hun weg!

Geen twijfel meer mogelijk. Ze doen de mensen na! Ze accepteren het leven zoals het komt en de neigingen zoals ze wassen. Ze zijn modern, ze hebben grillige gecompliceerde gevoelens, precies als de mensen, ze verzetten zich tegen dat noodlot niet, ze nemen ook zichzelf en elkaar geen afwijkingen kwalijk, ze dringen elkaar geen barbaarse, ouderwetse beperkingen op, ze verstaan de kunst van 'leven en laten leven', ze vormen, met Minoe, een ménage à trois, ze Partageren! Ze kijken wel even elkaar aan, als wilden ze vragen: 'wat ziet ze eigenlijk in jou?', maar accepteren ook dat. 'Tout les goûts sont dans la nature' denken ze, net als de mensen. Het is de

Moderne Kater en de Moderne Kat, en het Moderne Laren!

De kwestie blijft: is dit cultuur of is het degeneratie? De meningen zullen waarschijnlijk zich verdelen, zoals ze nog immer verdeeld zijn over de gevoelsverhaspelingen des modernen mensdoms! Cultuur of Degeneratie, that's the question! Ik heb er nog geen bepaalde opinie over... over het mensdom meen ik... wat de poezen betreft, eerlijk gezegd... houd ik niet van katers met zulk een overmaat van Zuivere Rede!

‘D e m a n m e t h e t m a s k e r ’

Onlangs heb ik een gemaskerd man aan de deur gehad. O foei... 't is toch wat te zeggen met die onveiligheid tegenwoordig, op het platteland. Stel u gerust, mevrouw! Het was op klaarlichte dag, de man kwam in het volle licht over de winterakker aan en heeft bovendien nog fatsoenlijk aangebeld! Bovendien zag ik pas dat hij gemaskerd was toen hij zich demaskeerde, zoals men een geluid soms pas opmerkt als het ophoudt. Dat kwam omdat het masker zo volkomen met de huid, met het wezen, met de ziel was vergroeid. Het was het grauwe masker, groezelschaduw in de plooiën, met de schichtig oploenzende ogen, met de hangende mond, welks aanblik afkeer en medelijden tegelijk oproept uit het hart, zodat die twee zich mengen tot een nameloos onbehagen, het was, in 't kort, het bedelaarsmasker.

Nooit sinds ik 'Landloperij' gelezen heb, Brusse's in zijn eerlijke eenvoud onvergelijkelijk navrante boek, kan ik een zwerver over de weg zien gaan of het is mij als hoor ik de troosteloze verzuchting, die al hun droeve verhalen besluit. 'Een kind brengt je erop, maar een paard haalt je er niet meer af... op de Openbare Weg, menen ze, het ongestuvrijde home van bedelaars en zwervers. En ook herinner ik mij dan vaak hoe ik als meisje eens stond te kijken bij een

volksfeest, naar de sprietloperij, dat wankel balanceren boven wit en zwart, tussen meel en roet, in een innerlijke beklemming, die ik toen niet begreep, maar nu misschien mag verklaren als een voorgevoel dat die sprietloperij maar al te zeer een beeld des levens is, waar één onbeheerst gebaar, één ongemeten stap de gelukkige of noodlottige beslissing brengt, onherroepelijk...

Hij was over de akkers aan komen lopen en droeg de onzegbare zathheid, de intense vermoeidheid van lichaam en ziel als een atmosfeer om zich heen. Wanneer ons, veiligen, op alle wijzen verzekerden, het leven, met al zijn verschieten en mogelijkheden, toch vaak zo zwaar en duister lijken kan... hoe moet het dan zulken te moede wezen! Daar is geen uitzicht en geen toekomst meer, daar rijen zich de grijze dagen tot grauwe jaren, tot aan de ouderdom, totdat dat éne bestaan, elk mens toegemeten, in de dood zijn einde neemt. Tracht het u in te denken...

Het geval wilde dat ik juist toen hij belde, het meisje van de buren met de gevulde wateremmers onze deur uitliet. Ik zag de vraag in zijn ogen en gaf het antwoord: ja, het was nog allemaal natobberij van de droogte, de oude wellen waren en bleven droog. Hij wist er alles van, hij had de hele zomer het Gelderse doorkruist, had de rivieren zien uitdrogen, zien wassen en weer zien vallen, had de verschrompelde vruchten, het dorre koren, de geborsten akkers, het verdorste vee gezien. Wee de wereld, als er nog weer zo'n zomer mocht komen...!

Toen zag ik het... hij had zich gedemaskeerd en was dezelfde niet meer! Zijn lichaam had zich opgericht, hij leek langer, breder, forser, helderder de ogen, voller de wangen en vooral, een heel andere was zijn mond dan die ellendige, slaphangende bedelaarsmond. In het praten als gelijke met iemand in een huis, met een der gezetenen, in zijn oog aanzienlijken en rijken, in het praten over weer en wind, die voor allen gelijk zijn en waartegenover alle mensen klein zijn, had hij zich vergeten, toonde hij onverhoeds de mens die hij eens moest zijn geweest voor hij zich voor zijn verdere leven verstopte ach-

ter het masker, dat afkeer oproept met het medelijden. En weer zag ik een oud herinneringsbeeld: de kranige, knappe man met de mooie snorren en de keurige kleren, vader van vrolijke, trotse kinderen, die zijn hand in de verkeerde brandkast stak en... zich knelde... en die ik later terugzag, in een heel andere stad, oud, sjofel, gekromd onder een marsje met zeep en veters, en die nu wel dood zal zijn...

Verrassender démasqué dan dit zag ik in mijn leven niet... het was als het opengaan van die 'Japanse Wonderbloemen' die we voor de kinderen kopen en die verfomfaaide snippers lijken, tot men ze in het water legt...

Er was een bijzondere spanning in. Het zou natuurlijk niet lang zo blijven: een zeepbel gelijk, kon het elk ogenblik breken. Als er maar iets in ons gesprek over koren en gras, over oorlog en revolutie, over voorheen en thans, zich te innig aan zijn eigen misère associeerde, dan zou, gelijk een elektrische vonk, zijn ziel weer overspringen naar dat gemaskerd ik, dan zou hij, als over een brug, daartoe terug- en daartoe inkeren... dan was het gedaan. Oorlog... staking... misgewas... armoede... ik zag het eerst aankomen en toen gebeuren... hij herinnerde zich weer wie hij was en dat hij was gekomen om mijn medelijden tot een aalmoes op te wekken. Het was verbluffend, ontstellend, zo plotseling als hij zich het masker weer voorhing, zich hulde in de vermomming, zo spoorloos als dat andere gezicht, die andere gestalte ineens verdwenen. En uit de slappe bedelmond kwam de huicheldeemoedige bedelstem, huicheldeemoediger dan ooit misschien, alsof hij bang was, dat ook ik vergeten zou... En zijn oog loenste, wantrouwig en schuw, naar mij op. Even lichtte zijn gezicht van blijdschap om wat er viel in de gekromde hand, maar het was bedelaarsblijdschap en het 'God-sal-u-duisendmaal-segene' klonk als de vaste formule voor een onverwachte buitenkans...

En de Man met het Masker verdween weer over de akkers...

Grote gebeurtenis

Het is hier niet meer de huiselijkheid van vroeger jaren, dat kan ook niet, de 'Europeanen' – schreef ik bijna, maar ik meen eigenlijk wat Jans noemt 'Jullie soort' – zijn te talrijk geworden in deze kampong en kennen elkaar niet meer. Maar toen – en dat heb ik zelf nog meegemaakt – alle kinderen van de Gooise school kwamen schaatsenrijden op de kleine vijver op het buiten van een van die lieve, oude vrouwen, van wie men conservatisme verwacht en vergeven zou en die dan juist zo wonderbaarlijk modern van voelen en denken blijken... en onthaald werden op chocola en koek – het was een handvol en de hele Gooise school een onderonsje! – toen heerste hier iets van de geest der Indische buitenposten. In Deli heb ik het beleefd dat we na een wat verre fietstocht voor een – tropisch!! – onweer schuilen moesten in een van die kleine 'soosjes' zoals men ze trof op elke tabaksonderneming, met een inlandse mandoer als zetbaas en een voorraadje dranken en sigaren voor de Europese employé's zelf natuurlijk in de eerste plaats, maar óók voor de gaande en komende man. De vanzelfsprekendheid, waarmee die vriendelijke mandoer ons ontving en onthaalde, bewees dat het 'adat' was en over 'afrekenen' mocht in 't geheel niet, over bedanken nauwelijks gesproken worden.

Zie, alles hangt af van de stemming, waarin je de dingen bekijkt. Exaltatie van 'Indische gastvrijheid' prikkelt mij altijd tot tegenspraak en meedogenloze analyse. Inderdaad... men kan toch niet aannemen dat de Indische lucht van schriële Hollanders bijbelse tentbewoners, die voor mensen en engelen open tafel houden, maken zou? Op de bodem van lokale (Indische of Zuidafrikaanse) gastvrijheid ligt de *noodzakelijkheid* van wederzijds hulpbetoon, zij wortelt in het 'Do ut des'*. En zelfgenoegzaam vertoon zal, mij althans, altijd prikkelen dat te zeggen. Maar... men mag het wel

* Ik geef, opdat gij geven zult.

eens zeggen, en wil het ook wel eens vergeten omdat er, is het eenmaal 'adat' geworden, toch zoveel aardige kantjes aan zijn.

Dat elkaar allemaal kennen, met wat ermee samenhangt, blijft voor mij de bekoring van het dorpsleven. Levendig herinner ik mij de geest van verbroedering op die afschuwelijke dag: 13 september 1918, de dag van het spoorwegongeluk. Er zaten er in die noodlottige zg. 'Chinese Express' ('Tien-Tien') ook door een ongeval, diezelfde vrijdag 13 de Gooise van acht uur overkomen, nogal wat uit Laren en de hele dag, schoolden de mensen samen om bij elkaar te informeren, elkaar te troosten, gerust te stellen..., de verongelukte, de dodelijk gewonde, we kenden ze allen en namen deel in hun lot. Wildvreemden belden 's avonds bij bij aan om mij te zeggen dat ze iemand die mij lief was, veilig in Den Haag hadden gezien... Mij vertederde dat, maar een vriend ergerde zich eraan, het maakte hem wee, hij zei: 'er zit immers toch niets onder.' Ik schold hem niet voor 'cynicus', want inderdaad, hij had gelijk! We hadden allebei gelijk...

Ik wil dan maar zeggen, het is niet meer wat het was, en ik geloof dat ik het laatste proefje nog heb gehad, juist vóór de fancy-prijzen van huizen en gronden, juist voordat Laren modedorp werd... ik heb althans nog meegeofferd aan de oude zede, die wil dat elk Larens feest met een hak-maar-op-de-ketel besloten wordt: ik heb ketelgehakt tot ik de armen en de benen niet meer voelde en de transpiratie mij (met uw permissie) van de slapen stroomde, want ketelhakken is een warm werk, en ik heb het ook zien doen, ik heb een deftig Eerste-Kamerlid en een erentfest⁶ schoolhoofd arm in arm zien ketelhakken en allerlei deftigen en lossen, door elkaar, in iedere denkbare combinatie, want dat is de jool van de ketelhakkerij!

Het is voorbij... maar toch, heel en al ging de oude geest, de geest van de Indische buitenpost nog niet verloren. We hebben ons 'tout Laren', zogoed als zij daarginds hun 'tout Paris', dat elkaar geenszins de deur plat loopt, maar dat elkaar toeknipt en beglimlacht bij feestelijke gelegenheden en groet op straat. De jonge violist komt op

bezoek en vertelt van het concert, dat hij hoopt te geven en heeft de kaarten alvast in zijn zak en speelt met de poes en vertelt mirakelen van zijn eigen poes... allen kennen we de 'Schedelmeter', of we in zijn wetenschap geloven of niet, allen volgen we met aandacht het lasterproces, dat hij zich op de hals haalde ter wille van een gestorven vriend – of we al dan niet geloven in het genie van die vriend – die bij zijn leven overhoop lag met een vertoornde dominee... allen vernemen we met deelneming, dat de rente van het markenkapi-taaltje de onwereldwijze en onpraktische geleerde zelfs niet meer aan het allernodigste helpen kan... hij zelf gelooft echter muurvast dat er wel ergens op de wereld mensen zijn die marken opkopen voor dertig en veertig centen, vanwege hun ongeschokt vertrouwen in het Duitse Rijk... allen doen we nu ons best dezulken voor hem te vinden! De dame, die het initiatief nam tot het opspeuren van deze zeldzame exemplaren, had zelfs al succes. Gelukkig, nietwaar? – want financiële hulp neemt hij niet aan, maar we mogen hem wel helpen zijn marken duur te verkopen! Dat lukt hier in Laren nog wel, men weet het vanouds: 'In Huizen en Laren en Blaricum, daar heb je van allerlei raricum'... Dat de schilders geen bijster voordelige en daardoor geen bijster vrolijke tijden beleven, dat weet u natuurlijk zo goed als elkeen – toch staan ze nu weer klaar en tekenen affiches voor het 'Cabaret der Sombere Dwazen' dat op zijn beurt weer klaar staat 'ten bate van' de patiëntjes van het kindersanatorium. Een commissie heb je in een ogenblik en straks hangen de kleurige, fantastische lokprenten voor de ramen der winkeliers die ook bij 'tout Laren' horen.

En nu wil ik u wel bekennen dat ditmaal niet alleen interesse in Larense zaken mij in dat alles zo levendig deel doet nemen, doch ook moederlijke trots... Want een grote gebeurtenis heeft in de familie plaats...

Straks gaan we allemaal, met onze handlangers en satellieten, naar de lintjeswinkel en we vatten er post voor de deur en we kijken zo lang, tot we een oploop bij elkaar gekeken hebben, en hoe ge-

makkelijk dat is, weten Amsterdamse lezers en lezeressen zeker het best... want voor de ramen van de lintjeswinkel, daar hangt het eerste 'affiche', het eerste openbare kunstgewrocht van onze Zeventienjarige! Laat kinderloze moeders mij maar uitlezen, om met de Schoolmeester te spreken... ik geef u de heilige verzekering dat 'le plaisir de se voir imprimé(e)', hetwelk ik voor een kleine twintig jaar mocht smaken, niet haalt bij de trots en het geluk om de eerste openbare schrede op het pad der kunst, van Zeventien Jaar...

Denkt u nu alsjeblieft weer niet, dat ik om deze familieglorie op slinkse wijze aan de man te brengen, dit hele verhaal ben begonnen... maar weet wel één mens in de wereld door welke geheime machten zijn pen wordt bestierd?

W a a r o m z i j n i e t w i l l e n . . .

'En waarom willen ze nu eigenlijk niet?' vroeg ik De Hoogleraar door de telefoon. Ik mag dit gerust met hoofdletters schrijven want ik bedoel Die Hoogleraar, die door onze Edelachtbare beïnsinueerd is om reden als dat hij eerst zou hebben onze E.A. beïnsinueerd, zodat nu de Gedeputeerden (of een ander Lichaam) er aan te pas zullen komen...

'En waarom willen ze nu eigenlijk niet?'

'Mevrouw', klonk het plechtig door het toestel: 'koopt U en leest U het rapport van onze commissie bedoeld bij art. 131: *Blaricum en Zijn Recht op Zelfstandigheid*, alom verkrijgbaar voor de prijs van één gulden en vijftig cent.'

Zulk een dure raad in zulk een dure tijd!

'Zoudt U het mij niet even willen lenen?' Geen kwestie van! De Hoogleraar bleek op dit punt niet te vermurwen. Ik moest en zou het kopen. Enfin, men moet van verhitte gemoederen iets door de vingers zien en de opbrengst zal waarschijnlijk de krijgskas stijven.

Ik heb het gekocht, maar pas aan het einde van mijn regenachtige onderzoekingstocht. Ik heb vooraf het oor te luisteren gelegd bij de twee standen die met de 'intellectuelen' – onze Edelachtbare spreekt van 'zich-noemende-intellectuelen', maar ik vind dat helemaal niet aardig – de Blaricumse bevolking vormen, te weten de Inboorlingen, voor mij vertegenwoordigd in mijn leuke dikke lapjesman, en dan verder de laatsten van het oude nest Edel-Anarchisten, die eenmaal van uit Blaricum, op sandalen en in zogeheten 'vrije-liefde-jurken' de wereld hervormen zouden, en waarvan de geest nog voortleeft in de halte 'Kolonie' en in de Van Eedense voornamen der kindertjes, die nu al bijna grote mensen zijn.

'En waarom willen jullie nu eigenlijk niet?' Hij keek mij met zijn guitige ogen aan en liet zijn handen even rusten om de halfingepakte rol schortebont (ruitjes).

'Wij bij Laren kommen? Wij Laarders worden? Nooit!' En door de muur heen boorden zijn blikken de richting van het verachte buurdorp uit.

'Maar wat heb jullie dan eigenlijk tegen ze?'

Even stilte, dan viel het vonnis, kort, onherroepelijk.

'Ze binnen arg.'*

Ze binnen arg; uit. Geen waarom en geen daarom. Het waarom en het daarom moest ik dus elders halen. En de bakker – maar zo is er zelfs in Blaricum maar een, die tegelijk als leider van een groep beoefenaren van Kunst en Wijsbegeerte fungeert – de bakker die aan mijn regenbedropen neus onmiddellijk speurde, dat ik *'met de pers was besmet'*, maar die, gelukkig voor zijn klanten, niet zó intellectueel bleek of zijn appelbollen gingen hem boven het interview – die bakker, herzeg ik, sprak mij enigszins diepzinnig van het waarom en het daarom, en ik hoorde dat dit wortelt in buurtwisten van vele eeuwen her, maar veel wijzer ben ik er overigens niet van geworden...

* Arg = boos, vals, als in argwaan, arglistig, argeloos.

Toen heb ik dan maar voor één gulden vijftig het boekje gekocht! En o, lieve troost, wat bleek dat een aardig boekje, wat een sappig, zot, mal boekje, wat een echt Blaricums, wat een echt intellectueel boekje, wat een keurig boekje zowaar ook, met snoezige prentekens van Blaricum in vroeger eeuwen, en getrouwe konterfeitsels van de Blaricumse kap en de Larense kap – om Gedeputeerden eens fris aan het verstand te brengen, hoeveel die toch wel verschillen, weet u! – en verder met het verhaal van de Verloren Zoon in het Larense en in het Blaricumse dialect, respectievelijk door Meester Van Wulfen en door Meester Veldhuis geboekstaafd – en wie na dit alles nog volhoudt, dat deze beide dorpen ooit een administratief geheel kunnen vormen, die moet toch wel een barre doordrijver zijn. Dat bedoelen ze namelijk... Nu ja, men zou kunnen mompelen, dat de hoofdtooi van een Blaricumse Intellectueelster wellicht een tikje méér verschilt van de Blaricumse kap, dan de Larense of welke boerinnenkap, de Overflakkeese inclus, en men zou zo willen fluisteren, dat het dialect van een Blaricums hoogleraar misschien toch nog iets minder lijkt op dat van een Blaricumse boer dan het Larense of welk boerendialect, maar ik ben mij levendig bewust, dat ik op het ogenblik helemaal niet aardig ben met zulke zaken te schrijven of zelfs te bedenken...

Doch nu, lieve lezeressen en lezers, zo gij ook maar met het geringste greintje zin voor humor zijt begaafd: hoort toe! Ziet nu dit schouwspel, hoe zich thans Blaricum, dat oude breinest, brouwketel en proefveld van het ongehoorde, het ongedachte, het onontdekte, het onuitgegevene, het ongepermitteerde voorwaar, op ethisch en esthetisch gebied, hoe het zich thans onder aanroeping van Struycken en van Thorbecke, van Mackay en van Abraham Kuyper op de heilige rechten van het Historisch Gewordene beroept, bij monde zijner intellectuelen ('zich noemende', zegt onze Edelachtbare!), zijner moderne medeburgers!

Zodat ik, behalve de openbaring van veel openlijke en verkapte Belasting-Roerselen van mijn regentocht al niet veel meer thuis-

bracht dan dat kernachtige, oprechte 'Ze binnen àrg...' ongerekend natuurlijk de rol schortebont... Maar onder het terugwandelen door de nattigheid vroeg ik mij af of het inderdaad in onze dagen de roeping kan zijn van de apostelen des Algemene Mensenliefde enerzijds, van de (zich al dan niet zo noemende) intellectuelen anderzijds om dergelijke primitieve en eigenlijk nogal barbaarse instincten 'met redenen te omkleden', en in stand te helpen houden, enkel omdat... Maar die Roerselen heb ik nu al be-insinueerd.

H e t b e g i n t w e e r . . .

Het is hier 'op het Platteland' een goed leven, door alle seizoenen, voor 'oud en jong', in de ruimste zin, onder 'oud' verstaande zo goed degenen die 'hun jeugd achter zich hebben' als die aan hun levensavond staan. Want zowel voor de bezige, rijpe geest als voor de tot gepeins geneigden zijn de diepe winterse stilten, de windgeluiden, zwaar van duistere zin, de verten en verschieten een ware geestelijke lafenis. Over de zomergeneugten spreek ik niet eens, die spreken immers vanzelf! En de jeugd... Och, ik behoef er onze 'Snipe'⁷ maar op aan te zien – en met het noemen van zijn huiselijke bijnaam, voluit 'Gutter-Snipe' karakteriseer ik reeds 's jonkmans geliefde bezigheden! – en ik behoef hem maar te horen, hij zou nergens anders willen wonen, mits in de Pijlsteeg Jans Wortel gevestigd blijve met haar kauwgum en overheerlijke 'bokkeballen' en, tussen de akkers, zijn onvolprezen voetbalveld gespaard door bouwspeculanten.

Verleden week woensdag, gij herinnert u toch de orkaan in de vooravond, de plasregens in het begin van de middag? Niets kon 'Snipe' weerhouden, de voetbalschoenen gingen aan, de bal mee onder de cape. Het was dan ook de eerste 'match' van D(e) L(eren) K(ogel) en 'Snipe' is van dit illustere gezelschap keeper. Het noodweer woedde, Snipe vertrok, vrolijk fluitende en kwam een uurtje

later terug, enige kilo's zwaarder (van het regenwater!) maar zo mogelijk nog vrolijker. Zijn hoge stem had van 't schreeuwen nauwelijks meer klank.

'Zo... ben jullie nu eindelijk toch opgehouden?'

'Ja... we hebben gespeeld zolang we konden maar... *ik woei telkens uit mijn doel.*'

Een partij voetbal doorzetten tot de keeper (telkens!) uit zijn doel waait... dient dus niet als staal van sportieve volharding in de geschiedenis van de Religie des Bruinen Monsters geboekt!

Zo hebben buitenlucht en buitenleven menige Snipe gemaakt en behalve dat... de zenuwrust van het heerlijk slenteren naar school, iedere gang een ontdekkingstocht, zonder opwindings, zonder haast en het hele leven zo'n beetje op z'n jan-boerefluitjes... ja, het is hier goed, voor jeugd en rijpere leeftijd en ouderdom...

Maar wat daartussen ligt! Zeventien Jaar en haar kornuiten van beiderlei kunne! Hun is dat tempo te lauw, hun is dat leven te emotioneel. Komt het, omdat we hier wonen onder de rook van Amsterdam, dat er in onze rijpere jeugd een onrust trekt naar andere, felle genietingen, naar intensere belevingen, dan die des buitenlevens...? Ach neen, het is de onrust, zich vaak openbarend in 'genotzucht' en 'lichtzinnigheid', de levensonvrede van de hedendaagse halfvolwassenen die wij, de vorige generatie, niet altijd verstaan en begrijpen, doch die evenmin als griep of bolsjewisme, van 'invloeden' afhankelijk is, maar overal tegelijk ontsteekt.

En vaak dieper wortelt dan men denkt en vaak iets anders betekent dan men denkt! Na het huwelijksprobleem is thans stellig het probleem van ouders en kinderen het belangrijkste, moeilijkste en ingrijpendste, na de huwelijksincompatibiliteit, waarvoor men zich ook te lang heeft blind gehouden, die men ook meende te cureren met aansporingen tot plichtsbetrachting, zal men thans als een onloochenbaar verschijnsel die andere gezinsincompatibiliteit onder de ogen moeten zien! Jean Schlumbergen, in zijn 'Paternité Inquiète' heeft de kwestie al aangegrepen, maar uiteraard niet alle kanten er-

van belicht. Waarheen dit alles in de toekomst leiden moet? We weten het niet, alleen dat droefheid en verontwaardiging niets tegenhouden wat bezig is zich te ontwikkelen. En tháns deze zware ernst maar weer op een stokje!

Het dansen – ‘en welk dansen’, vinden wij, ouderen en ouders! – zit de jongelui (velen althans) in de benen en in het bloed. Nooit vergeet ik de winteravond, toen Zeventien Jaar nog Bijna-Zeventien heette en voor vijf centen ‘Snipe’ heeft gehuurd om een kwartier met haar te dansen. Snipe is namelijk in zijn prille jeugd een winter op dansles geweest en beschouwt dat nog steeds als een vlek op zijn verleden, gruwelen zijn hem nu het rose blousje, de witte handschoenen, het zwartlakense opknoopbroekje. Maar het ging hem hier gelijk de juffrouw die Multatuli’s Hagepreker een stoel verhuurde: “k Bin wel katteliëks, maar vaif centen, kaik!....’ En Zeventien genoot, en al dansende en al zingende – want er was, och arme, niemand en niets om te begeleiden! – onderrichtte zij Snipe ernstig omtrent de nieuwste mondaine snufjes: *men zegt tegenwoordig niet meer ‘pardon’ maar ‘sorry’ als men de dame op haar tenen trapt*. Snipe dulle pret! Sorrie... Sorrie... gilde hij keer op keer alsof hij een hondje riep. Na een toegiftdans ter keuze van de werknemer – en Snipe koos de... WASHINGTON POST – werd de huurprijs gracieus uitbetaald, grinnikend in ontvangst genomen.

Zie, dat is toch wel een schamel surrogaat...

Maar in het voorjaar, u weet het, gaat alles open. Het water gaat weer open, de knoppen gaan open, de aarde gaat open, het menselijk hart gaat open en in dat algemeen opengaan gaat ook Hamdorff open... Dat is te zeggen... het oosters of Moors of weet ik hoe binnenplaatsje met de decoratieve appelbomen blijft voorlopig in zijn sinister isolement, maar binnen waar de schilderijen hangen, daar is het voortaan elke zondagmiddag ‘dansende thee’. En nu gaan vele Larense moeders weer met hun halfwas-spruiten touwtjetrekken, *dezen* willen wel iedere week en *genen* vinden het eigenlijk hele-

maal niet goed en het resultaat is de resultante van die twee krachten. Ze gaan zo nu en dan, en er is veel gerede kavel over de oude en de nieuwe tijd en veel gemurmureer en geconspireer tegen 'ouderwetse vaders en moeders'. En dit alles herhaalt zich elk geslacht! Troost u, teleurgestelde moeders, wier goede bedoelingen zo weinig waardering vinden, troost u met de gedachte dat zij later met hun kinderen hetzelfde spelletje te spelen, hetzelfde gevecht uit te vechten krijgen. Troost u met de wetenschap, dat sinds de Geboorte van het Individu deze zelfde symptomen zich hebben vertoond. En betreurt ge de Geboorte van het Individu, dan verlangt ge terug naar absolutisme, feodalisme, ongebreideld autoriteitsgezag, naar het 'Régime du bon Plaisir'.

Ten slotte, om maar niet zo hoog te vliegen, komen verreweg de meeste mensen, als de poezen, nogal aardig op hun pootjes terecht!

Brandende blikken . . .

Levendig herinner ik mij die discussie over 'Ships that pass in the Night'⁸, jaren terug. Een omnibus 'hakt de knoop door' en de lezer voelt zich onvoldaan. En de onvoldaanheid formuleert zich gelijk steeds aldus: 'Mag dat nu maar?' Mag een auteur zich zó afmaken van de taak der ontknoping? In later jaren: 'mocht' Heijermans in 'Diamantstad' het huis kalmpjes in brand steken, tot een (voor hem althans) zeldzame oplossing van zijn karakterverwickelingen? 'Mag' Oscar Wilde in 'The Picture of Dorian Gray' de griezelmysterieuze veranderingen in het portret als ook voor anderen zichtbaar voorstellen? In het algemeen: mag een kunstenaar alles of mag hij sommige dingen niet? O, wat zou ik nu dolgraag op staande voet een lang betoog, met redenen omkleed, hierover houden, maar zie, dat mag *ik* niet! Laat mij dan alleen nog vaststellen: als men zegt: 'dit mag de kunstenaar niet', dan bedoelt men eigenlijk 'dit

doet de goede kunstenaar niet'. Het al te zeer toevallige, de al te exceptionele verwickelingen, de al te schrille tegenstellingen, welke het leven biedt, is voor de kunst, die tòch het leven beeldt, onbruikbaar. Zo zou ik nooit in een boek willen gebruiken, wat ik verleden week zag, toen ik, uit Den Haag teruggekeerd, na een kort openthoud in Amsterdam mijn weg vervolgde naar het Platteland, want... het was zo'n echt *goedkoop contrast*! Het was namelijk vóóraan de gevangenisauto en er achter een geweldige luxelimosine, vol dames en heren, vol koffers en bont, die gingen denkelijk naar het zuiden of naar de bergen toe... Ziet u, de literatuur versmaadt zulke contrasten, maar het leven creëert ze, vooral op het plein voor het Centraal Station! Ze reden vlak achter elkaar en hielden vlak achter elkaar ook stil... Gaat het u in zulke gevallen als mij? Vindt u ook, dat men de man, die er uitkomt, niet uit nieuwsgierigheid aanstaren moet, doch liever het hoofd afwenden? Ik vind dit zeer zeker, nog meer sinds de walgelijke tonelen bij het proces van Landru⁹ – maar... ik kan het niet laten. Er gaat een sombere attractie van de 'dievenwagen' uit, die ik ook maar weer niet analyseren zal.

En een duveltje duwde mij in de lendenen en schoof mij vooruit, en datzelfde duveltje wendde mijn hoofd en ik zag uit het diepe duister van de lange, donkere wagen te voorschijn komen de bruin-geklede man met de donkerrosse snor en onder neergeslagen ogen de zenuwlach van trieste bravour... en vlak achter hem de heren en dames met koffers en shawls en bont, die het gelukkig te druk hadden om op hem te letten, en het plein vol zon en wind en rappe mensen...

Het stroomde achter de groep – een lange blauwe veldwachter aan weerszijden van de kleine, dikke bruin-geklede man – de vestibule in, de kant van Haarlem-Zaandam, tot aan de controle toe, mijn eigen weg was door de laatste ingangsdéur, aan de overzijde, waar de loketten 'Hilversum-Breukelen' zijn. En wat ik toen plotse-ling zag, op het onverwachtst, vlak bij mij staan... afzonderlijk uit

de mensenstroom, tussen het laatste tochtlokaal en de ongebruikte loketten verborgen... het waren er drie.

Hoe zal ik ze u beschrijven... hoe zal ik die gezichten ooit vergeten, de gezichten, de gestalten, de houdingen, de blikken vooral die ze door de brede, hoge ruimte zonden naar die ander uit, die hen niet zag... Het waren er drie... en zo waar en zeker waren het 'boeven' als een matroos een matroos en een Yankee een Yankee is... het waren oude, dikke, voze boeven, de ene vooral, het gezicht gezwollen van het ongezonde vet, dat het stilstaand gevangenisleven doet wassen en alle drie de gele gasthuiskleur, die men ook mee terugbrengt uit de tropen en die de medici dan toeschrijven aan huidanemie. Ze stonden verborgen in hun hoek, ze stonden naast elkaar gedrongen, ze stonden alle drie in dezelfde houding voorovergebogen en ze keken, ze keken zo brandend en intens naar de man die daar ging, een heel eind van ze weg, en die van hun aanwezigheid geen vermoeden had, ze waren in dat staren zo intens geabsorbeerd, dat ze het vluchtiger of langer kijken van anderen naar henzelf niet merkten. Wat een wereld ging daar open! Waarom waren ze gekomen om die ander zijn laatste stappen naar de gevangenis te zien doen?

Het gelaat van de bruine, rosgeborde man had mij geen enkele gedachte aan zijn mogelijke misdaad gesuggereerd, maar... is het niet vreemd... *hun* kijken wel en ik had ineens de innerlijke overtuiging dat daar een moordenaar ging. En dat zij, de drie met hun al te witte handen, hun sjofel-herige kleren, dat zij... ja wat? Waren ze medeplichtigen en had hij ze volgens dieveneer gespaard en ging hij nu alleen het gezamenlijk gepleegde boeten...? Hij zag er wel als een 'lefhieber' uit... En was dan dat, wat uit hun ogen zo intens en brandend naar hem uitging... was het bewondering... en toch ook leedvermaak... omdat zij vrij bleven en hij er achter ging... een opluchting om het eindelijk van boven hun eigen hoofden weggenomen zwaard? Of... hadden *zij* hem verklikt... hem 'erbij gelapt'... en leefden ze in de schrik van het 'wacht maar tot ik los kom', en kwamen ze daarom kijken dat hij wel goed en wezenlijk in

boeien weggebracht en opgeborgen werd...

Nooit zag ik zulk onbeweeglijk staan, zulk intens staren, de koppen naar voren, de gezichten in vreemde grijns verstard... tot de man door de controle verdwenen was... toen brak de ban en de ontspanning kwam... en ze keken elkaar aan... de voze dikke met zijn ongezonde vette kop... de lange manke... de groezele, uitgewiste, leeftijdloze... ze keken elkaar aan en rekten even de leden, maar zeiden geen woord, geen van drieën... en achter elkaar slopen ze door het laatste tochtlokaal en buiten onmiddellijk linksaf, de grote stad en haar verborgenheden in...

Is dit dan iets van het 'Platteland'? Lieve lezer, neen en ja. Ik geloof dat de plattelandsbewoner deze grotestadstragedies feller voelt niet alleen, maar dat hij, te midden van zijn ruimten, met de heerlijkheid van het komend voorjaar om hem heen, beter ook begrijpt wat celwagen en gevang beduiden...

Tweeërlei esthetiek

Het gemakkelijkste element – en voor de ene partij misschien het meest verbijsterende! – van die zonderlinge intimiteit tussen oertraditioneel en hypermodern, die onze Gooise woonplek geeft te zien en waarvan ik de vorige keer reeds terloops gewag maakte, is wel de vermenging van twee soorten esthetiek – 'deux écoles' gelijk France's monsieur Bergeret¹⁰ het uitdrukte, toen hij zichzelf als bedrogen echtgenoot in twee stijlen op de schuttingen zag afgemaald! Voortdurend produceert de vermenging van onze boeren-esthetiek en onze artiesten-esthetiek de meest koddige verwarring en onlangs beleefde ik daar een curieus en grappig staaltje van. Wat ik hier zeg, zou volstrekt niet in die mate opgaan voor elk milieu, waar een oeroude boerenbevolking en een hypermoderne artiestenbevolking elkaar ontmoeten, het eist wel degelijk een katholieke oerbevolking.

Deze toch heeft een esthetiek en een esthetische traditie, ze bezit haar ideaal van menselijke schoonheid in de gelaten der Heiligen en der Uitverkorenen. Kom in een streek, waar uitsluitend protestantse boeren wonen en gij vindt er, naast de familieportretten, waaraan getrouwe gelijkenis en geen ideale schoonheid wordt toe gesteld, slechts de elkaar flankerende maanlandschappen en molenbeken in fotogravure. Er vormt zich in die gemoederen dan ook geen vast en ferm ideaal van menselijke schoonheid. Kom nu echter hier in onze oud-Larense interieurtjes, het kind groeit er op tussen de stralende gestalten, die hem aanblikken van de grauwe lemen wanden in prent, van bovenop het schamele linnenkastje in beeltenis... het kind wordt ouder en vindt deze zelfde gestalten op zijn bidprentjes, het vond ze wellicht al eerder terug in moeders en grootmoeders kerkboek, het aanschouwt ze weer opnieuw in de kerk... en dit geslachten achtereen! Zo vormt zich een vast en onverbrekkelijk ideaal van goddelijke schoonheid, en menselijk schoon is dan natuurlijkerwijs in hun oog slechts dat, 't welk die goddelijke schoonheid enigermate nabij komt...

Kan nu op een aldus gevormd gemoed iets verbijsterender werken dan wat zij om zich en voor zich zien van de schilders-esthetiek? Het is, in sterker mate, dezelfde verbijstering als waarvan ik u indertijd vertelde, die Matje bezielde, toen ze ons Amsterdams bovenhuis betrad, ons buffet, onze gordijnen en snuisterijen zag...

Hoe ter wereld konden we zo verzot zijn op die armelijke, verval len, kaal en karig gemeubelde boerderij, wij, die dat allemaal bezaten. Hoe ter wereld krijgen de schilders het in hun hoofd vrouwen in haar werkkak, kinderen op klompen, in een 'ongeredderde' kamer, met de aardappelschillen over de vloer en de pot op tafel, en dat niet alleen, maar kromme gedrochtjes van oude wijfjes en oude kereltjes, getrouw en geduldig af te malen... hoe ter wereld zijn er mensen, die dat mooi vinden en voor kapitalen kopen! Stralende hemelen, gouden zonnen en gouden aureolen, purper en blauw van gewaden, rozerood en korengeel van lippen en haren... dat is mooi...

dat is het enige mooi. Het 'deux écoles' van Bergeret is reeds op zich zelf – de penibele omstandigheden daargelaten – de uiting van een filosoof. De massa erkent slechts één schoonheid, gelijk ook maar één waarheid, en 'de massa', heeft Bolland eens gezegd, telt altijd één man meer dan elk vermoedt!

Aan de andere kant heeft die massa, hebben vooral de primitieven en onontwikkelden een zeker ontzag voor alles dat veel geld waard blijkt, of waarover in de krant geschreven wordt of dat – speciaal hier schilderijen – in een museum terecht komt! U had eens, met mij, de gezichten van die boeren moeten zien veranderen toen op de verkoping van verleden week op een Indisch godenbeeldje, waarom ze eerst grinnikten, voortdurend hoger geboden werd...

Vorm u nu maar, aan de hand van deze gegevens, een beeld van de opinie die de katholieke Larense boer omtrent de Larense schilder hebben moet. Ze kunnen hun eigen esthetiek evenmin prijsgeven als de eigen religie, waaruit ze groeide, ze kunnen echter niet zonder meer de wereld der rijken, gezetenen, machtigen en prachtigen als een bende zotten beschouwen, ze zoeken dus voortdurend een brug te slaan tussen hun eigen mooi en 'ons' mooi – zal ik nu maar zeggen – ze trachten in bekende modellen en, zijn ze dat toevallig zelf, dan in zichzelf, iets op te sporen dat aan beider ideaal beantwoordt... En zo kom ik op mijn gevalletje...

Menig lezer heeft, dunkt me, het grote stuk van Hart Nibbrig, de drie Larense gebroeders, wel eens in het museum zien hangen. Van twee weet ik zeker, dat ze nog leven, de een, dragend de alleszins begrijpelijke bijnaam van 'Kromme Jan', vent met garen en band, de ander, 'de bokkeboer', voorziet de lieden van petroleum. Dikwijls zag ik de 'bokkeboer' voorbijsjokken en bijna even dikwijls ontwaarde ik dan in mezelf een benieuwdheid naar wat er in die man toch wel mocht omgaan. Lang niet jong meer, slecht ter been en on-aanzienlijk moest hij in zijn eigen waardering wel heel ver afstaan van zijn eigen schoonheidsideaal; aan de andere kant weet hij natuurlijk, dat hij levensgroot te kijk hangt in een overweldigend def-

tig museum en dat zijn beeltenis er eerbiedig wordt bewaakt door schitterend geüniformeerde heren, die zijn vleselijk ik in aanzien en rijkdom verre overtreffen... daarbij is hij nog altijd als model gezocht. Zou een zwakke mens niet van minder gek kunnen worden? Maar de menselijke natuur is onuitputtelijk in redmiddelen ter bewaring van het gezonde evenwicht. Onlangs heeft 'de bokkeboer' nog eens als model gediend voor een groepje jongelui, aankomende schilders en jeugdige liefhebbers en liefhebsters, wie ik over houding en mogelijke uitspraken van het model ondervragen kon. En bij die gelegenheid was duidelijk aan de dag getreden 's mans onmiskenbare ingenomenheid met zijn... 'krullebol', aan de schoonheid waarvan hij zijn gezochtheid als model meende te mogen toeschrijven.

Gevonden... het middel om noch zelf gek te worden, noch rijkere en aanzienlijken als gekken te hoeven beschouwen... geslagen de brug tussen schilders-esthetiek en bidprentjes-esthetiek. Ze nemen de rest op de koop toe, maar de grote attractie is de 'krullebol'...

O v e r p e i n z i n g . . .

Wij hebben onze brave Lange maar weer eens de klandizie gegund. Hoe lang nog en zijn lieflijke gedaante zal voor immer uit ons landschap verdwenen zijn, zijn zoete tonen nog slechts naklinken in de herinnering...? Neen, nu wil ik voor geen duizend pond klontjes hem nog ontrouw zijn, ten gunste van de trein, schoon aan de Blauwe Bogen geen sterveling meer denkt... Met Snipe en zijn kameraad mitsgaders de boterhammen-etcetera-zak ben ik gegaan... want moesten en zouden die knapen soms de automobielententoonstelling niet zien? 'Treinen kijken' – met het trammetje naar Hilversum heen en weer en daar dan naar boven op de loopbrug eindeloos

staan koekeloeren – was immers nog tot voor zéér kort een tractatie en een feest. En levendig herinner ik mij die verrukte uitroep, jaren geleden, gedurende een zomerochtendwandeling over de Bussumse hei: 'Hè, wat ruikt het hier heerlijk naar treinen.'

Eigenaardig die belangstelling van schier alle jongens – en van schier geen enkel meisje – in mechanisme en machinerie... is het omdat zij zelf het 'actieve element' in de Schepping vertegenwoordigen, dat het bij uitstek actieve ze zo aantrekt en boeit?

Ze haalden hun harten en propten hun gele 'Auto-leven' mappen op met wat ze aan reclamezaakjes maar bemachtigen konden en soms was de verzamelbegeerte sterker dan de hele belangstelling in de Actieve Elementen der Schepping...

In de lange tram terug, zou de buit worden gesorteerd – heerlijke vervanging van het etenstijdverdrijf der uitreis! – : ze namen elk voor zich een halve bank... hier jouw auto's, en daar mijn auto's... jouw motorfietsen en mijn motorfietsen... het was gelukkig niet vol. Volkomen verdiept in hun bezigheid, hadden ze tot Laren toe, noch oog noch oor voor iets of iemand anders. Er zat een klein meisje tegenover mij, uit boeren- of kleinburgerlijk milieu, propertjes en schrieltjes gekleed, met vlassen haartjes en een glunder bakkesje... ze mag even oud of een jaartje ouder dan 'Snipe' zijn geweest... Ze zag en hoorde de knapen doende met 'mijn 20 H.P. Fiat en jouw 20 H.P. Fiat', dwalend in het rijk der allerheerlijkste verbeelding, keek naar de kaarten en biljetten, naar de gelukkige bezitters der Spijkers, Mercedessen en Buicken op papier, keek naar mij en glimlachte... glimlachte tegen mij in vertederde verstandhouding, tegen mij, de veel oudere, als gelijke over de knapen bijna van haar eigen jaren.

En in die glimlach uitte zich de sympathieke zijde van die zekere wijsheid, welke de vrouw nu eenmaal vóór heeft boven de man, die het meisje onmiskenbaar ouder maakt dan de jongen van haar eigen leeftijd – en waarvan de minder aantrekkelijke zijde zich openbaart in de vaak afschuwelijke berekenende geslepenheid van zo

menig aanbiddelijk 'kindvrouwkje'... ik heb nooit van 'kindmannetjes' gehoord, doch in mijn leven helaas meer kinderlijke mannen dan (echt) kinderlijke vrouwen ontmoet...

Het meisje luisterde en keek, met die vertederd wijze uitdrukking en lachte dan weer tegen mij... en ineens kwam mij een ander tooneeltje voor ogen... en wel een danszaal... een van die jongeluisfuijjes, gelijk Zeventien ze nu langzamerhand frequenteert en waar ik dan zit aan mijn tafeltje als een bedaagd, opmerkzaam schaap, zoals ik daar bungelde op die tentoonstelling als een bedaagd, onopmerkzaam schaap... Dezelfde leeftijdverhoudingen, dezelfde geestelijke en intellectuele verhoudingen bij die vier, vijf, zes jaar ouderen, dezelfde vertederd moederlijke of hautain smalende glimlachjes – elk naar haar aard! – om het jongensgedoe, over het jongensbedrijf, de hele dag, en alle dagen... totdat de baljurken en uitgaanspakjes aangetrokken en de bordjes finaal verhangen werden...

Ziet nu, o ouderen, en herinnert u uw eigen jeugd... ziet nu en aanschouwt hoe de 'blagen' plotseling de Heren-der-Schepping worden, de beschikkers over het balgeluk, de verstrekkers van het dansplezier, hoe alles wat een broek draagt ineens de macht bezit alles wat een rok draagt gelukkig of ongelukkig te maken door haar ijdelheid te strelen of te kwetsen, door ze als balkoningin of muurbloem, met alle nuances daartussen, te exposeren! Observeer, met mij, opmerkzaam toeschouwer, zodra de muziek inzet, hoe ze langzaam oprijzen, de dasjes terechtschikken, zich als malle jonge haantjes uitrekken... zij maken geen haast, de keuze is aan hen... Kijk naar de meisjesgroep... ze krijgen het ineens heel druk onder elkaar met babbelen, lachen, zich waaieren, ze kijken elke kant op... behalve die waar de jongens vandaan komen, ze doen vreselijk ongedwongen... maar uit ieder afgewend oog schieten blikjes naar de knapen en de bloesjes worden hoger, en er komt iets gecrispeeds in het ongedwongen lachen als ze 'zitten blijven', iets triomfantelijks als ze weggevoerd worden... door dezelfde 'blagen', tegenover wie ze zich gemeenlijk voelen en gedragen als dat aardige boerse deern-

tje tegenover Snipe en zijn vriend. Soms erkennen ze het grif en eerlijk, de meisjes meen ik, en een aardig vriendinnenpaar heeft mij nog onlangs gebiecht dat ze eigenlijk dolgraag, want dolprettig samen dansen, maar dat ze op een 'partij' evenwel elke onbeholpen danser boven elkaar prefereren, vanwege de gestreelde ijdelheid en de onheilige triomf...!

Grover en ruwer dan tussen jongelui uit eenzelfde milieu en die tenslotte allemaal samen schoolgaan, zodat er ruimschoots gelegenheid blijft tot een gezond evenwichtsherstel, vertoont zich hetzelfde op de 'dancing-tea' van zondagmiddag. Een tafeltje meisjes... een tafeltje jongelui... de dwaze haantjes, gelegenheids-Heren-der-Schepping roken hun sigaretjes, blijven kalmpjes overzitten zo vaak het hun belieft, zullen dan eindelijk maar weer eens een dansje wagen... en het zoëven beschreven spelletje vangt aan, pijnlijker, soms bijna stuitend, door het verschil in leeftijd en het verschil in milieu met die andere kinderen...

Er is iets triestigs in dit alles en het is voor allebei de seksen zo funest, zo glad verkeerd... er is ook iets kroms, iets verdraaid, iets onlogisch in. Ik weet geen oplossing, wezenlijk niet, ik weet alleen dat een niet onbelangrijk kantje van het vraagstuk der geslachten in de balzaal ter voortdurende bestudering ligt... en dat het almee deze soort kromheden en verdraaidheden zijn die de vrouwenkwestie tot een welhaast onontwarbare puzzel hebben gemaakt.

O n z e j a z z b a n d

Hè, ik ben zo blij, dat we hier nu eindelijk een jazzband hebben! Niet, omdat ik Laren bepaald aan de spits wens van die soort 'moderne cultuur', waarvan de jazzband een der symbolen is, niet ook, omdat ik op een jazzband zo speciaal ben verzot, maar omdat men nu zo genoeglijk met alles over straat kan gaan. Zoals bijvoorbeeld

onlangs... 'Mietje had de kan gebroken' en we besloten zuinigheids- halve, een geëmailleerde terug te kopen. 'Toch zeker bezorgen laten, mevrouw?' 'Welneen, meneer, de beste bode is de man zelf.' 'Dan netjes voor u inpakken, mevrouw?' 'Hoeft heus niet, meneer, geef maar zo mee, gerust.' En wij met de grote geëmailleerde waterkan doodkalm over straat. De mensen konden toch niet anders denken, dan dat we naar de repetitie van de jazzband togen, want waarom zou niet ook, bij de claxons en klapperhouten, de tafelschellen en arrebelllen een geëmailleerde waterkan dienst kunnen doen?

Men moet niet te gering denken over de gevaren aan het met alles open-en-bloot over straat gaan verbonden. Of heb ik er niet soms een aspirant-dienstbode door verloren?

Het was te Schoorl; in een langgeleden zomer, en ze had er heus wel oren naar, tot die dag... tot die dag dat de Alkmaarse boot een mandje met huishoudgoed voor ons deponeerde te Schoorl en er juist niemand was om het te halen, zodat 'mevrouw zelf' met de kruiwagen naar het kanaal toog... Toen was hopeloos en voorgoed de kans verkeken, want bij een mevrouw, die zich 'zo weinig dame' toonde dat ze met een kruiwagen plus een mandje in het openbaar wandelde over de weg van Schoorl naar Schoorl, bij zulk een verkoos Amalia niet te dienen... En daar dit mij niet genas en ik nog steeds met alles over straat ga, ben ik, ter wille van mijn omgeving blij dat we thans een jazzband bezitten...

Eerlijk gezegd, een heuse heb ik nog nooit gehoord, maar wel heb ik er veel kwaad van gehoord, van het pervers-prikkelende, van het grofdegenererende, 't welk van jazzbandmuziek heet uit te gaan. Kan het echter niet zijn dat de tegenwoordige mensen, nog meer dan dat alles, in het opwindend lawaai vergetelheid zoeken, van eigen en andermans misère, van dat benauwend onmetelijk wereld-leed, die bodemloze ellende, van al die kwellende, eindeloos gecom-pliceerde levensproblemen vooral, die pas recht onoplosbaar en on-overwinbaar blijken, nu ze niet langer met de mooie redenen van

het zogeheten optimisme kunnen worden verbloemd... vergetelheid... en verstilling van hun eigen verontrust geweten, dat in de stilte ze aanklagen mocht om wat ze zelf deden of verzuimden, om hun eigen aandeel aan onverschilligheid en gevoelloosheid en grenzeloos egoïsme...

Ja, de jazzband kan de schreeuw zijn waarmee wij, zoals de primitieve volkeren, zoals het kind dat in donker zingt, de moderne spoken op de vlucht zoeken te jagen... maar hij kan, gelukkig, ook nog wat anders zijn...

Wanneer gezonde, jonge, muzikale jongens – en ik zou er u van onze Larense kunnen noemen uit artistiek-intellectueel milieu, aan namen van muzikale reputatie geparenteerd! – puur voor hun plezier een jazzband vormen en met stralende gezichten een bizar, maar geenszins onwelluidend lawaai slaan uit xylofoon en bekkens, autotoeters en Turkse trom, om over de meer gewone instrumenten even te zwijgen, dan voelt men als oudere in die geharmoniseerde, gestileerde natuurdrang van alles wat jong is, in die drang om leven te maken, om te leven, om zich uit te leven, zo iets verrukkelijk Dionysisch, dat men, het eigen deel aan schuldbesef en wereldleed wil lig dragend, zich verheugt in die jeugd, welke geen ongezonde opwinding, geen onedele vergetelheid, geen kunstmatige prikkel voor zichzelf of anderen beoogt, maar uiting van wellend, zwellend leven – in deze lente! – in overmoed bruisend en toch ook tegelijk in evenmaat gebonden en beheerst. En zo lijkt mij, ter vervanging van andere grotere en kleinere muziekensembles van traditionele samenstelling, de jazzband, ook om de ruimte die hij laat aan de in de opvoeding te weinig tot hun recht komende inventie en fantasie, het aangewezen orkest voor de jongen die geen kind meer is en ook nog geen man...

Tussen de nummers worden ze trouwens subiet weer kind... en zouden zo graag de mooie rode jasjes hebben – met rode sokken to match! – als mooie rode jasjes maar niet zo duur moesten zijn. Ik stel me schrikbaarlijke voorschotten op zakgelden voor, reeds uit-

getrokken voor de aankoop van de instrumenten, en vaders hard als spijkers en keien en moeders met al te beperkte procuratie... en elk jasje vergt zoveel meter en elke meter kost zoveel geld en iemand moet ze toch ook maken... Zó graag zou ik ze echter, voor hun eerste optreden in het openbaar, de mooie rode jasjes gunnen, dat ik er bijna een collecte voor op touw zou willen zetten als mijn hart niet nog luider sprak voor de gemaltraiteerde vleugel van een weekhartige mama...

P a p e g a a i e n v i n k j e

De niet meer piepjongen onder mijn lezeressen en lezers zullen zich ongetwijfeld de tijd herinneren toen het de literair-journalistieke mode was het leven in 'tranches' te snijden en als 'Op-straat-gezien'tjes of 'Pennetjes-inkt' voor te dienen. Eerlijk gezegd, vielen die 'tranches' wel eens zó dun uit alsof er een Van Berkels patent rookvleessnijmachine voor Haags gebruik aan te pas gekomen ware, zodat een besprenkeling met het een of ander sausje – en Crosse and Blackwell zelf produceerden geen groter sausjesverscheidenheid, als daar o.a. waren het sentimentele, het cynische, het navrant, het je-m'en-fiche-sausje! – niet overbodig heten mocht. Maar het lijkt dan ook veel lichter dan het is, elke dag, en zelfs elke week 'een luchtig, eenvoudig dingetje' te schrijven. Want de vrienden en kennissen zijn heus hulpvaardig genoeg en iedereen slooft zich op roerende wijze uit – heb ik niet destijds zelf meermalen de auteur van de 'Pennetjes-inkt' op Nieuwmarkt en Jonas Daniël Meijerplein zien staande houden¹¹, of horen toeroepen: 'meneer, meneer, een pennetje ink'...?' – het is alleen maar jammer, dat de hulpvaardigheid geen gelijke tred houdt met wezenlijk inzicht in wat journalistiek en literair bruikbaar is. Dat merkt het beste hij of zij, die journalist en literator tegelijk is. Men vertelt u, uit eigen ervaring, ellen-

lange relazen, als 'stof' voor novellen en romans, inderdaad vaak vol treffende, tragische bijzonderheden en situaties, die echter, helaas, meestentijds toch onbruikbaar zijn, omdat ze een kern, een hoogtepunt of zwaartepunt missen, omdat degenen die ze beleefde en vertelt, niet bij machte is het bijkomstige van het essentiële te onderscheiden, die kern der levensdingen waardoor ze tot literatuur kunnen worden verwerkt, te vatten en te behouden...

Dit curieuze, diepsnijdende onderscheid tussen de scheppende en de niet-scheppende mens valt mij tegenwoordig bijna dagelijks op en is mij daardoor vaak in de gedachten, omdat ook mij de hulpvaardigheid mijner medemensen – te beginnen bij mijn eigen huisgenoten – voortdurend aan 'Plattelandjes' tracht te helpen, wat ik overigens natuurlijk niet nalaat zeer op prijs te stellen. Maar als het waar is, dat Marcellus Emants bij zijn vrienden en kennissen interessante lotgevallen en curieuze ervaringen pleegt of placht te zamenlen, dan kan ik mij toch niet voorstellen dat hij ooit een rijke oogst voor zijn moeiten gaarde of het moest dan zijn aan die kleine bijkomstigheden, welke de verteller nietigheden schijnen, die hij terloops en toevallig vermeldt en die dan vaak het enige blijken in het ganse verhaal, waarvan de auteur 'iets maken kan'. 'Ach, als ik, die zoveel beleefde, uw pen eens had', hoort elk letterkundige enige tientallen malen per jaar om zich heen verzuchten, alsof het onderscheid in de 'Pen' lag, in de schrijfkunst in engere zin. Het zit in het Oog, dat de dingen des levens gadeslaat!

Niettemin is er in die algemene drang, om een evenmens aan 'stof' te helpen, toch iets heel aardigs en gemoedelijks. 'Blijft u nog even, mevrouw', zegt onze artistieke makelaar als ik mij, na mijn koopje gesnapt te hebben, van de veiling verwijderen wil. 'U vindt hier zeker een "plattelandje"...' en 'Tante, ik weet een "plattelandje",' jubelt het zwarte vriendinnetje, dat ik u reeds eerder voorstelde, als ze een kopje thee komt halen.

Zo tuiten dan nu mijn oren van de Papegaai... en ik geloof dat elk, die zich voor mijn doens en latens interesseert overtuigd is dat

ik dit beestje met weinig moeite panklaar maak voor mijn zaterdags festijn. Een papegaai is toch ook zoveel mooier en groter en kleuriger dan... een vinkje! En deze is niet maar een gewone vleselijke en veerlijke papegaai, het is een hele instelling, een belangrijke factor in ons winterbestaan, het is onze lokale toneelclub!

U zoudt willen weten waarom zij 'De Papegaai' heet? Hoe ouderwets! Duldt de geest der moderne mode verband tussen lichaamsbouw en kleding, tussen seizoen en bedekking, duldt dezelfde geest verband tussen doel en bestemming van een vereniging, en haar naam? Vroeger, ja vroeger heetten toneelgezelschappen 'Molière' of, bescheidener, 'Justus van Maurik' of ze drukten hun hopen en streven uit in namen als 'Oefening baart Kunst' of 'Nut en Vermaak', maar tegenwoordig is een naam alleen maar goed, zo hij op dit alles slaat als 'koek' op 'keizer'...

Ik denk wel dat ook wij dit aan de uit Parijs overgewaaide Dode Rattenmode te danken hebben en het zou wel héél interessant zijn de mentaliteit die zulk een mode voortbracht, te analyseren en misschien doe ik dat later ook nog wel eens... nu vertel ik u alleen dat onze toneelclub 'De Papegaai' heet, Shaw en Wilde speelt, gelijk dat Laren betaamt, ons een voorstelling met bal plus jazzband (mèt rode jases) heeft aangeboden, die in elke zin klonk als een klok... en dat ik desalniettemin meer te vertellen vind over dat vinkje, dat toch alleen maar fladderde in de zon en apenootjes at...

Het was geen 'vinkie' volgens Amsterdams idioom, het was wel degelijk zo'n bosjuweeltje als we er hier in het voorjaar honderden zien tussen de nog dorre takken van het lage hout, met hun rappe, radde beweginkjes een levend vuurwerk in de zon. En dat vinkje zat op de zonbeschenen hoekstoep van de kruidenier en bedelde apenootjes en het komt daar, zo vernamen we, elke dag en het wijkt voor de klanten nauwelijks opzij, zo mak als het is, en het behoudt zijn vrijheid, ofschoon het mooi is en vlug is en ofschoon alles dat mooi en vlug is, vanouds heeft geprikkeld dat instinct in de mens om te pakken, te grijpen, te vernielen of te bezitten, het jacht-

instinct, de synthese van machtswellust en 'sense of property,' al het primitieve dat we maar heel onvolkomen en dan gewoonlijk slechts door redenering en zelfbelering te boven komen. Juist om dit laatste trof mij zo de houding van de kruidenier en zijn huisgenoten tegenover het vlugge, mooie, schitterende ding. Ja zeker, burens en kennissen hadden ze wel al aangeraden het te grijpen, te pakken, te kooien, zó vlak onder hun bereik, maar ze wilden het niet. Ze vonden dit vinkje in zijn vrijheid, dat toch trouw tot ze kwam, vrijwillig, en dankbaar hun gaven at, veel aardiger dan een vinkje in een kooi, ofschoon dat toch pas echt 'van je hoort'.

Vaak vergelijk ik mijzelf met Courtier, de man uit Galsworthy's 'Patrician', die elke overheersende meerderheid en allen die haar uitmaken haat en verfoeit, maar van niemand die hij ontmoet geloven kan dat hij tot zulk een meerderheid behoort... Zo geloof ik nòch in 'geleidelijke zedelijke vooruitgang', nòch in de 'uiteindelijke overwinning van het goede,' zo ben ik, in mijn levensbeschouwing, wat men pleegt te noemen hartgrondig 'pessimist' en toch vergat ik, als Courtier, als steeds, ook nu weer mijn pessimisme en mijn ongeloof bij de houding van die eenvoudige mensen tegenover dat vinkje...

H e t g e l u k k i g e v e r g e t e n . . .

Van de Bourbons heeft men getuigd, bij de 'Restauratie' van 1815, dat ze 'niets hadden vergeten en (dus) niets hadden geleerd'. Er zijn van die zonderlinge toevalligheden, waardoor bepaalde citaten, volstrekt niet diepzinniger dan andere, uitspraken tot bepaalde gelegenheden geenszins meer dan tot andere te pas, voor het nageslacht bewaard blijven, zo ook dit vonnis over de Bourbons. Men kan immers veilig van het ganse mensdom getuigen, dat het nooit iets vergeet en (dus) nooit iets leert of, gelijk Hegel het uitdrukte: 'Het voornaamste wat de historie ons leert is, dat de mensen niets

van de historie leren'. Nooit heeft conservatieve oppositie de inwil-
liging van bepaalde eisen belet, evenmin als de oppositie van de
winter de komst van de lente – zelfs niet dit jaar! – beletten kan,
omdat het met de geestelijke en zedelijke eisen precies zo gesteld is
als met de seizoenen, omdat het optreden van nieuwe behoeften im-
mers juist beduidt, dat de tijd voor de vervulling van die behoeften
aangebroken is. Niemand heeft bijvoorbeeld gelijkstelling van alle
burgers voor de wet, vrijheid van drukpers, afschaffing van slaver-
nij, constitutioneel koningschap, republikanisme, vrouwenkies-
recht kunnen tegenhouden en toch zet elk geslacht zich weer scherp
tegen volgende eisen, die desalniettemin reeds goeddeels zijn ver-
vuld van het ogenblik af, dat ze werden geformuleerd, hoe para-
doxaal dit klinkt! En ofschoon vrijheidsoorlogen en revoluties al-
tijd, door de eeuwen heen, hetzelfde verloop hebben gehad, als na-
tuurverschijnselen, daar zij toch ook 'natuurverschijnselen' zijn –
altijd door blijft enerzijds de illusie dat ze kunnen worden gefnuikt
en gebroken, anderzijds dat ze iets zullen opleveren, wat hun voor-
gangers niet vermochten op te leveren, onverminderd bestaan.

Wie dit schouwspel aandachtig en meebelevend gadeslaat, krijgt
het in de loop van zijn leven bij de aanblik van zoveel blind en onge-
grond hangen aan wat duizendmaal reeds ontoereikend bleek, wel
eens erg benauwd en moet dan wel de wereld voor een gekkenhuis
houden... totdat hij leert datzelfde onbegrensde vermogen om te
vergeten – want het 'niet-vergeten' der Bourbons, van hun eigen
vooroordelen, is immers goed beschouwd een vergeten van alles
wat daartegen in opstand kwam! – te zien als de bron van zijn ge-
luk, ja, de enige mogelijkheid om het leven te dragen. En wat Scho-
penhauer voelde als des mensen bitterst lot, het altijd weer naar
nieuwe illusies opgedreven te worden, is in dat licht bezien, zijn bes-
te heil...

Dat staat er! En de geduldige lezeressen en lezers kennen mij nu
wel zó goed, hoop ik, om te begrijpen dat ik ze met het bovenstaan-
de neer te schrijven slechts deelgenoot maak van een mijmerij, als

gewoonlijk door een kleinigheid in mij gaande gemaakt, en dat ik het eigenlijk over heel wat anders hebben wil, namelijk over een Larense zondagmorgen... en eigenlijk over nog wat anders... maar dat weet ik nu niet meer...

Hebt gij u nooit ook over u zelf verbaasd, als ge met de heugenis aan even zoveel stadse zondagmiddagen toch altijd weer opnieuw onder de bekoring van de stadse zondagmorgen komt? Wat mijzelf betreft, ik herinner mij reeds als klein kind de vluchte vleugen te hebben gevoeld van die verwondering, welke ik later in mijn werk zo vaak uitdrukte: altijd weer verliep de sabbatmiddag in lome verveling en altijd weer maakte, op winterse vrijdagmiddagen, de stap van de 'bovenmeester' door de schemerige school en zijn woorden van elke week: 'De Israëlieten kunnen nu wel naar huis gaan' datzelfde gevoel van heerlijke, hooggestemde verwachting in mij gaande...

En in die jaren, die in zoveel hedendaagse huwelijken aanbreken, dat het geluk verbleekt en de ontbinding dreigt uit de verre verte, dagelijks duidelijker, blijft niet verwonderlijk lang voor de vrouw het thuiskomen van de man het hoogtepunt van de dag, ook al volgt er sinds tijden niets meer op dan doffe verveling, verbeterd wrevel. Binnen het uur, binnen het kwartier! Hier openbaart zich het 'verge-ten' van de teleurstelling der vorige dagen als een niet kunnen verge-ten van het eens gesmaakte huwelijksgeluk en toont zich de betekenis der uitspraak over de Bourbons...

Onze Larense zondagochtenden, nu, met hun illusie van lente... met het groepje opgeschoten jongelieden op hun vaste plek tegen over de 'Koesweerde', het vijvertje aan de Brink, waarover weer de gouden snoeren van de treurwilgen in sierlijke bochten hangen, waar de grote straatweg uit Amsterdam uitmondt in het stille dorp en waar ze dus het meeste kunnen zien, de jongens in hun zondagspak, met mij wel te veel 'tweeds' en mij wel te veel 'lack-belts', maar men ontkomt niet aan alles... en als ter vergoeding, het oude vrouwtje in propere kap en ouderwetse kledij, water over haar aard-

appeltjes pompend op het zonnige erfje van het oude hoekhuisje met de kleine ruitjes... de auto's en motorfietsen snorren er langs, gans de dag, maar binnen het hekje praalt het jonge gras en springen de kinderen touwtje en zeur-zingen de liedjes die wij óók zeur-zongen in onze jeugd, en wie weet hoe oud die liedjes zijn, en ze dragen, die kleine meisjes, hun paashoedjes met gele blokken en ze hebben hun kraak-gesteven schort voor...

Kijk, nu weet ik het ineens! Ik wilde het eigenlijk nòch over de Bourbons, nòch over onze Larense dorpsjeugd hebben, maar over die afschuwelijke zomerplaag... ik meen geen vliegen en geen muggen, zelfs geen auto's en motorfietsen, ik meen die kromgetrokken, zot-verbogen wezens met piassenbroekjes en nummers op hun rug, op hun dunne roodgebande renfietsen, met hun vooruitgestoken gezichten in krampige staar verstard, hun ogen puilend als van rupsen, als van slakken, ik meen de dwazen, die sport tot spot maken en zichzelf tot een aanfluiting... Verleden week ben ik ze tegengekomen op mijn zondags ommegangetje door het dorp en ik ben aan de kant van de weg gaan staan en ik heb ze uit de grond van mijn hart gehaat, met een donkere, gecompliceerde haat, waarvan ik de elementen nog niet geheel en al ontrafeld heb... maar wel weet ik, dat ze voor mij vertegenwoordigen het brutale, vulgaire, poenige, aanmatigende, redeloze, en dat ik in hen zie het symbool van de geest, die de schouwburg kwijnen en de bioscoop bloeien doet, volksconcerten tot een mislukking, volksliteratuur tot een ironie maakt en dat ik liever 's zondags thuis blijf, dan ze in het dorp te ontmoeten. En zo dit 'overdreven' is, het lustte mij dan ditmaal eens te overdrijven en mijn overdrijving te bekrachtigen met mijn naam...

Weer thuis... Ik zit weer aan het open achterraam op de tuin, in het licht en de warmte van de jonge zon, en de lichte schaduwen van de esdoorn bewegen teertjes over de grijze grond tussen de bessen-boompjes door het spel van een zachte wind. Vogels verblijden zich, jubelen gedempt, hanen rondom, pianoklanken uit een open raam ergens voor of naast of tegenover mij. Gisteravond arriveerden wij en vergewisten ons onmiddellijk: onze appelbomen zijn laat en het kritische ogenblik, dat de bevruchting der bloesems onmiddellijk voorafgaat, het enige ogenblik, waarin, zoals onze tuinman ons ernstig en nadrukkelijk onderrichtte, de vorst die onherroepelijk verwoestende werking heeft, dat ogenblik, waarin de hoop van het ganse jaar maar al te dikwijls wordt gedood, is voor onze bomen nog niet gekomen... Zij luiken nog maar pas, het rozerood sluimert nog tussen het satijnige groen, ze zijn nog beveiligd... en is nu eindelijk de ommekeer voorgoed, dan zullen wij vele appels hebben... als het jaar weer op zijn einde loopt! Zelfzuchtige verblijding, maar is niet een iegelijk zijn eigen appelgaard boven andere appelgaarden lief...? Wat ligt het alles klein en zoet tussen zijn grenzen van schutting en heg gevat... wat lijkt het nog zoeter omdat ik weer thuis ben en kleiner na al die geweldige wijdden, die forse afstanden, waar we doorheen snorden, dagen, dagen lang... De tijd was niet zo lang – elf dagen al in al – maar wat we deden, wat we zagen, wat we in ons opnamen in korte tijd. Met de auto door Frankrijk, in wijde boog de Loire langs, waar de roemruchte, de pompeuze kastelen staan, door Touraine en La Beauce, waar de oude kathedralen zijn, over de brede, gladde wegen heen, 'les belles routes de la France', vanouds beroemd en nagenoeg alle van oorlogsweeën hersteld. Maar zij dan misschien ook alleen... Want overigens... maar daarvan vertel ik u misschien nog wel wat meer... En toen we langs de Loire reden, de kap op voor de zon, het stilstaan vermijgend om de ontzaglijke hitte, genietend de trekking van het snelle gaan, die ons

tot Chartres toe de lichamen had doen verstijven, ons doen rillen in dikke jassen en bont, toen we in dunne blouses dwaalden door het park van Chenonceaux, waar de witte hoornbloemen als prachtige sterren fonkelden hoog in het hoge gras – toen meldden ons brieven van thuis, dat ook hier zich het weer ten goede had gewend... En we doorsneden de breedte tussen Loire en Seine in een dag en nog was alles lieflijkheid... maar uit Rouen vertrokken wij in een koude noordwestenwind, en regen, tot Abbeville toe... En zo viel de terugslag van het weer te zamen met de terugkeer naar het noorden, en met het terugzien van de oorlogshel – want Noord-Frankrijk is nog steeds een oorlogshel – en het scheen, door dat toeval, als lieten we daar achter ons aan de zonnige, blonde Loire, aan de snelle Cher, aan de zilvertintelende Indre, een Beloofd Land, nergens dan daar, en het leek ineens zo veel verder, zo onherroepelijk ver weg... Want overal hing daar gouden regen over de grijze stenen muren van oude lusttuinen heen, de witte en paarse seringentrossen tot bollen gezwollen van bloemenoverdaad... aan de kastanjabomen op het voorplein van het kasteel te Blois, rode en witte bloemen niet te tellen... maar in het noorden, bij de Franse douane, daar riepen de heren ons, verkleumde vrouwslui, uit de auto vandaan, opdat we ons even aan het kacheltje dat daar lustig te branden stond, warmen zouden... In Brussel, dan in Antwerpen, klachten over de kou, en met ons, vreugde over het zondagszonneltje, waarin we toen weer huis-toe keerden... En nu alles kleiner te zien worden... nu de lente te zien terugwijken van haar eind tot haar begin, in een wonderlijke omgekeerdheid... afstanden – als van Gorcum naar Utrecht – die we ons voorheen als 'finke einden' dachten, te zien samenkrimpen tot promenade-eindjes, door de vergelijking met dat zoveel grotere, maar zoveel schaarser bevolkte land, waar de auto een snelheid kan ontwikkelen, hier niet denkbaar, hier nauwelijks toelaatbaar, en de lente in haar eerste stadium... En eindelijk weer het na-bekende, en eindelijk weer thuis...

De kinderen, in hun brieven, hadden reeds van de opnieuw ont-

brande strijd gewaagd, de strijd om Blaricums dorpszelfstandigheid, geschreven hoe er borden met opschriften hingen in de Torenlaan, tussen de bomen, tot de 'natuurlijke' grenzen van Blaricum toe, hoe de boeren in auto's door de dorpen trokken en hoe dat allemaal wel eens op een vechtpartij uitlopen kon. En thuisgekomen, vernamen we de bijzonderheden, en in de zorgvuldig bewaarde Larense krantjes lazen we van die vergadering – uniek in zijn soort als Laren en Blaricum zelf! – waar Gedeputeerden hoogsteigenzelve met Larinezen en Blaricummies overlegd, gewikt en gewogen hebben, argumenten onderzocht, situaties bestudeerd... en men zegt dat de Blaricummies juichen, omdat er van de samenvoeging niets komen zal, zodat de filosofen, van wie professor Rijnberk verzekerde dat ze liever in Blaricum dan in Laren wonen – want een filosoof is blijkbaar een moeilijk mens, wiens geestelijk evenwicht staat of valt met een naam! – in vrede hun zomerplannetjes kunnen beraamen. Tenzij de makelaar gelijk had en zelfs filosofen – wist ik eigenlijk wel ooit dat ze in het meervoud bestonden? – bij voorkeur daar gaan waar de huizen het goedkoopst en de keuze het ruimst is...

Hoe dit zij... ik kwam van de Loire... en in alle kastelen, op alle oude muurtjes zag ik de vuurspuwende salamander, het embleem van de roemruchte en krijgszuchtige Frans 1... en in Rouen zag ik, in steen vereeuwigd, de beroemde ontmoeting tussen hem en die andere vechtersbaas, Hendrik VIII van Engeland, gevolgd door het fameuze steekspel, dat over het lot van vele volkeren besliste... En zoals de natuur schrieler, de einden kleiner werden naarmate we ons van die grote stromen, van die ontzaglijke afstanden verwijderden, zo kan ik niet anders dan in die hardnekkig volgehouden dorpsstrijd met zijn poëtische buitenkant en 'Real-politieke' binnenkant een miniatuurherhaling zien van alles, waarvan de heugenis levendig leeft in trotse kastelen, op oude muren gegrift... aan heersers met namen als bazuingeschal, aan vrouwen met namen als verlokkingen, als dromen... en die nu toch weg zijn, dood zijn, hun

hartstochten legenden... hun felle worstelingen historie... Zo zullen ook eenmaal die anderen, die kleineren, zo zullen wij... En wat betekenen dan ook eigenlijk groot en klein...? Het is overal en allemaal hetzelfde...

D r e i g b r i e v e n

‘Carry’, zei mijn veertienjarig vriendje – want het respect voor grijze haren is bij de jeugd van heden immers zoek! – ‘Carry, weet je dat meneer op school, terwijl je in Frankrijk was, je ‘Plattelandje’ heeft voorgelezen? Over de wielrenners, je weet wel. Want hij vond het zo leuk en wij ook, allemaal...’

Ik had toen de eerste dreigbrief al ontvangen! En ik verschans mij achter deze onverdachte bijval, om te laten zien dat ik heus niet alleen sta in mijn antipathie tegen de rendieren in tricot met hun... Maar dat moet u zich nu maar herinneren van die vorige keer...

Die brief, die eerste! Van een meneer met een beeld van een dubbele naam, een brief vol edel vuur, doch helaas, gelijk de stem van de heer Kegge, ‘een toon of drie te hoog en te bar’ en daarom zonder verwijl bijgezet in dat graf, waar vele brieven sluimeren, o.a. ook die van de Haagse douairière, die ‘niet verkoos’ dat háár naam werd gebezigd voor lieden in boeken en die ‘niet twijfelde’ of ik zou daarmee bij de ‘volgende druk’ rekening houden!

Vele brieven hebben mijn schrijverspad bezaaid en mijn ervaring is, dat de meeste boze-brievenschrijvers ras bekoelen. Deze niet! Want op de eerste volgde een tweede brief, zes tonen te hoog en te bar en door die overmaat zelf tot de sferen der curiositeit geheven.

Mevrouw,

In mijn schrijven dato 9 dezer verzocht ik U de woorden terug te nemen, waarmede U de rensport in het algemeen en de

renners in het bijzonder hebt beledigd (slot van 'van het Platteland', dato 6 mei). Tot heden vernam ik echter niets van U. Ik neem aan dat U enige tijd op reis zijt geweest, doch nu U weder thuis zijt verzoek ik U mij te antwoorden en tevens Uwe woorden te herroepen. Indien ik binnen vier dagen geen antwoord heb, ga ik met mijn actie verder. Ik zend U R.E.M.O. en maak U op het ingezonden stukje attent.

En daaronder die fraaie, dubbele naam – die ik helaas moet verzwijgen, omdat de drager zelf ook niet nodig vond hem onder zijn 'Ingezonden' in dat R.E.M.O.-krantje te zetten – die naam als een kaakslag, zonder een aasje 'achting' of 'hoogachting' geserveerd!

Alwederom heb ik niet geantwoord. Uit boosheid? Neen. Uit gebrek aan tijd? Geenszins. Uit balorigheid, wispelturigheid, hoogmoed? Driewerf neen! Eenvoudig uit nieuwsgierigheid. Ik mag een citroen worden – om óók eens de onsterfelijke Kegge na te volgen – als ik weet welke 'actie' de geachte schrijver bedoelen kan en, slechts een vrouw en *dus* van rechtswege nieuwsgierig zijnde, brand ik van verlangen, om te weten, gelijk het Viooltje van Marie Marx-Koning...¹²

Hier fronst zich een juridisch gevormd lezer! Heb ik mij misschien inderdaad aan de rensport 'in het algemeen' en aan de renners 'in het bijzonder' – welk een fijne nuanceringen van kwetsbaarheid, de riddertijd waardig! – bezondigd en vergrepen? Al dan niet juridisch lezer, ik antwoord u in een vergelijking...

Verleden week sprak ik toevallig met het hoofd van onze politie over het toenemend aantal gevallen van publieke zedeloosheid op de Gooise hei en zoals mensen zijn, die nu eenmaal altijd 'verklaren' willen, we zochten naar een verklaring van dat betreurenswaardige verschijnsel.

'De mensen werken niet hard genoeg, mevrouw', meende onze inspecteur, 'en daaruit komt de zedeloosheid voort.' Ik weet niet of er renteniersverenigingen bestaan. Maar gesteld van ja, indien nu de

vertegenwoordigers van zulk een bond eens een 'actie' begonnen tegen onze inspecteur van politie, wegens 'belediging van het rentenierschap in het algemeen en van de renteniers in het bijzonder', dan waren ze precies zo ver als die heer met die mooie naam, die hij echter zelf in het publiek niet noemt, in zijn bedreigingen aan mij, omdat ik van het hedendaagse wielrennen heb geschreven, dat het o.a., *voor mij*, symboliseert alles wat vulgair en poenig en onsympathiek is in onze hedendaagse samenleving, alles waardoor het geestelijk leven beneden nul is gedaald en de kunst in de goot wordt gedrongen... Zoals anderen hun symbolen ontleen aan de hoge hoed van Tjitsjerin¹³ en weer anderen aan de extra gratificatie voor toilet van de Engelse typistetjes ter Genuese conferentie¹⁴!

Mijn boze briefschrijver kan echter voor de toekomst gerust zijn. Zoek ik weder eens naar symbolen van alles wat mij in het huidige leven tegenstaat, dan is Hij-Zelf het eerst aan bod, als rasecht draager van die dwaze overschatting, zelfoverschatting, welke zoetjesaan de Sport tot een aanfluiting maakt zelfs bij mensen, in de beoefening van spel en sport vergrijpsd.

' D a u w t r a p p e n '

Verleden en heden... de tijd toen ik zelf nog jonger was dan mijn jongste nu, toen ik 'Loilak' hield door de landen vol koeien en dauw, tussen stille, matglanzende sloten, omstreeks zonsopgang – zaterdag vóór Pinkster, hoogtepunt van het jaar – in het stadje dat ik nu maar niet meer wil zien, daar ik mijn oude illusies uit zoveel verwording niet redden kan... verleden en heden vloeiden samen in een eindeloos zoete weemoed, toen ik, de zaterdag vóór deze pasgeleden Pinkster mijn hoofd door het open venster stak en in de reukloze, flauw doorschemerde nachtlucht zacht en zwaar de bomen hoorde ruisen, en mij afvroeg, hoe laat het wel wezen mocht en of

ik niet veel te vroeg was opgestaan, en ineens, door die ruisende donkerte, uit de verte, één zachte klokkeslag tot mij hoorde komen, als een antwoord: het is half vier, en het is 'Loilak'* ... en we gaan wandelen, we gaan de velden langs, tussen de grote plassen door, helemaal tot Nieuwersluis!

Verleden en heden... het ratelen van de karretjes – heetten ze daar en toen niet 'korries'? – over de hobbelige straatstenen, het zingend de langslapers beschimpen, de heerlijke frisheid van het zomerland, van het water, door de nacht met koelte en donkerte gereinigd van de ontwijdingen des daags, en al gauw dan de eerste zon, juwelig dauwgefonkel, een mateloze weelde over bloemen en gras – en de eerste zon kwam toen immers een uur vroeger dan nu! – en nog wat later, door dauwroom en bloemengeur, de verse reuk van de warme bollen, zó uit de oven, die tot de 'Loilak' horen als eieren tot de Paas... ach, de wereld is nuchter geworden, of de heilzame wet die de bakkers de nachtarbeid verbiedt, hadde voor de Lui-lak een uitzondering gemaakt. En tòch geloof ik, dat we ze in Loos-drecht overal geroken hebben, maar, dat kan ook een geest van geur, een geur van herinnering zijn geweest.

Zeven uur was het toen en de mensen overal op en wij, gedrieën stappend in ferme soldatenmars – want we hebben die twintig kilometer toch ook maar netjes in vier uur soldaat gemaakt! – wij hadden met onze boterhammenzak en blijkbaar vreemden, heel wat bekijks van de vrouwen en mannen die al boenden en schuurden en harkten en wieden om huis en tuin voor de Pinkster schoon en proper te krijgen.

Zeven uur... maar wij hadden dan ook de loop naar Hilversum en van Hilversum verder naar 's-Graveland al achter de rug, en we hadden de broodzak al half leeggegeten in het gras aan de kant van de weg, tegenover het ruime land, waaruit de dauw begon te wellen – toen we uittogen was alles nog kurkdroog – doorgloed van

* Boerenuitspraak van Lui-lak.

zonnegoud, zodat het water aanving te leven en de bomen zich langzaam met mollige nevel omtogen, achter de groene ruimten van het land, en de rode bruggetjes, en de hoge spitse toren... Wat er ook al een vogels schalden, zich reppend her en der door de klaarten boven het nevelen uit, en wat er overal rondom een zware, welgedane koeien loeiden, het ochtend-melkuur tegemoet... hoorden ze misschien de karretjes naderen, die ons in groten getale op de grindwegen knerpend passeerden, overal uit het land vandaan? Bij Loosdrecht werden het schuitjes en dat raakte nog nader mijn oude zoete heugenissen..., schuitjes die door het zonnige zachte water gleden naar het steigertje, in de schaduw van een kleine brug, waar de hond wachtte naast de baas, onder een rozerood bloeiende kastanjeboom, die de ronde, gladde keitjes met bruidspracht had bestrooid.

Uitgelaten stoeiend, dol-dartel spartelend begroetten eenden het jonge licht, de pasgeboren dag, de dag vóór Pinksteren, de dag, die tot het Feest in nijvere blijheid voorbereidt, waar we zaten aan de blauwe plassen en onze eerste dronk genoten. En daarna het badhuis voorbij, op de smalle kade – niets dan een witte weg tussen groene boorden – en links en rechts water... water... water... water, parelmoerig glanzend in schaduw, stralend en fonkelend in de zon, vol diepten en wisselende nuances onder wolken, die donzen, statige zware gevaarten zeilend door het blauw, die sieraden van ons Hollandse landschap – water, wijd, wijd wijd-breidend naar alle zijden om ons heen.

Half acht... de toren van Loenen klimt op tussen het prachtige oude hout – van even voorbij Hilversum al af, vergezelden ons overal die zware, volgeloverde bomen – tussen kastanjes en acacia's, meidoorns en linden, en de lange laan tussen de plassen is alweer achter ons en wij, zingend, genietend, in paradepas stappend over het droge knarsende grind... nu op het weggetje naar de Vecht... want we kenden die weg van een vorige 'Loilak' en wisten de koele lieve rivier – die mij toch nog liever dan de prachtige Loire

is – voor ons uit achter het nevelig geboomt... Bloemen, veldbloemen meen ik... voor ons, in dat opzicht schraal bedeelde Gooiers, een weelde om niet over uitgejuicht te raken, klavers als pittige kleine pioenen, paardebloemen, waarvan de uitgebloeide exemplaren wel ragebollen leken, rozerode koekoeksbloemen, tussen seringenaarpare ereprijs, hele perkjes, hele velden en overal overheen het goudgestippelte van de boterbloemen, en dan langs het water een lissengalon, o wat een gulheid, wat een overvloed, als kon het niet op...

Zouden we erkend hebben dat we moe waren, ook al waren we het geweest, toen we om half negen aanlandden in 'De Kampioen'? Nooit ofte nimmer..., maar we konden desalniettemin geenszins verhelen dat we 'de voeten voelden', toen we opstonden voor die ene laatste kilometer naar de trein...

Lezer, lezeres, zijt ge nog dicht genoeg bij uw eigen jeugd om te beseffen wat het voor buitenkinderen is, langs zulk een weg en op zo'n manier even vóór half tien aan de Weesperpoort uit de trein te stappen? Ja? Dan hoef ik u van de stemming mijner twee jeugdige tochtgenoten niets te vertellen, noch iets te vermelden van de gesprekken bij het taartjes eten, tien uur in de morgen, in het hartje van de grote stad. Wij keerden terug, langs de 'meer en meer gebruikelijke' weg en waren, vóór twaalf uur, gelijk het rechtgeaarde 'dauwtrappers' betaamt, weer binnen paal en poort terug. 'Snipe' heeft 's avonds alevel gevoetbald. Dit ter aanmoediging van overbezorgde moeders...

D e r e g e n

Als het ooit gebeurde, dat wij hier in Laren onze bekomst aan regen kregen, 'reken dan maar', zoals de schooljongens zeggen, dat het hele verdere Nederland blank zou staan of wegdrijven. De zand-

kokerachtige kwaliteiten van de Larense bodem doen inderdaad klei- en veenhazen (in mensengedaante) vermeld staan, en ik behoeft u dus van de klaagliederen, dit voorjaar ten weerbarstigen hemel gestegen, niemendal te vertellen.

‘Net zo erg als verleden jaar!’ antwoorden luid van boosheid de boeren op uw schuchtere suggestie ‘veel erger immers, mens!’ En dan komen de uitleggingen omtrent het schromelijk verschil tussen het zachte, vroege voorjaar van verleden jaar en de eindeloze winter, die we nu nog zelfs geen twee volle maanden achter de rug hebben.

Het is waar, ‘het vorige jaar’ blijkt tenslotte altijd geweldig te zijn meegevallen, hoe somber ook de voorspellingen luidden – een variatie op kleiner schaal en in sneller tempo van het Goede-Oude-Tijd-thema! – maar in dit geval gaat de verschillsfactor maar al te zeer op, we zien het aan onze vaste planten, aan onze aardbeien, die er ‘überhaupt’ niet zijn, bezwaken onder de dubbele moord van verleden zomer en afgelopen winter.

En zo keken we dan, in de laatste weken van mei en de eerste van juni vol smachtend ongeduld ten hemel op, of deze zich eindelijk zou willen erbarmen over onze armzalige, ongelukkige rogge, onze dwergachtige aardappels en stumperige bonen. En we sloegen het fantastisch ritme der boterprijzen – een ‘suite’ voller van dissonanten dan Wagner op zijn wildst! – gade met een mengeling van verbazing en droefenis – droefenis, omdat blijkbaar zelfs het koebeest zijn contact met de natuur verliest en, aan handen en voeten gebonden, overgeleverd wordt aan ‘internationale economische verhoudingen’.

Curieus, hoe dan, elk jaar opnieuw, als midjuni nadert, de Larense gemoederen beginnen te wankelen en de verlangens zich gaan verdelen tussen deze twee dingen: lekkere, malse regen – met de dag broodnodiger! – en een mooie, droge Sint-Jan. De schoenmaker die om lapwerk komt, de groenboer, het kruideniersmeisje, de baas van de fijne was, ‘Kees Neerlandia’ (onze onvergetelijke Jans

sprak steeds van Kees Landia, in verband met het denkbeeldig bestaan van een zekere meneer Landia, immers 'Neerlandia' ging ver boven haar petje), het blozend kaas-en-worstjongmens, kortom alles wat zich al zo onder het portiekje bijenschikt tot gezellige praatjes over het weer, wijst met dezelfde glimlach van bittere humor omhoog: 'Wacht maar, u zult het zien, het is nu met de droogte gauw uit, Sint-Jan krijgen we regen in overvloed, het zou immers niet anders kunnen!'

Inderdaad... die dag van vierentwintig juni, als het dorp op zijn allermooist is, als alle heggen – tintelend van de fijne goudgroene flonkeringen van het sint-jansschot, teder-rose in de bruine beuken! – volgens oude zede keurig zijn bijgeknapt, alle huizen van nok tot kelder gereinigd, alle meiskes, na drie dagen papillottentooi, op het schoonst bekurketrekkerd, dan, of het spel er mee speelt, pakken zich steevast tegen half twaalf de wolken boven de biddende processiegangers, de hooggestoken vaandels, de witgeklede, bloemendragende 'bruidjes' tezamen en ontlasten hun overvloed van wat men, hoe ook gestoord, toch ook weer niet verwensen kan, omdat het de vurig verlangde zegen is, waarnaar de akker zolang heeft gesmacht. Ach, met een weemoedige glimlach denk ik terug aan de paarse hoedelinten van onze goede oude 'Kaka', die uit haar hofje altijd trouw overkwam om in de Sint-Jansprocessie mee te lopen en waaruit 's middags – uit de banden bedoel ik! – een viezig purper vocht afstroomde, als had ze zich, een Maori gelijk, kakelbont getatoeëerd! Zij is niet meer, het brave oudje, maar het regent nog geregeld op Sint-Jan...

En wezenlijk, er valt dan heel wat te bederven! Elk jaar opnieuw weer bewonder ik de schat van levende bloemen – snijbloemen en planten – door de talrijke Larense kwekers gegeven voor de luister van die allergrootste en allermooiste dag, veelal in combinaties van geel en wit en paars – irissen, leliën, petunia's – zijnde geel-wit de pauselijke, paars de bisschoppelijke kleur... elk jaar meer prefereer ik de stemmige vóórvond, de gemoedelijke, bijna gewijde leven-

digheid onder onze hoge en prachtige bomen, heerlijk overweldigend die veeltintige bloemenweelde, boven de dag zelf – want ik zie toch liever een groepje bestaande uit drie oude boerinetjes met spraakzame kraakstemmetjes, vier papillottenmeiskes en twee van elders overgekomen gemoedelijke bedaagde paters bij elkaar staan babbelen onder een der poorten, in de groene avondschemer, de illuminatieproeven met Kruis, Hart en Anker gadeslaande of de zacht wiegelende kroon van luchtig uitslaande gele en paarse irissen bewonderende – dan, de volgende dag, janpleziers en auto's vol mans- en vrouwspersonen, zuigelingen en mondkost, een spektakel van jewelste en het gras op de Brink verpest van de papieren en de banane-schillen en in het dorp een stemming die elk jaar meer aan kermis en minder aan Hoogtij denken doet... Ja, dit zijn de zegeningen van het moderne verkeer, dat de Larense Sint-Jan meer en meer een 'lolletje' voor de hele omtrek wordt. En het dorp profiteert tenslotte van die stortvloed te veel dan dat de dorpeling het al te zeer laken zou...

Wat heeft het vrijdag gestortregend! Wat stortregent het nu – of-schoon een zonnetje alweer flauwtjes langs de natte bladeren komt glore – wat kletterde het vannacht op de pannen en tegen de ramen aan. Wat voeren er vrijdagavond een grauwe en blanke wolkgevaarten boven het bomengroen, wat hingen ze te dreigen boven poorten en festoenen, kronen en guirlanden.

En zie... we zeilden met de Sint-Jan precies tussen die twee buiendagen door, nu wijlen ons goed oudje zou nu eindelijk eens met droge en fleurige hoedebanden en onbegroezeld aanschijn thuisgekomen zijn en ik begin het beste te hopen voor de reputatie van Sint-Jan.

Dat is te zeggen... boerentradities zijn taai en zeker zal het twaalf jaar achtereen op 24 juni kurkdroog moeten zijn, wil de Larinees erkennen dat het op Sint-Jan niet altijd regent.

Tweeërlei kermisstemming

‘Hildebrand schreef er wel een hele brief over...’ pruilde het u bekende zwarte vriendinnetje.

‘Ja lieve’ zei ‘tante’ een beetje spinnig – want welke levende literaire tante wordt nu gaarne in de schaduw gesteld door een dode literaire oom? – ‘ja, lieve’ zei tante, ‘maar ziet u, Hildebrand had dan ook, of bedacht dan ook, een neef Augustijn en Hildebrand schreef over de Rotterdamse kermis, en Hildebrand leefde in een tijd, toen het mensdom nog gans anders tegenover die geneugten stond...’

We kwamen uit dat draaiend helletje van stof en rumoer, van gebonk en gegier en gefluit en gejoel, de stoomcarroussel, en we keken juist tegen de worstelaar met zijn worstarmen aan. En dáár liep de belleman en dáár ploften ‘Max und Moritz’, arme joggies, uit de appelboom en wreven zich de achterdelen... ‘Kunt u over dat alles nu niet eens één ‘Plattelandje’ schrijven?’

‘Tante’ voelde haar prestige kantelen.

‘Misschien wel honderd, beste kind, en misschien niet één! Het hangt niet van de kermis af, het hangt maar alleen van “tante” af.’ Even later... daar was het. Dat ene impressietje, waarop altijd het wachten is, waaromheen zich dwalende gedachtetjes en vage gevoelentjes in een schok kristalliseren zoals in de oververzadigde oplossing de wezenlijke kristallen rondom de plotseling ingestoken stok. Met hun fietsen – hun blinkende, keurig onderhouden pronkstukken van fietsen – met elk de zijne in de arm kwamen ‘hij’ en ‘zij’ het volle fotografietentje binnengelopen en wensten zo te worden, voor hun twee kwartjes, gekiekt. Die ernst! Die was mij voortdurend al opgevallen, want wij alleen hadden ‘reuzepret’ en wij alleen lieten ons grinnikend vereeuwigen in de ‘Brabantse hondekar, bespannen met twee levende honden’ en daarna in een ‘ééndekker’, met ons zeszen liefst, maar alle anderen maakten er een zaak van grote gewichtigheid van en trokken gelegenhedsgezichten en kozen uit de rekwi-

sietenvoorraad met een zekere gretige voorkeur telkens weer... de auto! De op linnen geschilderde auto, en het meisje leunde bevallig – en dodelijk ernstig – haar arm over de houten bovenrand, en de jongeling zat deftig en waardig achter het ‘stuur’. En ze voelden géén humor en ze lachten niet en niemand had pret dan wij alleen, en misschien, inwendig, het oude mannetje, dat telkens de brand in het magnesiumpapiertje stak... En ze lachten zelfs niet toen ze de fotootjes in ontvangst kwamen nemen.

‘Wat gek hè, moeder, wat gek hè, tante...?’ Want de kinderen wisten nog niet dat kopen, wat ook en waar ook, een ernstige zaak is, en dat boeren en boerinnen niet lachen, wanneer ze bezig zijn geld te besteden.

‘Mis... mis... want in de stoomcarroussel en in de “zweef”? Daar moet je ze horen gieren en gillen.’

O daar... maar daar kópen ze immers ‘lol’. En willen ook daarvan hun volle maat...

Lezer wat boven deze ontboezemingen staat, is een dubbelzinnigheid! Ja, een heuse, maar een keurig nette. Thans beschrijf ik u die andere kermisstemming.

Ons landelijk gemeentehuis ligt juist tegenover de plaats waar de grote nogakraam met zijn bogen van kleine elektrische lampjes prijkte, en het geviel daarbij dat de vijfde juli, die gedenkwaardige dag, onze kermiswoensdag was en dat wij allen dus stemden niet alleen tijdens, maar zelfs op de kermis, zodat hier met dubbele reden van een dubbele kermisstemming gewaagd mag worden.

Vier jaar geleden, of daaromtrent, of misschien langer of korter, in elk geval, voor geruime tijd, was er óók ten onzent een stemming gaande en de boertjes klommen de trappen op en af, met ernstige gezichten – want ze besteedden toen toch maar niet minder dan hun stem! – en met gewichtige allures, en de ondergetekende had er, ‘als vrouw zijnde’ toen nog het kijken naar! En het geschiedde dat zij – de ondergetekende – juist op die dag kwam belastingdoppen, want dàt mocht, en door de manspersonen met hoogmoe-

dig spotgelach en geroep: 'hé, hé, u loopt verkeerd', en 'zover benen we nog niet' werd begroet... en daaraan dacht zij – nog steeds: de ondergetekende – op deze kermiswoensdag, opgaande naar deze kermisstemming of... zou ik het eigenlijk maar niet liever een stemmingskermis noemen voor ons, die geenszins van nature gehoor konden geven aan de roepstem, doorklinkend tot de trappen van het raadhuis zelve, in de gedaante van een formidabel 'Kiest Bomans'. Waar blijf je met je stem in het land van Sint-Jan, als je nu eenmaal Bomans niet kiezen wilt? Beter misschien in de poffertjeskraam.

Hoe dit zij... het had er daar boven zowaar iets van, van een poffertjeskraam meen ik, met die vier open hokjes aan weerszijden van de grote, gapende bus, waar de rode potloden lagen, waar ze aan de ketting lagen... als... als... nu ja, en het was er toch maar wát gemoedelijk óók! En de vrouwen, in bruine en groene en paarse zondagsjurken, want er zijn er nog een paar zonder jumpers en jerseys, er zijn er nog die ons het uitzicht op een stel benen als omgekeerde bourgogneflessen niet dagelijks offeren, er zijn er nog met deinende rokken, er zijn er nog met kap en jak – de vrouwen keken erg gewichtig en wel een beetje zenuwachtig ook, maar de meesten waren met de mans, en waarschijnlijk ook overigens niet geheel onbeslagen op dit gladde ijs gekomen. 'Meutje' ging óók stemmen, 'Meutje' werd gehááld, had 'Zus' ons de vorige dag al verteld. Ik denk zo dat er vele Meutjes in den lande naar de stembus zijn gehaald.

Was het niet juist kermis geweest, ik zou u naar waarheid kunnen meedelen of ze zich voor de uitoefening van hun burgerplicht zo poesmooi hadden gemaakt. Nu moet ik deze belangrijke kwestie in het midden laten.

Vrijheden en privilegiën

Als ik zo terugdenk aan het geschiedenisonderricht mijner kinderjaren, dan geloof ik, dat ik over 'Vrijheden en Privilegiën' alsmede over 'Vrijheid' in het enkelvoud wel heel veel heb horen spreken. Om hun 'vrijheden en privilegiën' hebben zich steden tegen hun meesters gekeerd, hebben ze die meesters gevangen gezet, die meesters de 'beden' geweigerd, om hun 'vrijheid' hebben onze voorouders tachtig jaar tegen Spanje gestreden en gelijk het liedje zegt 'Hadden wij Oranje niet, dan hadden we onze Vrijheid niet'. Zo leerden we tenminste, zo zongen we althans en raakten ervan doordrongen dat Vrijheid wel een kostelijk goed is, begeerlijk, waard ervoor te strijden en te sneven. Ja... 'Liberty is a glorious Feast', zegt u dat wel, John Burns!

Geloofsvrijheid... gewetensvrijheid... vrijheid van drukpers... alles wat de vrije burger maar verlangen kan... en vooral, nietwaar, omdat hij er zo een waardig gebruik van maakt...

Ja, ja.

Maar nu zit ik zo bij Hamdorff, op een van deze mooie zomervonden en drink er mijn menthe-à-l'eau, die tegelijk verwarmt en verfrist, en dus een openlucht-avonddrink bij uitnemendheid is, en zie er de jongelieden dansen. Ze dansen de shimmy en het plankier is vrij wat schaarser bevolkt dan zoëven bij de one-step, want de meesten wagen zich nog niet op dat glibberig ijs. Ik zie een kort gezet jonkmannetje een iets langer, een smachtend meisje met zich voeren, dat boven zijn schouder uit haar mager halsje rekt, ze dansen, en hun ge-shimmy spant onmiddellijk de kroon! Zie dat voetgedraai – het is geen kleinigheid telkens de ene achter de andere voet om te zetten, zonder kuitcollisie, zonder hakgeklakker, zonder broekgescheur! – zie dat lijfsgewring, zie dat armgestuip, dat schoudergebeef, ruggeschok, borstgedein, zie die inspanning, die ernst, in het besef dat er naar hen gekeken wordt, dat er om hen rondom van de tafeltjes wordt gefluisterd, daar zij alleen die gena-

deloze shimmy volmaakt te beheersen schijnen. Als sterren om de maan dansen de andere paren, werpen schuchtere blikken naar voeten, armen, handen, imiteren gauw even een gebaar, verbeteren een pas, stuipen feller, schokken heftiger, voet-bewegen ingewikkelder, om althans ook iets van de glorie te oogsten.

Ik kijk naar de tafeltjes tegenover mij. Rondom een zit een gezelschap Hilversumse jongelui, smart-set, upper ten, tip-top, losjes-chique, modern-cynisch, sportief-vrijgevochten... deze jongheren en jongedames lachen zich waarschijnlijk slap als ze bijvoorbeeld een afschaffer of een heilsoldaat zien, ze lachen überhaupt heel veel, ze lachen vrij luid, met beschaafde bravour, ze bezitten de wereld en hebben haar wijsheid in pacht... maar om de shimmy lachen ze niet... alle gezichten staan ernstig, alle ogen kijken strak naar dat paar midden op het plankier. En de dansenden voelen het, ze voelen zwaar het gewicht en de hoge verantwoordelijkheid van het ogenblik, het jonge mens vooral, zijn gezicht is bijna vertrokken, zijn hand houdt tussen de schouderbladen van zijn dame haar dun japonnetje in krampachtige greep, hij merkt het niet, zij niet, die om de tafeltjes niet. Is dit dan iets anders dan een wanstaltig, afschuwelijk, onzinnig gedraai en gestuip? Wel wis en drie, het is De Shimmy! Het draagt een naam, een etiket, het mag er zijn, het moet er zijn.

Nu ja, hier en daar is er een, die het 'eigenlijk' gek vindt. Maar tussen iets 'eigenlijk' gek vinden en iets gek vinden is een hemelsbreed verschil. Wat we 'eigenlijk' gek vinden in de mode, dragen we wel, maar wat we gek vinden, dragen we niet.

Er is stilte... er is voetgedraai, armgestuip, schoudergebeef, borstgedein, ruggeschok, gezichten van inspanning strak en van ernst en van verantwoordelijkheidsgevoel. Het ogenblik is gewichtig.

Onder de appelboom, waar de rode gloeilampen fonkelen tussen het felle groen, de rijpende appeltjes, zit ik en kijk toe, en kijk dan boven het witte latwerk met de roze geraniums, de stille, diepblau-

we nachtelijke hemel in, waaraan de sterren staan, bleek en heel ver... en denk aan het mensdom, en aan alle 'Vrijheden', waarvoor het vocht, de eeuwen door, vocht in de personen van de besten, die hun bloed gaven, die zich offerden, ter wille van die Vrijheidsdroom, dat kostelijk goed, en zo vurig begeerd... door dezelfde mensheid, die willig en gretig zich tot de slaven maakt van elke krankzinnige gril.

B r i e v e n v a n a f w e z i g e n

Het allerminste is natuurlijk om er 'verstand van te hebben'. Maar och, lieve troost, waar zitten ze, die er verstand van hebben? Toen, op mijn reisje door Frankrijk, heb ik er bijster weinig ontmoet, want geloof mij gerust, lieve lezeres en lezer, dat ik er op gelet en dat ik ze bestudeerd heb, het is immers een hobby van mij! Waarom hebben kathedralen dan toch ook die lastige hebbelijkheid van zo groot te zijn, van zo midden in het landschap te staan, en van zo beroemd te zijn, van zo vet in Baedeker te staan? Neemt men het de doorsnee beschaafde kwalijk, dat hij zich niet voor Dante interesseert! Snuffelt men in zijn boekenkast of daar, aan deze zijde Goethe, en aan gene zijde Shakespeare wel behoorlijk paradeert? Wel neen toch. Maar dat lastig Lam in Gent en die pralende 'Reine des Cathédrales' in Chartres, ze zijn de zwaarverteerbare brokken die al menig eenvoudig toerist in zijn reis-digestie hebben bemoeilijkt, omdat men ze immers met fatsoen niet voorbijlopen kan, omdat men niet anders dan ze 'mooi' en 'prachtig' vinden kan.

Hoe herinner ik mij het Lam en die Reine des Cathédrales françaises van deze reis! Ik weet niet welk duiveltje er in mij opstaat en spottende of cynische opmerkingen fluistert als ik mij midden in een gezelschap bevind van ademloos starenden naar zulk een 'onsterflijk meesterwerk' of met dolende blikken drentelenden

tussen de geweldige grijze zuilen, onder de schijnselen van het gekleurde glas... ik weet alleen, dat de spottende en cynische opmerkingen niet steeds de toeschouwers, maar soms ook de meesterwerken betreffen en dat ik, bij het snelsmeltend gefluisterde 'zo devoot' van een vreemde dame naast mij, met een zekere boosaardige voldoening constateerde, hoe de meeste gezichten van die 'aanbiddenden' van het Lam af en naar de toeschouwer toe geschilderd zijn... En ik dacht aan de vorige keer, dat ik stond en staarde naar datzelfde Lam, in gezelschap van luitjes, die drie minuten van het Rijksmuseum woonden, *er nimmer kwamen*, en op dat reisje kerk in, kerk uit meenden te moeten hollen, geen deur passeerden, waarachter 'iets te zien' was...

Chartres was verrukkelijk, na kilte en somberheid, stralend in volheid van zon, en wie onzer zou het wagen, van haar kathedraal zelfs iets ten goede te zeggen? Voor onze kleinheid is zij te groot en juist daarom moest men haar niet dadelijk willen vatten, willen loven, willen 'mooi' en 'prachtig' vinden...

Buiten, aan de zonoverschenen, duizelhoge grijze muren, bloeiden de muurbloemetjes tot heel, heel hoog in lichtgouden plakkaaten... en dat was mooi en de oude, rotsige huizen rondom waren mooi en het hele plein, en de school – die ik voor een klooster hield, zodat ik de binnenplaats opliep en een boze meester tegen het lijf! – lieflijk en zoet was het al in die heerlijke meizon... en dat is de schoonheid die binnen het bereik van de gewoon-gevoelige en de doorsnee-ontwikkelde ligt en zie, de mensen keken er niet naar! Lachend, babbelend kwamen ze er door heen de trappen opgelopen, als was het daar buiten een barre hei en pas binnen, maar daar ook onmiddellijk, als op commando, daar werden de gezichten strak, hoog-ernstig en de ogen doolden tussen de zuilen, verloren zich in de schemerige hoogten en de vingers wezen en ze onderrichtten elkaar over de schoonheden, waarover ze lazen in hun reisboeken of die ze van horen zeggen kenden, maar niet zagen... anders zouden ze over dat plein en langs die huisjes niet zo gevoelloos-parmantig aan zijn komen stappen...

Ik heb eens een man gekend, die voor buitengewoon hoffelijk doorging, maar nadat ik hem, over een jonge kinderjuffrouw heen en zonder haar aan iemand voor te stellen, voor andere dames de ridder had zien spelen, geloofde ik niet meer in zijn hoffelijkheid...

Het is allemachtig mooi om verstand van kunst te hebben, maar heb je het niet – en je bent er toch geen haar minder om – dan is het allemachtig aardig om je maar niet aan te stellen alsof...

Mijn zeventienjarige dochter, voor het eerst in een buitenlands 'Kur-Ort', schrijft mij brieven, zó overlopend van verrukking, van 'overstelpend geluk' gelijk zijzelf het uitdrukt om al het vreemde en nieuwe dat, al lijken met de rest de regelen der spelling ook wel bij haar door elkaar gelopen, het hart van een oude, literaire Ma er warm van wordt... zij is op de heenreis ook in Keulen geweest en heeft er natuurlijk de Dom gezien. Hoe veilig kan een bakvis uit artistiek-intellectueel milieu, zelf tamelijk vaardig met de pen, met een paar geleende woordjes dat kunstwerk loven, waarvan het nu wel vaststaat, dat het 'prachtig' en 'indrukwekkend' en 'verheven' is. Zijn al zulke woordekens, uit jeugdige (en oudere) mondjes en pennetjes gevloeid niet, met uwe permissie, voor zevenachtste larie?

Mijn bakvis heeft echter in Keulen ook ijs gegeten... en nu heeft geen zinnetje in haar reisrelazen mij zóveel plezier gedaan als dit: 'Jullie zult het wel heel erg van mij vinden, maar de gedachte, een Keulse plombière van twaalf-en-een-halve cent te eten, heeft meer indruk op mij gemaakt dan de hele Keulse Dom.'

V i s e n l i m o n a d e

En als dan het knaapje allénig overblijft, in afwachting van zijn kortere en latere zomerreis, en de vriendjes zijn vertrokken, wat rest dan de moeder dan zich hengelstok en snoer te laten aanleunen?

Een visseres ben ik nooit geweest, om dezelfde reden niet als dat ik nooit naar fotograferen heb getaald; het is mij alles te peuterig en te precies en te accuraat, en daarbij zonde van je kostelijke tijd, want vis zowel als prentjes kun je immers kant en klaar kopen – ziet u, ik zou jokken, als ik het ethische element overdreef, al laat het zich alevel gelden, daar ik... nu eenmaal niet van vissen houd. Maar wèl houd ik van malle situaties en zo een voel ik er, en daarin wentel ik mijzelf als middenpunt, wanneer ik onder het oog van een dozijn werklui in pilo en met drinkkannen, die allemaal met elkaar praten, maar allemaal praten alsof ze volmaakt alleen zijn, de ogen onbewogen voor zich uit, wanneer ik onder dat vierentwintigvoudig oog bij het krieken van de morgen de wachtkamer van de (met elektrocutie al weer bedreigde) Lange binnentreed in mijn visserskostuum, regenjas en zuidwester, met mijn hengel, met griezelige wormendoos, boterhampak en naast mij mijn jeugdige zoon, eveneens compleet als visser uitgedost en uitgerust.

De gesprekken zwijgen even, de blikken glijden over ons tuig en mijn jeugdige medevisser, kwasi-onverschillig uit het raam kijkend, bespiedt uit een hoekje van zijn oog de keurende mannengezichten en een klein triomfje speelt om zijn mond, ze hebben blijkbaar niets aan te merken, er wordt niet gefluisterd, niet gespot en hij heeft alles eigenhandig en keurig in orde gemaakt!

Een regenbui komt er bij, trouwens mij behaagt het wel, dit koele, natte zomerweer...

‘Mooi najaar’, zegt de heer, die in Muiderberg in de tram komt, met bestemming Amsterdam, maar hij ‘overgeint’ zichzelf, hij kijkt, als de onsterfelijke Dorbeen¹⁵, ‘zó akelig droogkomiek’, dat de juffrouw, voor wie het geintje bedoeld is, niet lacht, maar angstig kijkt of haar buurman wel helemaal snik is. Of misschien nog niet recht wakker, het is zeven uur, wat heel vroeg voor een ras-Amsterdammer, Muiderberger badgast en tijdelijk forensend met de lange tram.

Herinnert zich de waarde lezer, de lieve lezeres mijn ontboeze-

mingen over de Romantiek van het Buitenkansje? Leest hij, leest zij, wel eens de visserijberichten, als daar zijn: 'visser's bemachtigden gisteren tussen Woudrichem en Ammerstol een grote steur', of: 'A.B., beroepvisser te C., ving verleden week aan de hengel een paling van elf pond'. Zulke en andere verhalen lees ik steeds gretig en ze schieten mij te binnen, wanneer wij, te Muiden uitgestapt, naar het aardige bruggetje wandelen en alles gereedmaken voor de vangst. Vissen is een kunst, nu ja, goed en wel, maar je kunt het niet weten. De kunst om een paling van elf pond te vangen verstaat geen mens, dat is bloot toeval, zalig zwijnengeluk. Wat je aanvangt met zo'n griezelig watermonster is van later zorg.

Edoch, tegen langer dan een half uur staan simmen zonder beet is mijn zeepbel-vis-romantiek niet bestand, meer en meer ontdwaalt mijn oog de dobber en mijn viskameraad verbijt zich; hij is tevreden, al vangen we 'ze' niet, tevreden omdat 'ze' er zitten, hij heeft al driemaal het genoeg en mogen smaken, dat 'ze' hem het aas schoonweg zogen van de haak, bij zoveel belangeloos hengel-idealisme voel ik mij waarlijk beschaamd. Inmiddels, wat is alles mooi! Is er wel iets mooiers te bedenken dan het zware groen van die oude stadswalletjes, onder wolkenstapels, aan een waterkom, een inham, gevat in zwaar en manshoog riet, dat wieft en woelt en wentelt in de wind, in de bleke zon, als draaide er zich een zilveren spiraal in om en om? Het is nog altijd vroeg... zie daar die woonwagenbewoners eens lekker fris staan poedelen, frisser dan men van (echte, geen amateur-)woonwagenbewoners denken zou... en dat stille, oude stadje zelf, dat nu wakker wordt. Het ligt er als een happende mond aan die grote weg naar Amsterdam, slikt de auto's op, laat ze tol betalen en geeft ze weer over... en wij zien elk voertuig komen en gaan aan de overkant, over het water en staan toch zelf als buiten de bewoonde wereld, achter die oude zwaarbegroeide wallen, onder de wolken, aan de waterkom, tussen het zich verglinsterende, wielende, woelende, wentelende riet...

Nu ja, we 'bemachtigden' niet alleen geen steur, geen paling van

elf pond, kort en goed: niemendal. Maar de juffrouw in het cafeetje zegt het zelf, dat er 'temet niemendal gevonden wordt' ('o' staan laten, zetter!) 'Het is een rare tijd,' zegt die juffrouw, en als iemand het kan beoordelen dan zij. Want was er niet verleden week een naaischool uit Bodegraven op een uitstapje naar het Muiderslot en dronken niet al die meisjes bij hun brood een kogelflesje!?

Griezelig, eng en gril vindt zij het. Wie hoorde nu vroeger van limonade bij je brood? Die naaischooljongedames waren om zes uur op het pad gegaan, nu, je zou zeggen, ze moesten snakken naar wat warmes, een kop koffie, een kop thee, een glas hete melk. 'Of een kop chocola,' vul ik gediensig aan. 'Of een kop chocola,' beaamt de juffrouw, die onder het spreken door, de armen stijf over de borst, voortdurend uit het raam staat te kijken. Maar een kogelflesje... zó griezelig, zó eng, zó gril. 'Ja, een gril drinken...' herhaalt ze nog eens. Het woord 'gril' schijnt wat ze bedoelt het best uit te drukken. 'En wil u wel geloven, dat je helemaal haast geen melk, en geen chocola meer kwijt raakt aan de schoolkinderen, alles kogelflesjes! Ja, het is een rare tijd en er wordt temet niks meer gevonden.' Zo keert ze gauw even naar haar uitgangspunt terug en wij voelen alle schuld van ons afgewenteld. Inderdaad: als de Bodegravense naaimeisjes limonade drinken bij hun brood, na van zes uren af te zijn op stap geweest, kunnen wij het dan soms helpen, dat we zonder baars en zonder snoek, zonder zeelt of voorn, blik of brasem, kortom, dat we platzak thuisgekomen zijn?

Uitgaan en thuisblijven

Natuurlijk heb ik mijn slippertje over de grens gemaakt. Want toen lezeres en lezer kennis namen van de wereld-, vis- en limonadebeschouwingen der caféjuffrouw in Muiden, was zij er zeker allang van gekomen en werd het Bodengravense spaarvarken alweer ge-

mest voor het volgend jaar. Over de grens ben ik dan, als een iegeljk, geweest, maar de beroemde oorden hebben mij niet gezien, noch ik hen. Van de kleine oude stad aan de rivier, waarvan men te Elten de naam niet eens wist, laat staan dat men er ons een spoorkaartje heen geven kon, lag het 'Forsthaus' op de berg bijna twee uur verwijderd en die kleine, oude stad – zij vierde reeds haar elfhonderdjarig bestaan en Goslar haalt dit jaar pas de duizend! – was 'De Stad' voor een omtrek van uren gaans. Het leven was dus allerm minst mondain en de natuur niet groots, maar wel onzegbaar lieflijk, het huis onder tegen een glooiende ganzenweide, rondom golvende dalen, tegen de avond met nevel gevuld, een beekje dat in het hart van het bos ontsprong en tussen vergeet-mij-nieten, zoals we ze als kind op 'plakplaatjes' bewonderden, tussen miniatuurbosjes van drieërlei kruizemuntgewas zich weg baande naar de rivier, waar 'de stad' aan lag – beukenbossen, waarin we ons alleen onder bevoegde leiding begeven mochten, waar we bruine reeën bliksemvlug vluchten zagen in de gedempte groene schijnselen, en eenmaal, na zware regenval, een uit zijn hol verdreven vos... en elke avond, op hetzelfde uur, de kleine witkop tussen de appelbomen, zijn blote voeten zoetjes klappend op de blanke 'chaussee', die zijn drie rode koeien en zijn ene zwarte schaap huiswaarts leidde en op zijn mondharmonicaatje gebroken wijsjes blies.

Heus, ik heb wil van mijn reis gehad en dus... geloof ik, dat ik nu in het vervolg maar thuisblijven zal...

Als was het gisteren geweest, zo duidelijk heugt mij de dag, dat mijn vader ons de gebonden, oude jaargang van 'De Aarde en haar Volkeren' gaf en dat ik, een klein meisje toen nog, daarin over 'Reizen door Sumatra' las. Ik zie de prentjes voor mij, nu nog, als ik de ogen sluit: 'De Batang-Hari bij de monding van de Potar' en 'Meisje uit Soeroelangoen' en ik voel mijn gevoel uit die dagen, van wonderbaarlijke ontroering, zoet-beklemmend, om dat verre, hetwelk mij in niets scheen aan het eigene verwant, en dat tegelijk zo machtig trok.

Vele jaren later was het dat ik Sumatra betrad en, in het ogenblik dat ik voet aan wal zette, dacht aan dat boek en aan die oude gevoelens en tot mijzelf zei: 'Nu ben je op Sumatra... op Sumatra... op Sumatra...' en het was vreemd en bont en alleszins interessant, maar 'dat' was er niet meer aan, want de mensen waren er, en men moge zich het tegendeel wijsmaken of niet, de mensen zijn en doen nu eenmaal hetzelfde over de gehele aarde...

In diezelfde kinderjaren leerde ik de liedjes – want we hadden toen onze eigen verdienstelijke dichters en componisten van kinderliederen nog niet – die blijkbaar allemaal met huid en haar uit Duitsland werden geïmporteerd, en die allemaal van 'woud en beek en waterval' spraken. Hun 'lijzige' wijzen, hun 'afgezaagde' woorden vervulden mij met diezelfde vage – en niettemin onvergankelijke! – die vluchtige, maar onuitroeibare beelden en gevoelens en voorstellingen als de 'Reizen door Sumatra'. En dan was er de blokkendoos – een klein beetje versleten al, de scherpe kantjes eraf! – die, in tinten van goudgeel en koperrood, een boerenerf gaf te zien, zoals we dat in werkelijkheid niet kenden, een kip op een kruiwagen, een schuur tegen de achtergrond van bos; ik zie nu nog de stroperige strepen, waaruit het dak bestond en de schemer tussen de boomstammen en de groene schaduwen over de halfopen deur. En er kwam een vrouw met een hoofddoek, een takkenbos onder de arm, uit het bos gelopen, en het was hetzelfde, tegelijk weer anders, als 'Reizen door Sumatra'.

Vrouwen met hoofddoeken heb ik nu ook genoeg gezien, en zo'n 'hoofddoek' is meestal een oud lapje mousseline, een flard van een versleten zakdoek, en ik heb ze ook wel 'van de weeromstuit' gegroet en dan verhalen gehoord, die meestal 'Schiebers' en 'Schieberei' tot middelpunt hadden en die verschieten openden van hardvochtigheid en schraapzucht, van féroce egoïsme en hatelijke bekrompenheid... maar hun huisjes stonden precies zó aan de rand van het woud – 'het Woud' – als op die versleten blokkendoos met de gapende grijze naden, uit mijn kleinkinderjaren.

Maar dan toch, en het lieflijke mensdom daargelaten, zoals ik indertijd in mijzelf prevelde: 'Nu ben je op Sumatra... op Sumatra... op Sumatra' en alleen in de herinnering, niet in de aanschouwing, de volle, zware weerklank vond, zo heb ik nu, spelend met mijzelf, gaande langs het woud, zittend aan de beek, luisterend naar de waterval, dwalend door de vallei, aan die oude lijzige, banale liedjes van woud en waterval, van beek en vallei gedacht en de herinnering was alweer sterker dan de aanschouwing, in die blauwe damp van zoete beklemming, die met de kinderjaren te vervliegen schijnt, en als de heugenis aan dit aanschouwde – en toch wezenlijk zo mooie en lieflijke – is vergaan, dan zal die oudere herinnering aan het nimmer aanschouwde, het enkel gedroomde, onverflauwd leven.

En daarom... Nu ja, het reizen is goedkoop, en niemand hoeft het om het geld meer te laten, en zegt men niet dat het 'de blik veruimt'? Maar wat mijzelf betreft, dol op reizen ben ik mijn leven lang niet geweest, en nu geloof ik, dat ik in het vervolg ook maar stilletjes thuis blijf, hier, in mijn huisje en op mijn platteland, en oude liedjes neurie, aan oude prentjes denk, als ik eens even ergens anders wezen wil.

S e p t e m b e r

September... ze zijn weer naar school gegaan. En nu is de zomer voorbij. Zo zeggen we het elk jaar tegen elkaar, wij hier die met schreden als van zevenmijlslaarzen door de zomer stappen. Want, niet waar? – nauwelijks is de mei voorbij of daar beginnen reeds de eerste voorbereidselen voor Sint-Jan. Wie thuis komt, van school of van boodschap, weet te vertellen: dáár zijn ze al bezig met een nieuwe poort, het without geraamte blinkt tussen het jonge groen op het achtererf, en de hamers suizen, en elders wordt een oude nagezien en opgekalefaterd en ergens anders weer een van verleden jaar fris

in de verf gezet... met wachten en rondzien naar alles wat gebeurt... is het dan in een ommezien de vierentwintigste, die straalt van iris en rozen en geranium en petunia... en toch, toch bloeit de dahlia dan al, doch houdt zich, achter in de kwekerijen, op een afstand, wetend dat zijn aanblik nog niet welkom zou zijn...

De poorten gaan neer... en de kermiskramen worden opgetrokken – schier op dezelfde plek, een vreemde gedaanteverwisseling, waar we elk jaar opnieuw over bespiegelen, en over het contrast, en hoe diezelfde mensen – het ene ogenblik opgaan in wat voor hen de hoogste devotie is, en dadelijk daarna in rauwe, geestloze lol... en hoe dit wel een zuiver beeld van het onsamenhangende, chaotische, verbijsterende Leven zelf is.

Dat vliegt voorbij... en onderdehand hebben de kinderen die voortaan buiten het dorp zullen schoolgaan, hun toelatingsexamens gedaan en komen niet meer op de oude school terug... voor de overigen is het leren nu nauwelijks menens meer... er zweeft vakantiestemming, van een beetje slabakken en plannen beramen... zó loopt immers ook de oudere op zijn leven vooruit, eet gretig 'son blé en herbe', slokt roekeloos zijn jeugd op, die later zo kort blijkt! – tot dan eindelijk de schooldeuren gesloten worden. En nu ligt daar het blinkend blauwe water... tussen de twee oevers van het schoolgaan in... hoe gauw is de overkant alweer bereikt... Herfst... 'Hamdorff' laat nog dansen bij strikje of jazzband, bij wimpels en bloemen, licht en muziek – schoon reeds de appels, in de schrikbaarlijke overvloed van dit vruchtenseizoen uit de van goudlampjes doorstraalde beladen bomen de bezoekers op het hoofd dreigen te ploffen! – maar als ge dit leest, is daar precies het eindfeest in gang... en dan... dan... dan wordt onze Brink... och, het hart knijpt mij samen als ik aan onze arme zieke iepen denk, aan de knagende plaag, die hun bestaan en dat van ons schoonste dorpsschoon bedreigt...

Gauw wordt het stil, gaan we de winter in... Nu, terwijl ik schrijf, hoor ik uit de verte het klingelen van de tram en ik denk aan

acht jaar terug. Het klinkt weer net als toen mij in de oren. Het klinkt elke september net als toen... De angsten, de verbijsteringen, de benauwenissen van de pasbegonnen oorlog klinken elk najaar opnieuw erin. O, zulk lieflijk jong herfstweer was het toen. En wellicht daarom, want we waren toen – helaas of gelukkig – nog niet afgestompt... en het woog... woog... het zweefde als zwartgallig roet in de schoonheid van de avonden... Zó is de wereld eens geweest na de uitbarsting van Krakatau, in 1883, waar mijn Javaanse bedienden in Indië hun leeftijd naar rekenden, omdat het al het voorafgaande had uitgewist, zo is toen maandenlang de dampkring gebleven van rouw-as vervuld, waardoor de zon gloorde met een doods en treurig rood – zó was ook die septembermaand van 1914, die zo heerlijk kon zijn geweest.

Met de kinders mee ben ik dat jaar de vierde september naar school gegaan, krachtens mijn Akte van Bekwaamheid betrad ik als ‘gezaghebbende’ na zoveel jaren nog weer een schoollokaal, want de jonge onderwijzers waren gemobiliseerd – is het niet curieus, dat het volk nog altijd die ganse oorlogsperiode de ‘mobilisatie’ noemt? Het enige van alles dat henzelf, dat onszelf betrof! – en elk voelde in zich het élan om iets te doen. Hoe lang is het geleden, hoe was toen alles paars en blauw en beslagen purper en bruinig goud, en warm en geurig en stil en zoet, koren en boekweit lagen al tegen de grond, als nu, en de aardappelen wassend binnen in de aarde en overal het blauwgroene knollenloof... en de roetwalm... het waas van rouw-as dat de zon verduisterde, dat de vrolijke belleklank van onze ‘Ling-ling’ met droefenis omfloerste... in de avonden leek het begrafenismuziek, in de avonden als we luisterden of niet door de grote luchten iets van het schrikkelijke tot onze stilte gevaren kwam.

Het was een derde-klasje van peuters in blauwe buisjes, van hummels in spikkeljurkjes... nu dragen die knapen lange broeken, ze hebben de baard in de keel en ‘t kleine meisje met haar gretige, weetgierige ogen, die het mysterie voelde in de elementaire regels van de

rekenkunde, het meisje dat ik altijd uit de verte een beetje in het oog gehouden heb, dat is nu in de vijfde klasse van het gymnasium gekomen.

Ja... ja... En weer zijn we met zevenmijlslaarzen de zomer doorgestapt... van Sint-Jan naar de kermis, van de kermis in de vakantie, en al te ras dat brede, blauwe, blinkende water over, en weer staan we aan de andere oever... de handvol zomergasten die er waren zijn vertrokken, zaterdag sluit Hamdorff... dan hoor je weer ver in het rond de smederij, die welluidende stem van een tevreden en vreedzaam dorp... Maar daarbuiten is het met mens en wereld nog wel zo erg gesteld als voor acht jaar terug.

L i j n e n v a n g e l e i d e l i j k h e i d

Herinnert gij u den Onaangename Mens in de Haarlemmerhout? Ja toch, hoop ik! En de wandeling met Hildebrand, en Boerhaave, zijn medische vriend? En de hatelijkheid over het ontbreken van beaumonde 'in je menniste Haarlem', des middags om drie uur? Des zondagsmiddags om drie uur! Als wist hij niet, de lelijkerd, dat 'alle dingen hun gestelde tijd' hebben en zich afspelen langs lijnen van geleidelijkheid. De eenvoudige burgerij, 'de kleine winkeliers met de lange roksmouwen, de boekhouders met de watten, de hooghoedigen, de langpandigen, de langlijvigen' trekken om half twaalf ter stadspoort uit en keren er tegen drieën in terug, hen volgen notarissen, fabrikanten, doctoren, apothekers, die op hun beurt niet voor een uur later, eerst door de hogere ambtenaren en ten slotte door de 'haute volée' worden opgevolgd...

Lijnen van geleidelijkheid... Hildebrands zondagse Haarlem in de tijd, Pennewips Piramide in de ruimte. Hoog aan de top tronen koningen en schoolopzieners, lager, maar nog duizelingwekkend verheven, gedoctoreerde dominees en doctoren mét paard, daarbe-

neden titelloze theologen en paardloze medici en zo vervolgens, tot waar in de schemeringen aan de voet mosselen en wieren hun glorie-loos bestaan leiden, met ertussen in – maar dichterbij de mosselen dan bij de koningen! – de ganse burgerstand, waartoe Woutertje Pieterse behoort, en die óók weer naar woonplaats, beroep, naam en aantal der kinderen, eten en drinken en kleding nauwkeuriglijk kan worden ingedeeld, volgens beproefd Pennewipstelsel, één slechts in Godsdienst en Fatsoen!

Mijn vader heeft menig os de doodsteek gegeven
Maar Meester Pennewip is nog in leven.

zó dichte Slachters-Keesjen. En de nazaat verzucht: 'Gelukkig niet, voor de goede man zelf. Gelukkig dat hij ter ziele ging.' Want och lieve troost, als hij nog eens leefde en bijvoorbeeld hier in Laren, waar bleef hij met zijn stelsel, met zijn 'lijnen van geleidelijkheid'? En wat blijft er over van een mens wiens leven systematiseren was, na het falen van zijn stelsel!

Nu ja, het mocht reeds destijds zo zijn, dat de liederen met sprongjes in de hoogte schoten, reeds in de Hout vertoonden zich omstreeks den jare 1840 de vrouwen der langpandigen één, de dochters 'drie graden boven haar stand gekleed' en 'Truitje' Pieterse bloeide subiet op tot 'Gertrude', bij de bleekste glimlach der fortuin, maar de 'lijnen van geleidelijkheid' bleven in het algemeen ononderbroken, ze sponnen zich van vetkaars tot dikke olie, van dikke olie tot petroleum, van daar tot gas en eindelijk naar de glorie van het elektrisch licht. Andere lijnen daarmee evenwijdig... Zeker, standen en staten vloeien ineens, lokale en nationale klederdrachten worden na eeuwen prijsgegeven voor interlokaal en internationaal confectie-moois, onveranderlijke boerinnentooi wijzigt zich aan grillige damesmode, maar zeker nergens met zo'n kluchtige vaart als hier.

De oudste 'vreemde heersers' in dit schone, maar arme land weten

u nog te vertellen wat ze hier aan inboorlingen vonden, vijftentwintig, dertig jaar terug, voor het merendeel schamele schepsels, van alle weelde en genot verstoken, terend op hun magere akkertje, niet zelden in de winter zich voedend met gekookte aardappelschillen, het tegendeel van een trotse boerenstand met eigen zeden en eigen tradities, zoals in minder mooie, maar dan ook minder arme streken van ons land.

Langzamerhand is hier toen, de schilders en kolonisten achterna, een min of meer gefortuneerde, min of meer luchthartige, maar overwegend moderne en overwegend uit jonge en lichtelijk artistieke mensen bestaande villabevolking komen neerstrijken, want niet waar, Laren is nog altijd 'vrijgevochten', modern, anticonventioneel! On s'y fiche de tout le monde et son père. Reeds eerder wees ik u op de kluchtige gevolgen der toevallige intimiteit tussen twee zó verschillende elementen, toen ik bidprentjes-esthetiek met Haagse School-esthetiek vergeleek. Maar kluchtiger of beter gezegd meer in het oog vallend kluchtig is de plotselinge overgang van armelijk-boerse zondagsplunje naar hypermoderne heel en half artistieke dameskledij!

De huisjes en akkertjes zijn merendeels dezelfde — voor zover ze niet tegen fancy-prijzen werden verkocht — de vaders en moeders vrijwel onveranderd, niet aldus het kroost, met name het opgeschooten vrouwelijk kroost, dat dagelijks uit werken gaat, mee eet uit de pot van Egypte, meeslaapt op de zolder, onder het rieten dak, en de betrekkelijk ruime verdiensten omzet in kleren, kleren en nog eens kleren, tot andere begeerten en behoeften immers nog niet gerijpt, allerminst tot die van een beter, frisser, behaaglijker interieur. En zie ze nu op zondag, na het maal met de pan op tafel en elk met zijn vork erin, zie ze nu uit de deuren van die halfverzakte stulpen komen, of liever, zie ze op een afstand voor u door het dorp kuieren. De witte of champagnekleurige zijden kousen omsluiten strakglanzend de dikke benen, brutaal onder het chique mantelpak of de zijden-tricot jurk uit, brede scarfs dragen ze bevallig over een schou-

der gedrapeerd, arm in arm schrijden ze voort op suède schoenen. Ge komt ze achterop of tegemoet, ge kijkt er toevallig een in het gezicht – is dat niet slonzige Mietje of Grietje, die als ze bij u komt werken een poos nodig heeft om de reuk van de ouderlijke woning kwijt te raken? Neen toch!? Neen... het is een dame, en niet maar zo gewoon een dame, doch een hoogst artistieke dame, die minstens één keer bij Hamdorff heeft geëxposeerd of althans gedanst! Ach schone, open eens even uw mond! Lang onverhoord blijft de onuitgesproken bede niet, en de twijfel ijlt op de vlucht voor dat zo vertrouwde stemgeluid, dat familiare accent. Het *is* Grietje, en die daar, met het veelkleurige zijden knierokje en het kokette hoedje, dat is Mietje of Pietje. En onwillekeurig gaan uw blikken naar de smetteloze zijden kousen en uw gedachten naar de omgeving waar die zoëven aangetrokken zijn en de vrees bekruipt u dat de 'lading' wel eens minder vlekkeloos dan de 'vlag' zou kunnen wezen!

En ge denkt aan de moeders, de grootmoeders... en ge ontdekt geen spoor van die geleidelijke overgang van armoede naar wat welstand, van wat welstand naar degelijkheid, van degelijkheid naar gezeten overvloed en van daar naar verkwistende wuftheid, die de geschiedenis van zo vele geslachten is. Neen, Hildebrand, met uw lijnen van geleidelijkheid raakt het overal gedaan, maar nergens zó radicaal als hier, en Pennewip, uw piramidale indeling, de arbeid van uw arbeidzaam leven, gaat stellig nergens meer geheel, maar nergens misschien zo totaal niet op als in dit grillige, kluchtige, paradoxale Laren, het land van vele lijnen, maar niet die der geleidelijkheid...

‘ D a t w o r d t e r e e n ’

Daar kwam hij aan, de donkere oude belleman, achter zijn rammelend, tjinkelend karretje, en ik had hem in zo lang niet gezien, en ik

ken hem toch al zo lang. Hoe lang? O, sinds mijn prille kinderjaren. Was hij het niet, met zijn vrouw, die de romantiek hielp verhogen van de kermissen mijner jeugd? Neen, inderdaad, hij was het niet – en ja, hij was het toch wèl. Van die eerste, die lang geleden gekende belleman gingen de trekken verloren, de visuele heugenis vervaagde, die van het gemoed bleef onverflauwd; na meer dan vijftientig jaar verscheen deze, ook zo'n donkere, oude belleman, met ook zo'n zorgelijke, propere vrouw en over een kwarteeuw heen heeft zich de nieuwe gestalte aan de oude heugnissen gehecht en zo komt het, dat ik mijn donkere belleman het overgrote deel van mijn leven heb gekend.

In deze mijn oude relatie tot hem sta ik waarschijnlijk alleen, niet in mijn sympathie, die deel ik met het hele 'betere' deel van het dorp. Er is iets zindelijks en fatsoenlijks en eerbaars aan de man, dat spreekt tot dorpse degelijkheid, zijn uitheemse, zware zilveren horlogeketting met allerlei moois eraan wijst op betere 'komaf', iedereen voelt het: tot het flemmerig brutale orgeldraaiend straatvolk behoort hij niet, het mechaniek aan zijn fleurig karretje is van zijn eigen vinding. Tot dorpse degelijkheid spreken – helaas, spraken! – eveneens de scherpe strijkvrouwen in het keurig bonte schort van de oude vrouw. Nog zie ik dat schort tegenover mij in de tram; de beide moede, grove handen rustten erin en hielden het triangeltje en het losse staafje, waarmee ze er de kinderlijk kleine geluidjes uit sloeg... hoe onzegbaar aandoenlijk was het contrast tussen die grote handen, dat zorggezicht, dat schort met strijkplooiën erin en dat malle kleine triangeltje... Ze zat in de tram en keerde naar huis terug, hij liep, duwend achter het rinkelend, tjinkelend karretje en waar de weg een bocht nam, wuifden ze elkaar nog eens toe.

De vrouw is nu dood, hij vertelde het mij – want natuurlijk hield ik hem staande, men gaat toch zijn oudste kennissen, na wederzijdse afwezigheid, maar niet zó voorbij! – hij vertelde het mij in zijn kluchtig Hollands-Duits, het ruig, donker, vriendelijk gezicht in droevig-gelaten plooi. Hij moest nu wel alleen het leven verder

door, maar het werd bezwaarlijk. 'De "pöten" willen niet meer.' Dus zouden we hem misschien niet meer geregeld elke vrijdag in het dorp zien en horen? Hij schudde weifelend het hoofd. En terwijl ik het nu schrijf, denk ik aan de vele najaarse vrijdagen, als het hier zó stil is, dat je schier elk blaadje in de tuin hoort neerdwarrelen en vallen, elke zucht van wind... en terwijl je aan het open raam daarnaar luistert, en juist als het luisteren tot mijmeren vervloeit... hoor, hoor... in de verte, gedempt als achter mist... het orgeltje, de harmonika, de bekkens en bellen, alles in één handgreep gedreven... de kleine triangel was nooit van zo ver hoorbaar, en komt de komende winter helemaal niet meer mee...

Winter... het ziet er bijkans al naar uit! Maar niet die middag toen ik met hem praatte, juist tegenover het hek van de kwekerij, een ganse akker waar nu, omzoomd door lage, rietgedekte huisjes, één bonte kleurenfonkeling van dahlia's praaft, toen scheen de zon en er ploften stekelballen van kastanjes in de stilte op de lege, witte weg, en rolden tot het zijpad waarop wij stonden en praatten. Hij was een deel van de zomer in Duitsland geweest bij zijn familie, en ze hadden hem daar willen houden, maar zijn hart trok naar hier, waar zijn vrouw begraven ligt... en al de herinneringen aan een liefdevol, kommervol samenleven. Dat zei hij niet, maar het was in zijn donker, diepliggend oog. En even stonden we zwijgend.

Toen flitste daar blikkerend over de witte hoofdweg een fiets voorbij en een stem kwam door de stilte met woorden, die ik eerst niet verstond en toen begreep als voor mij bestemd. 'Dat wordt een Plattelandje', riep de stem, die ik niet kende en die mij, verrast opkijkend, deed ervaren dat ik het gezicht evenmin kende. De oude man had niets verstaan, vertelde verder. Van zijn Bruder en zijn neefjes en nichtjes ginder, van zijn goede, hartelijke burens hier, in het Hilversumse buurtje.

'Dat wordt een Plattelandje!' Lachen of kriebelig worden? Neen heus... neen heus... toch niet daarom had ik die oude man aangesproken, toch niet daarom stond ik met hem te praten? Neen, we-

zenlijk niet en toch,... de luchtig mij toegeworpen woorden prikten, als een kleine, scherpe pijl van twijfel in mijn hart. Misschien toch wel...? Want o, we zijn zulke rare mensen en o, we hebben zulk een raar métier. En een ogenblik gevoelde ik mij gelijk een vampier.

D e a p p e l s

Het brede, blanke grind steeg naar het hooggelegen huis – de bakken onzer wandelingen! – de zon scheen en het lispte door het levend groeisel aan de muren – olijfgroen, roestbruin, fonkelrood, zo mild, zo zoet. Een zwaarder murmelen hield ons plotseling staande, dat ik herkende, dat mij op slag terugvoerde naar mijn kinderjaren: want was niet zó het weer, scheen niet zó de zon, lispte niet zó de herfstwind door 't loof, als ik Vader wachtte voor de synagoge op die liefste dag van allemaal, de eerste dag van het nieuwjaarsfeest? Dan was het morgen, nu was het middag: twee uur, het hoogtepunt van de herfstdag.

Het zangerig murmelen hield op, een stommelen volgde en nu luidden we de bel en wachtten even later de directeur in zijn kamer en stonden na nog weer een paar ogenblikken met hem in de vriendelijke, stille tuin, die midden tussen hei en bos ligt en waar nog van alles groeit, de laatste overvloed, die de paarsgouden herfst ons gunt.

Vooraf hadden we de 'synagoge' al gezien en de hartelijke directeur, als voorganger fungerend, had ons niet zonder trots het antieke kastje dat de Wetsrol tot Arke dient, en het sjofar, de koehoornbazuin met het zilveren mondstuk getoond, siertorens en voorhangen bezitten ze nog niet, die zullen nog wel eenmaal komen. En nu lichtte hij ons over alles in, met opgewekte welwillendheid en vertelde dit curieuze: het Bestuur bestaat uit louter modernen – 'vrijen' zeggen de joden – en niettemin willen ze dat de kinderen streng ri-

tueel en stipt orthodox worden opgevoed, de joodse kinderen van de 'Berg-Stichting', die tot hun eigen heil aan hun eigen milieu onttrokken zijn. Ik hoorde het aan en knikte en dacht in mijzelf: de derde houding! Schenen er te voren ooit meer mogelijk tegenover elk ding dan twee? Men was orthodox, plichtmatig, in alles, door alles, vanzelfsprekend en bestuurd dus ook wat men te besturen had, in orthodoxe geest. Of men was 'vrij', zonder ook bij het 'waarom' daarvan verder veel stil te staan en bestuurd, wat men te besturen had, in 'vrije' zin. Tot men eindelijk de derde mogelijkheid voelde: anderen te geven, of anderen te laten, waar men zelf niet meer in opgaan kon, in het algemeen: te waarderen ook wat het eigen ik niet meer te bevredigen vermag.

Is het niet evenzo lange tijd met de verhouding tussen man en vrouw geweest? Of het onophoudelijk samenzijn en de onbeperkte vertrouwelijkheid van het huwelijk, of de vervreemding en verbittering na de scheiding..., ten slotte de derde mogelijkheid: het inzicht dat niet alles, 't welk men zelf niet meer begeert, verwerpelijk is...

Of er onder die knapen en meisjes in hun donkere gestichtskleren, die 's morgens en 's middags naar het dorp ter schole gaan, een toekomstig dichter schuilt? Eén met meer dan gewone gevoeligheid en dieper vermogen tot onvergankelijke heugenis begaafde? Misschien niet... En evenwel vlei ik mij met de gedachte dat ze nooit helemaal zullen vergeten de zoete hoogtijstemming, de blijde wijding van dit nieuwjaarsfeest in schone, milde herfst, temidden van de wijde, kalme natuur, die wijzelf van die luttele ogenblikken hebben mee naar huis genomen. En in elk geval ben ik blij dat het 'vrije' bestuur het aldus over die kleine levens heeft beschikt, dat de mogelijkheid althans bestaat.

Het doel van ons bezoek? We kwamen vragen of ze misschien ook lust hadden van onze appels te komen rapen, plukken, eten, meenemen, onze wondermooie, sapzware citroenappels, die, als het windstil is, de beschutte tuin met hun geur vervullen, stralen in de zon en gloeien in de maneschijn. De vorige avond hadden we het

ineens bedacht.

Want met jas en mantel kun je, in de luwte van de hooggewassen hazelaars, nog wel even na den eten buiten zitten en dan is het zo rustig, en telkens ploft er, zonder merkbare oorzaak, in de stilte een appel op de zachte grond. Dat is als een zucht van de boom, geen zucht van wrevel of van droefenis, o neen, een gelaten zucht, zoals men zucht als het werk is volbracht... ziezo, dat hebben we alweer gehad, dat zit er weer op voor een jaar en nu gaan we gauw naar de grote rust... zó zegt de boom in elke zucht van een vallende appel.

Als vruchtendragen plicht is voor een appelboom, hoe grandioos hebben ze dan dit jaar hun plicht gedaan!

De zuchten volgden elkaar, tot het gras er goudigbestippeld van was – citroenappels hebben de kleur van een gezonde zonverbrande brunettehuid, en men moet ze eigenlijk eten met een slabbetje voor! – en plotseling kwam ons die gedachte: zou het voor de kinderen uit het hoge huis bij het Janskerkhof niet aardig zijn in dit besloten gaardje van oude bomen te komen rapen en eten? Alleen al de geur, alleen al het gezicht... de prentjesbomen achterin, fonkelrood tussen het nog gave groen.

Dat zijn we toen de andere dag gaan vragen en daaraan dank ik die ogenblikken van joumtoufstemming – volkomen als die mijner kinderjaren! – in de zonvergulde, stil lispelende tuin.

Ook zijn ze, de woensdag daarna natuurlijk, gekomen... maar ditmaal wil ik eens kort zijn.

O n z e z o n d a g e n

Onlangs las ik ergens een vertelseltje hoe iemand zijn vriend, die be-
weerde elke oudejaarsavond om twaalf uur het oude jaar te *voelen*
'wegsluipen', van diens inbeelding genas. Hij zette eenvoudig de
klok een uur vooruit en de ander constateerde het mysterieuze

‘wegsluipen’ en de bijbehorende ontroering dus een vol uur te vroeg! Wat mijzelf betreft, herinner ik mij hoe ik eens in een stille vakantie op een weekse dag ‘zondagsstemming’ gewaar werd, toen ik onze boerenhospes in zijn beste pak met zijn beste spul te bruiloft zag uitrijden door een stille beukenlaan. Ik had zitten werken, koek op, en plotseling bespeur ik die ‘sabbatwijding’, waarvan in ouderwetse Engelse boeken altijd zo druk sprake is, tot ik ineens bedacht, dat het dinsdag was en dat de hele sabbatwijding vastzat aan de spuuglok van Gijs. De belangstellende lezer zou het episodetje in een van mijn boeken kunnen vinden.

Velen zullen de eerstgenoemde meneer een ‘cynicus’ vinden, de proef op zijn vriend wrede vivisectie, met illusieverlies als droevig resultaat. En moeten we in dit leven niet alles doen om illusies te houden en te laten houden? O, lieve troost – hoe mijn oren nog tuiten, uit de jaren van mijn ‘lezingen’, van de bezwaren tegen al te consequent redeneren, waardoor er immers ‘niets van het leven overblijft’, waardoor vreugde en spontaneïteit verloren gaan. Alsof men ook maar iets van het leven zou *kunnen* doodredeneren. De chemicus vertelt u, dat geen enkel ding ‘vies’ is, ook excrementen niet, maar eet hij ze op zijn boterham? Is zijn walging tegen het ‘vies’-gehetene geringer dan die van de leek? Zou de gynaecoloog geen sonnetten op zijn geliefde dichten? Is des muziekkenners ontroering bij een teder cantilene geringer, omdat hij de wetten kent, waarnaar de componist te werk is gegaan? Heeft de zonsondergang over zee, sinds ieder weet, dat de zon geenszins ‘sterft in de baren’, doch daarentegen op onmetelijke afstand onbewegelijk staat en straalt, zonder enige relatie met ons aards gedraai, één traan minder uit mensenogen gelokt, één versregel minder uit poëtenpen? Neen, vrienden, het verbond tussen weten en voelen is zo simpel en rechtlijnig niet en van de allerzuiverste ‘Zuivere Rede’ af tot de kleine ‘cynismen’ toe... ‘Du bist am Ende was du bist’. Zwakheid en onbegrip alleen gaan het kleine ‘cynisme’ uit de weg; men moet alles kunnen aanvaarden en men moet alles kunnen vergeten.

Mij kost het niet de minste moeite mij door weke zondagachtermiddagstemming te laten overstelpen als een zwemmer door de lauwe, blauwe golven. En het is hier nu op zondagmiddag zo stil, zo stil... als we naar de klomp auto's voor Hamdorff niet kijken en dat waarop ze wijzen vergeten... zo stil, zo stil... en in de gouden schemer, die elk bosje make tot een elfenwoud, tot een Midsummernightdream-decor, in de koele, blauwe nevel, onder de wazige, stille hemel maken de dorpelingen hun kuiertje tussen de twee kerktijden in... Alweer een dag... alweer een zondag dichterbij de winter toe. Tussen de bomen deinen de wijde, zwarte rokken, de rode halsdoeken bewegen als wandelende bloemen door het schemerig goud, roerloos hangen de treuressen over de kleine peinzende vijver neer... en er gaat zacht-zangerig gerucht van groeten en praten... meent u, omdat ik andere ogenblikken met wellust neerduik in de zuivere golven van de zuivere rede, omdat ik de componenten der 'zondagsstemming' op mijn duimpje ken, dat ik dit minder geniet dan in mijn 'onbewuste' jaren? Nu ja, een mens wordt oud, maar waarheid en werkelijkheid hebben nooit een atoom aan iemands gevoel geschaad.

Nu wordt het avond en de hemel neemt, uit de horizon op, elke tint aan van teder-rose en theeroos-oranje tot dat blauwige groen, waarin zo vreemd en zo veelzeggend de sterren tintelen, die... geen 'sterren' zijn. Het laatste schaarse geluid is nu verdampt en we horen door de koele ijlt en de treinen naar Hilversum komen, we horen ze stil houden... we horen dan de tram... we buigen de gordijnen op zij en we zien haar met verlichte ramen aan de halte staan – want er is geen uitzichtbenemend koren meer! – en we weten: nu is onze bakvis uitgestapt en komt vlug naar huis. Ze is naar het Concertgebouw geweest, die warme plek van de grote stad waar in de winter het hart van de vrijwillige balling misschien het allermeest naar trekt, en in haar jonge verrukking brengt ze mij mijn eigen jeugd terug! O, die eerste concerten, die overstelping, haast te veel. Openbaring, schier te machtig ineens.

Tsjajkovsky's 'Pathétique'! Ja, ja, we wisten het al, we hadden het

al in de krant gezien. Het huis, even te voren zo stil, is reeds vervuld met 'het' motief, met beelden en heugenissen, die het ontbindt, die zich verdringen. Het komt nu van boven, waar Bakvis zich de applaushitte van de handen wast...

Haar liefhebbende broeder is juist uit de leeftijd der kritiekloze adoratie in die der liefdeloze commentaren en minachtende replieken gekomen. De ganse emotionele, amoureuze, capricieuze inventaris van het jonkvrouwelijk hart vat hij te zamen onder de ietwat mysterieuze, maar niettemin zo veelzeggende verzamelnaam: 'huilen met de pet op'.

Hij heeft zich een glas karnemelk ingeschonken, hetzelfde rijkelijk besuikerd, en in één teug leeggedronken, alles uit de verte begeleid door zacht watergeklater en 'het' motief van de 'Pathétique' (die, naar ons collega H.R. leerde, eigenlijk geenszins zo heten mag!) zet het nu neer en gebruikt zijn eerste vrije adem om met een veelzeggende blik naar de zoldering te voorspellen: 'Dat horen we nou verder de hele week'.

V o o r d e t o e k o m s t

Was het Prosper of was het Stéphane? Was het Mérimée of was het Mallarmé?¹⁶ Kunnen ze het ook niet beiden zijn geweest? En zo ja, wie van de twee schreef dan de modekrabbels en wie fabriceerde de keukenrecepten, wie was de hoedjesspecialist en wie de lekkernijbereidkundige? Het is mij ontschoten, maar dit doet tot de moraal niet af, dewelke deze is: Niets is de grote man te klein! En het omgekeerde, tussen haakjes, is eveneens waar: Niets is de kleine man te groot. Zelfs... maar respecteren wij het hartegoed des kleinen mans.

Ons nieuwbakken raadslid-artiest kwam er verleden week mee aan. Hij vertelde van een uithangbord, door een der Marissen, ge-

loof ik, in zijn jonge en arme dagen voor een boter-en-kaas-nering geschilderd (koetjes en kippetjes!) en nu onlangs voor goed geld verkocht. Iets waarvan, alweer tussen haakjes, nu noch ooit de maker bijster profiteert. Edoch, beduidt het misschien niet meer in de dagen der ontbering (en van de twijfel) aan brood en meer te worden geholpen dan in de dagen der glorie aan een zakvol geld? 'Waarde' is toch óók weer zo'n betrekkelijk begrip...

Onze raad, voelend wat Laren is geworden door de schilders, door die voor niet-artisten nu eenmaal zo aantrekkelijke atmosfeer van kunstenaarsnest, die ze hier schiepen, heeft zich goed gehouden en de vierduizend gulden, aanvankelijk vastgeklonken aan gehoopte regeringsmildheid, onvoorwaardelijk gestemd. Veel is het niet, voor de behoefte, weinig is het niet, voor een klein budget.

Doch waarom, aldus ons artistiek welmenend raadslid, waarom zullen onze neringdoenden óók geen uithangborden door artiesten laten schilderen, waarom zullen onze artiesten de neus optrekken voor dit werk, als Prosper over mode, Stéphane over koken schreef, en met, in hun eigen branche, zulk een illustere precedent? Welaan, ook van onze 'neringdoenden' danken er velen hun aanzien, anderen hun bloei – al hapert daaraan nu ook iets – aan de Larense schilders. Het idee is moppig. Laren zal een attractie te meer hebben, meende ons raadslid. Inderdaad, een permanente expositie in de open lucht. Ik zie al de argeloze voetganger, het remloze rendier, de bandeloze motorbengel, de roekeloze autobandiet (allemaal benamingen van voetgangersstandpunt, in verband met de structuur der Naarderstraat, aldus geformuleerd!) van het Laarderhoogt komend in deze zelfde Naarderstraat van pure verbijstering tot een kluw tezamengerold zich vergapen aan onze vrolijk bengelende, onze lustig wapperende kunstcollectie.

Slechts één moeilijkheid doet zich hier voor.

De 'neringdoende' mag redelijkerwijs verlangen, dat het aan te prijzen voorwerp op het uithangbord de gedaante hebbe, waaronder de gewone sterveling het gemeenlijk aanschouwt, dat het in elk

geval voor de gewone sterveling herkenbaar zij. En beduidt deze eis iets minder dan de hongerdood voor allen die de wereld zo gans anders beschouwen, en de herkenbaarheid geenszins beogen doch veel-
eer verafschuwen? Ik meen de expressionisten, de kubisten, de luministen, de pointillisten, de futuristen. Het gaat toch niet aan dat slechts de brave 'realist', de eerzame 'romanticus' gedij! Voor hen is er werk genoeg. Doch ik zie onze goedmenende neringdoenden al met de handen in het haar, zoekende de verzoening tussen de eis van herkenbaarheid der koopwaar en de eis van vrijheid des kunstenaars. Neemt gerust uw handen uit uw coiffure, want er *is* hier een mouw aan te passen.

Wanneer een kubist een uithangbord maakt voor een sigarenmagazijn, zal dan ook de scherpste criticus ooit raden, dat hij een kubist *vóór* zich heeft. Is er dan aan de eis der herkenbaarheid voldaan? Immers ja. Is de artiest gefnuikt? Immers neen.

Grenzeloos, eindeloos zijn de mogelijkheden op dit gebied! De luminist, heb ik mij laten vertellen, wil de schaduwen niet, hij ziet en zet de kleuren raak en fel tegen elkaar. Is hij niet de aangewezen man om in een vurig beeld de schaduwverjagende elektrische lamp aan te prijzen?

Zendt de pointillist naar de ijzerwinkel, waar ook schaatsen te koop zijn – schoon gelukkig nog niet nodig – zal niet iedereen in zijn gepointilleerd tafereel het meest perfecte sneeuwlandschap zien? Is hij gefnuikt? Never. Is het doel bereikt? Ever so much!

Hier is de expressionist. Hij geeft niet het ding, maar des dings essentie, des dings kern. De varkensslager is zijn man! (Wordt niet boos: denk aan Stéphane en aan Prosper, denk aan de grote man, wie niets te klein is!) Etaleert de slager het ding? Voorzeker neen; slechts de essentie des dings, des dings kern. Niet de koe, maar de biefstuk, niet het vark', maar de ham, niet het kalf, maar de karbonaad.

Wie helpt de impressionist aan een boterham? Hij zet het venster

wijdopen tegenover de ganse wereld. Het hele leven is hem lief, elk ding is hem welkom als object. Hier met hem! Waar zalm uit Alaska naast China-thee ligt en mandarijnen uit Valencia naast Braziliaanse driekantnootjes, baardige kokosnoten (met van die valse oogjes!) naast Skandinaafse appetit-sild. Is dit de hele wereld of niet, is dit het ganse leven, of iets anders? En zal het zwierig uithangbord van zulk een zaak iets anders dan een overweldigende Impressie zijn?

Laat ons de futurist de reclame voor het Bed der Toekomst laten.

Nemen wij aldus de zaak ter hand, en weldra zal Laren het Nederlands Openluchtmuseum van keurwerken aller richtingen heten!

H e t z w a a r d , h e t v a t , h e t m e s

Wij schrijvers, wij sprekers, zaaien onze woorden. Van wat er uit opschiet, ervaren we niet veel. Naïef vertrouwen we dat het nieuwe gewas het moedergewas zal gelijken... meestentijds is het zeker ook wel zo... maar soms staan we verbaasd voor een bizar gewas uit een simpel zaadje.

Bestaat het Mes nog, met zijn flitsend vuurwerk van ontelbare stalen bliksems aan weerszijden; het mes onder de glazen stolp, op rood fluweel, het mes voor alle levensfuncties en levensbehoeften, het Mes van Bastet?

Voor mij werd het bij eerste aanblik subiet het symbool der Verbijsterende Veelzijdigheid, het kon alles, het be-greep (immers: bevattel!) alles, het voorzag in alles. En ontmoette ik een van die veelzijdigen, die van alles verstand hebben, zich op alles toeleggen en in alles min of meer slagen (ik bemin ze niet bijster) dan heette ik hem: 'Het Mes van Bastet'. O die...? Nu ja, dat is je reine 'Mes van Bastet'.

Met dat eigengebakken grapje had ik nogal op, ik propageerde het in de huiselijke kring en mijn kindertjes zeiden het mij in later jaren na...

Nu zijn die kindertjes groot en verleden week hadden we een Haagse logée, een bejaarde dame, die op een middag het aandachtig-zwijgend kijken naar de plechtigheid van het vleessnijden verbrak en over haar voorsnijmes begon te spreken. De tand des tijds had het 'zware builen' geslagen en ze had het, ter verjonging, naar Bastet gebracht.

Mijn achttienjarige glimlachte en haar glimlach zocht een weerklank in glimlach bij ons, maar stuitte op lichte verwondering. Want wat viel hier te glimlachen?

En Bastet, zo keuvelde onze gast, Bastet had haar gerustgesteld, het mes kon nog heel goed mee, een poos.

Weer die glimlach, die ondervragende blik, en eindelijk, tot de gast:

'Wat grappig! Heet die winkel dan naar Bastet...?'

'Naar Bastet?! Maar beste kind, die winkel hoort van een zekere meneer Bastet!'

'En wat zou dat? Wat dacht je, wat bedoel je eigenlijk?'

Toen lazen we op het jeugdig gelaat die eigenaardige stemmingswisseling, als een lang gekoesterde mening plotseling een dwaling blijkt, een oude indruk een misverstand; we lazen de innerlijke omwenteling, in strakke verbijstering eerst, in een glimlach daarna en die glimlach brak al duidelijker door en groeide tot een schater...

Schrijvende, o schrijvers, sprekende, o sprekers, zaaïen wij onze woorden en somtijds schiet uit het simpele zaadje een bizar gewas!...

Wat bleek?

Al die jaren had ze mij, bij voorkomende gelegenheden, over het Mes van Bastet als over de gelijkenis der verbijsterende veelzijdigheid horen spreken, in later jaren had zij het, op haar beurt, bij anderen te pas gebracht en altijd door het Mes beschouwd als een broertje van Damocles' Zwaard – het eeuwig dreigend gevaar –, van der Danaïden Vat – de nutteloze arbeid –, van Sisyphus' Rotsblok – de altijd door vergeefse poging –, van Procrustus' Bed – de

gewelddadig opgedrongen eenvormigheid -, en wat dies meer zij.

En Bastet zelf... ja, die leefde natuurlijk in haar voorstelling als een klassiek naakte, als een Apollo-gelijkende of althans Hercule-sachtige jeugdige Griekse gestalte, als die op de afbeeldingen in haar kunsthistorische atlas, met schild of lier en in elk geval een krullobol... En ja, nu ze er over dacht, nu herinnerde ze zich wel de vragende, verbaasde, niet begrijpende blikken als ze bij anderen in dat verband over het Mes gewaagde en hoe ze dan aan de degelijkheid der klassieke opvoeding van die schepsels getwijfeld had...

En nu bleek die Held uit de Klassieke Oudheid een waarschijnlijk deftige en, zo niet reeds overleden, dan in elk geval compleet en keurig geklede heer, eigenaar van een deftige messenzaak in de Kalverstraat, of waar het dan was, en de gelijkenis slechts een dwaze inval uit haar moeders dwaze jeugd! Het duurde even, eer zich die transpositie – en wat is, bij zo'n verkleedpartij vergeleken, het meest krasse gejongetje? – in haar geest voltrokken had.

Dit geschiedde onder een algemeen gelach, waaruit echter de ondergetekende al gauw tot peinzen verviel, want ze had ooit gedacht dat dit simpele zaadje vlak naast haar tot zo'n bizar gewas was opgegroeid?

O, wij schrijvers... o, wij sprekers...!

O, wij opvoeders...!

S l a a p r e c e p t

Zoals het iemand van mijn dociele aard betaamt, ben ik eerst liidzaam begonnen alle mogelijke raad van anderen te volgen, echter met dien verstande dat 'tellen tot duizend' bij voorbaat uitgesloten bleef. Wat ik behoef – en waarschijnlijk een ieder die lang en veel 'met het hoofd werkt' – is niet een plotseling stopzetten van de geest, maar een geleidelijk, langs banen van verminderde werk-

zaamheid, afdalen naar de regionen van de slaap...

En daarom lachten de schapen mij dan ook wel toe! Een-twee-drie-viervijf, hekje dicht; een-twee-drie-vier-vijf, hekje dicht; vijf, hekje dicht – vijf, hekjedicht – vijf, hekjedicht... en zo naar de vurig gehoopte rust.

De schapen, onze schapen! Met hun deinende ruggen, zilverlicht afstralend onder zilverlichte lucht, wijd over de grauwe hei. Zie hun koddige, golvende, buitelende lopen. Vijf, hekjedicht, vijf, hekjedicht... Edoch, er was één maar, deze: het kleppen van het hekje hield mij wakker...

Ik heb een goed, een al te goed geheugen. Mijn huisgenoten begrijpen vaak niet, 'waar ik het allemaal laat'. Er zijn dagen dat ik, tot plaag van die het bijwonen, uitsluitend vraag en antwoord in (niet eens steeds bondige) citaten. Mijn rommelkamer van bewaarschool, vaderlandse en andere kleppermanspoëzie, er is geen leeghalen aan. En onder dat vele was toch zo weinig dat mij dienen kon. Want mijn geest moet geleidelijk tot rust gebracht, moet zacht gewiegd op ritme en klank, liefst geamuseerd, doch vooral niet door ergernis (en ik erger mij veel, vaak, gauw!) geprikkeld worden. Zo bleek mij, om een paar voorbeelden te noemen, 'Nova Zembla' te blufferig en 'het Rijntje' te snufferig. Ja, het was een lastig geval en daarom ben ik dan ook met mijn kostelijk slaaprecept zo blij en geef ik het gratis een iegelijk, die nog smachten mocht om zo'n helling, waarlangs de moegetobde werkzame geest naar de geluidloze, rustige diepten sult...

Bij de Schoolmeester vond ik het en het voldoet aan alle voorwaarden. Het houdt de geest aangenaam bezig ('hoe komt de man erbij?', 'waar haalt hij invredesnaam de zothed vandaan?') het bevat vele slaapverwekkende lange a's, het biedt, door zijn ingewikkeldheid, telkenmale problemen, en is toch weer niet ingewikkeld genoeg om het insluimeren te beletten. Het zet, best van al, een zacht geknetter van pret, een innerlijke kneuter aan de gang, ik grunnik in de dekens. Ziedaar:

Zo regent het niet,
Dat men een vis met zijn paraplu op ziet.

Niet 'een', maar 'zijn' paraplu. Men hééft een paraplu. Ik rol mij
nog eens lekker in, grunnik weer, sluit de ogen.

Cuvier vroeg, naar men zegt, menigmaal,
De reden hiervan aan bot of aal.

De malle, omslachtige deftigheid, de slaapverwekkende lange a's,
de knetteringen der inwendige pret. Ik zie, in een plasregen, klein
manneke in grijze mantel over de verlaten vaart gebogen: het is
waarlijk niemand minder dan Cuvier! Wel verre van tot de vissen te
prediken, ondervraagt hij ze.

Maar hij kreeg geen antwoord van aal of bot
Dan de wedervraag: Cuvier, ben je zot?
Ja, snoek en stokvis, baars en braassem
Zij riepen allen uit een aassem...

Merkt op: het ritme, de vele slaapverwekkende a's, en vooral de on-
vermijdelijke verwarring in de opsomming der roepende vissen. Ik
weet volstrekt niet of dit de authentieke zijn, evenmin als 's avonds
in bed, heb ik nu het boek naast me. Slechts aan de 'braassem' heb
ik (vanwege zijn 'aassem') enige houvast, de 'braassem' is de spil,
waarom alles draait. Ja, met recht, draait, glibbert, glijdt, glist. El-
ke avond anders. Hoe was het ook weer? Snoek en stokvis... slechts
paling, stokvis (de stokvis blijkt toch ook wel als een paal boven
water te staan!) zal... neen... de aal werd al eerder genoemd...
baars... paling... het moet al erg zijn als ik in dat Babylonisch aqua-
rium de slaap niet vat.

Doch het komt wel eens voor, alevel, en het poëem schommelt
dan verder, schommelend mij mee, en mijn geest deint, gewiegd, op
het rust-ingietende wauwelritme...

Wel, mijn goede man, zei schol
Ik geef om de groenste parasol
Geen rode duit, sur ma parol'.
Of...

'Of... zoudt ge denken, parmantig lezer, die u zelf een bol in de logica waant... 'Of zijn we soms niet van jongsaf aan water gewend.' Ge hoort het de schol, met zijn plat-spitse kop boven het water uit, de weetgierige natuurvorser toevoegen. Gij denkt, wat zou een vis nu anders pleiten tegen het gebruik van een – ik meen: *zijn* – paraplu dan de veelheid der wateren, waarin hij leeft. Maar ik grunnik in mijn dekens en voel de knetteringen der pret, telkenmale, als een zacht vuurwerk. Of... zegt de schol.

'Of... hebben we met zwemmen soms onze handen niet vol...?' En overwaak ik ook dat, dan begin ik weer van nieuws af. Wentel mij in de bijkans geniale zothed, vergeet mijn bezigheden, mijn problemen, mijn onrusten en mijn ergernissen. Daar deint het weer...

Cuvier vroeg, naar men zegt, menigmaal...

Met nauwkeurigheid laat het zich natuurlijk achteraf niet zeggen. Maar ik geloof toch dat ik in het allerongunstigst geval hoogstens drie keer de braassem-aassem slapeloos passeer... Doet er uw voordeel mee!

Zegt het voort!

D e v e r d w a a l d e s t e m

Wie aan het water geboren is, bij een haventje aan of in open verbinding met de zee, vergeet nimmermeer het geluid van de grote boten. Zijn hele jonge leven was er immers mee vervuld. En niets blijft zo

onverwoestbaar bij als wat ongemerkt, bijkans onbewust de open poorten der ontvankelijke jeugdzien binnenstroomde. Tot die ontvankelijkheid is onbevangenheid – ‘belangeloosheid’ zegt Schopenhauer – een onmisbaar vereiste, vandaar dan ook, dat de jeugdherinneringen van vóór de puberteitsjaren het sterkst, het rijkst, het wonderlijk-heerlijkst zijn. Dan kiemen, met ontwakende onrust, ook eerezucht, ook ijdelheid, ook zorg voor de toekomst, dan is het uit met de argeloosheid en onbevangenheid, wier loon de stralende herinnering is.

Het kind, dolend langs de dijken, dromend over het water, tuierend in de geheimzinnige zwartzilveren wemelingen tussen het riet aan zijn voeten, waar het schuim tot dikke gele klodders ligt saamgeklotst en siddert bij het speelse smakken van zijn schoen in de natte modder, het kind wordt van zijn impressies niets gewaar. Later, na jaren, na tientallen jaren, wordt zich de mens van hun diepte en kracht bewust!

Het hoort de boot... de boot ‘fluit’, de boot gaat weg. Welke is het, wie is het? De zwarte balkenboot? Die gaat naar het noorden, die gaat het donker tegemoet. De grote, grijze kolos, eindelijk ontlast van zijn onuitputtelijke buik vol rijst? Die gaat naar het zuiden, die gaat licht en hitte tegemoet. Met hem verdwijnen de bruine mannetjes, het fel-fascinerende, het geweldig-impressionerende, het vreemde, uitheemse in het nuchtere zomerstedeke.

Onder de hoge, groene bomen liepen ze, in de schaduw, over de dijk en hun blote voeten klapten in het gaan en de kinderen drongen om hen heen en vingen van tussen hun lachende lippen, hun blinkende tanden de klanken van de vreemde taal, geen Duits en geen Engels en geen Noors, maar een taal als van een andere wereld...

Het dooit, en in de schaduw lijkt de sneeuw blauwig kil. Het drupt uit de goten. In het smalle ‘steegje’ – de wijde snijding tussen twee huizen, waar de regenbak is met zijn rond deksel dat, opgeklapt, in het duistere diep een bleekblauw hemeloog ontbloot – in het steegje staat het kind en kijkt en luistert en denkt en weet niet

recht waaraan en wat... luistert naar het druppen... kijkt naar de blauwblanke sneeuw... Hoor... een boot!

Hoor... een boot! Hij 'fluit', hij zendt zijn lage, diepe toon, zijn lange, droeve roep van ver waar het water is... en alles is nu zo stil, en overal sneeuw... het is namiddag en het dooit... de schemering nadert en de sneeuw is blauw... en alles druipt.

Hoor... de boot...! En het kind heft het hoofd en luistert en weet niet dat het iets beleeft... weet dat na dertig jaren pas. Het vraagt zich af: is het een boot die komt of een die gaat... een uit het noorden of een uit het zuiden... een met grote, ruige zeelui of een met bruine mannetjes, kleurig en klein...

In de nacht... in de stilte rondom is plotseling het kind ontwaakt. Het huis slaapt, de wereld slaapt...

Een boot, hoor, een boot! Midden in de nacht, diep in de nacht. Over het zwarte water vaart hij nu weg, vaart naar de zee die groot en donker is. Hoor, zijn roep, zijn lage, diepe stem, die als een afscheid is, klaaglijk en gelaten klinkt door de nacht...

De kraaiende hanen beloven de gouden dag, de vrije dag, de zomerdag, de vakantiedag, van alle kanten beloven ze en loven ze de Dag.

De honden bassen in de vallende avond. Ze bassen zacht of dof uit de verre polder, waar de boerderijen zijn. Hun bassen komt op de wind, met nog velerhande ander gerucht, op het zuchten van de wind, het beduidt de nacht, de geheimvolle, maar veilige nacht. Het kind luistert, dommelend in bed, naar het bassen van de verre honden uit de donkere polder.

Hanen hebben hun stem, en hanen beloven en loven nog immer de dag.

Bassende honden in de avond, uit verre, donkere landen, hebben nog immer hun oude beduidenis van geheimzinnigheid en veiligheid tegelijk.

Hanen en honden kan ik nog altijd horen als toen ik een kind was. Maar de roep van de boot... Die tintelend water oproept en

schuiflend riet, met wemelingen zilver en zwart, met klotsen schuim, die versgeurig hout beduidt en kleine, dikke zakken, glappend langs een grijze flank, en mannetjes bruin, die uit hun open lippen, hun lachende tanden de vreemde klanken lieten vallen, wier voeten bloot, tussen schurende schoenen en klepperende klompen, over de stenen gingen onder de hoge, groene bomen van de zomerse dag.

De roep van de boot, die dit alles beduidde...

Eerst heb ik gedacht: wat is dat toch? Waar ergens is hier water, waar in de wereld kunnen boten zijn? Uit mijn werk keek ik op en was weer één seconde kind en voelde het in een klots door mij heen gaan, alles, waarvan jaren lang de roep van de boot het accompagnement is geweest... en zag het water, proefde de wind, rook het hout... Waar liggen die boten toch, hier in dit droge land?

Ach, de haan heeft zijn stem, die de morgen looft, die de dag belooft en als het zachte, doffe bassen in donker tot mij komt, dan weet ik dat daar overal dommelende huizen en dat daar overal honden zijn... maar dit is een boze betovering.

Dom kind, dom mens! Voor mij was de roep van de boot een stem, als het kraaien van de haan, als het bassen van de hond. En nu is er de roep alleen, maar nergens water en nergens boten die komen of gaan, de zeeën uit, de zeeën tegemoet. Telkens schrik ik nog op, van die vleug door mij heen, van dat ijle, maar zo ontroerende kleur-en-klank-en-reuk-visioen, maar nu weet ik het: het is niemen-dal anders dan de fabriek.

Het is doodnuchter, akelig nuchter, ergens in Hilversum een fabriek. Die 'fluit' voor de schaft en als de schaft is afgelopen, en hij 'fluit' precies op tijd, mijn knaap is verheugd, laat anderen kibbelen over het juiste uur van toren en tram en zet op de 'fabriekstoeter' zijn horloge gelijk.

De fabriekstoeter... de stem van de boot... het accompagnement van mijn jeugd! Dezelfde, precies dezelfde. Als ik toch ooit had gedacht dat het kon, als ik toch eigenlijk niet vind dat het verboden moest worden!

Associaties

Wij hebben het zeldzame voorrecht in onze tamelijk schaarse vriendenkring een uitnemende pianiste te tellen, die aan haar groot talent een grote eenvoud paart en die ons van tijd tot tijd in de gelegenheid stelt, van beide te genieten. In de gunstigste omstandigheden – immers zonder de ontstemmende invloeden van de concertzaal! – krijgt dan elk van ons zijn lievelingsmuziek te horen. Op gevaar af van voor hopeloos ouderwets te worden gehouden, plaats ik hier de bekentenis, dat ik nog altijd verliefd ben op die eenvoudige kleine sonaten van Mozart. En zo geschiedde het dan verleden week... en nauwelijks had zich de zoetbekoorlijke melodie ontwikkeld... of... zie... het leven, mijn leven is een jaar teruggegaan... het was begin mei van verleden jaar en het was avond, vallende avond, vooravond, en de eenzame auto spoedde zoevend zich over de brede, effen, de naar de verten verschemerende weg. Het eerste deel van de sonate was namelijk mijn 'lijfdeuntje' in die dagen!

Vaak breng ik van een concert zulk een 'lijfdeun' mee thuis... die blijft mij dan maanden bij, die vervlecht zich met mijn leven van die maanden, met mijn denken en mijn werken, vergroeit daarmee, onverbrekkelijk. Zo heb ik lange tijd de 'hemelse stemmen' van Saint-Saëns vioolconcert tot 'lijfdeun' gehad en niemand die niet óók zo, of overeenkomstig leeft, kan beseffen wat al zich daaronder kristalliseert...

Die schemeravond reden we naar Chartres. Nauwkeurig weet ik nog hoe het was: één grote tuin van Beauvais af, over Saint-Germain en tot Rambouillet, één tuin van voorjaarsgeur en tintelgroen, maar in de lucht nog altijd iets van de schrielheid, die ons in eigen land nog immer – in mei! – om de warme kachel joeg. Het was zulk een zeldzaam koude lente, verleden jaar.

De wegen omzoomd met bloeiende pere- en appelbomen, tot Rambouillet. En toen 's lands korenschuur' in, het wijde, wijde akkerland: la Beauce, stil en duister en eindeloos zich uitstrekkend aan

weerszij van de gladde, blanke weg, waarover de auto zoeven snel-
de naar de verte toe, naar Chartres toe, waarvan we echter niet pre-
cies wisten, in welke richting en hoe ver het lag. Dat eenzame zoe-
ven door het naderend donker, dat niet nauwkeurig weten hoe ver
nog en waarheen precies, gaf een zoete beklemming, maakte ons
stil... stil ook maakt de moeheid aan het eind van zulk een lange
dag, vol indrukken, de doezele moeheid na zo'n geweldig luchtbad,
het snelle rijden in een open auto van vroege morgen af... stil ook
maakt de verwachting: nà Antwerpen en Amiens en Beauvais snel-
len we dan nu de koningin der Franse kathedralen, die van Char-
tres, snellen we die oude stad zelf tegemoet!

Elk zit dan in zichzelf saamgepakt, het eendrachtig reisgezel-
schap voor 't ogenblik uiteengevallen tot zoveel dichtgesloten we-
relden als er mensen zijn, elk met eigen verwachting, of herinnering,
of droom vervuld – en ik mijn lievelingsdeun van die dagen, mijn
Mozartsonate neuriënd... Duisterder daalde de avond en het leek
plotseling nacht toen we de lampen deden stralen, de ijlbenevelde
lucht liet nauwelijks sterren door, en akkers doemden, wijd en ver
en eindeloos: la Beauce, 's lands korenschuur!

Het donker in boorden onze verwachtende ogen, gretig onder-
vroegen zij de egale donkere horizon. Waar ergens lag toch de stad
in het akkerland, waar ergens troonde de koningin der Franse ka-
thedralen; waarheen voerde, met zijn brede bochten, de al duiste-
rende weg?

Een blinkend nageltje rees uit de kim omhoog, ver voor ons uit,
een prille, nieuwgeboren maan, die nog maar pas komt kijken en
schroomt voor de eenzame vaart over die hoge boog, over dat wijde
donkere land, en aarzelend in de laagte hangen blijft, maar dapper
straalt en praat met het licht dat het heeft. Wat tekende zich toen
plotseling in dat kwijnend zilverlicht, precies aan weerszij van dat
schuchtere nagelmaantje? Als opgestoken uit de kim... aan elke
kant een vage, opwaartsstrevende streep, zwart op zijn allerdon-
kerst grijs... de dubbelgetorende kathedraal... met het prille maan-

tje juist midden tussen de torens op zijn rug gevallen...

Chartres... daar ginds, daar ver in het donker voor ons uit!

We vonden er, eindelijk, de zon en de volheid van het voorjaar en marktdrukke en zomerachtig gevoel... dat alles de volgende morgen. Misschien zal ik dat alles, en zelfs de machtige kathedraal met haar goudtooi van muurbloemen tot hoog, hoog aan haar grijze muren zo aan haar strevende torens gehecht, eenmaal vergeten, maar nooit die avond van te voren, het donkere akkerland, het eenzame zoeven van onze auto, de lege, egale horizonten rondom en toen plotseling, aan weerszij van dat blinkende, schuchtere nagelmaantje, die vage, strevende streep, van zwart op allerdonkerst grijs.

En dit alles verweven, verknocht met mijn 'lijfdeun' van die tijd, de bekoorlijke, kleine sonate, zó onverbrekelijk, zo innig, dat het alles als levend in mij opstaat, zodra ik die hoor en ik alléén, al neuriënd, over die reis iets zou kunnen schrijven, dat innig was en leven zou... want ik liet het in Chartres niet achter, maar nam het mee de Loire langs en het is óók onafscheidelijk van de zoete zomergloed in het park van Chenonceaux.

Sommige mensen beklagen mij, omdat ik aan alles 'beschouwingen pleeg vast te knopen', alles tot onderwerp van kritisch denken maak... maar de zielen vergeten, dat ik niet half, doch dubbel geniet, daar het scherpste kritische en analytische denken (op zichzelf genot) mij van mijn emoties en intuïties niets afnemen kan.

Mijn leven is vol van 'muzikale associaties' als de bovenbeschrevene, ik zou er een boekdeel mee vullen kunnen, en niets zou ik weten, dat zó of meer mijn eigen scheppend werk ten goede is gekomen. Er is een vrolijk lentedeuntje, dat voor mij sneeuw in droeve wind beduidt, omdat een klein vriendinnetje begraven werd op een novemberdag, in een tijd, dat de kinderen toevallig eens dat liedje zongen, dat toen mijn 'lijfmelodietje' werd. Voor mij drukt dat wijsje sindsdien geen lentevreugd, maar winterwanhoop uit en moet ik sneeuw in droeve wind beschrijven, dan scherpt het neuriën van die

lentedeun mijn visioen tot herbeleven aan!

Vreemd... vreemd, en leerzaam ook.

Want ongetwijfeld zijn deze associaties in elkeens leven en meer dan wij weten bepalen zij onze sympathieën, zienswijzen, onze houding, tegenover verschillende dingen. En die sympathieën, zienswijzen en houdingen worden dan voor welgegronde meningen en redelijke beginselen uitgegeven!

Een lichtzinnige carnavaldeun is voor mij onafscheidelijk verbonden met het zwaar en plechtig ruisen van een verlaten beukenlaan, sinds ik eens te middernacht, halfbewust dat wijsje neuriënd, op iemand, die van een verre reis moest terugkomen, liep te wachten...

En liggen niet dezelfde associaties op de bodem van alle theorieën omtrent 'expressieve woorden'? Van de week nog eens bladerend in Barbey d'Aurevilly vond ik daar de bewering, dat de naam Rubens zo volkomen de bekoring van Rubens' kunst en de naam Mozart de charme van de 'Zauberflöte' uitdrukt! Het lijkt ongelooflijk, en toch is het zo, dat deze dingen ook in onze eigen tijd en in onze eigen omgeving met hardnekkigheid verkondigd worden, allerhande geleerde en diepzinnige theorieën omtrent de mystische uitdrukkingskracht van woorden, terwijl in werkelijkheid slechts soortgelijke associaties als die voor mij een sonate van Mozart met de kathedraal van Chartres samenklinken, in het spel zijn.

Gelukkig dan de mens, die tegelijk alles genieten en alles doorzien kan!

B l o e m e n e n m e n s e n

In een zijner 'Trois Contes', namelijk in 'Un Coeur Simple', schetst Flaubert ons de geestestoestand van een oude onnozele dienstbode, een zielige mengeling van domme goedigheid en onpeilbare zothed, schetst hij de verwarring in het benepen breintje van de niet tot

begrijpen grijpte, dat woorden opneemt en klanken vangt, dat in dogma's wordt onderricht, zonder andere eigen vermogens dan wat vage vrees en wat vaag ontzag, zodat in de enge ziel van dat stumperig mensje alles tot karikatuur, tot wangestalte wordt en ze ten leste de Heilige Geest ziet in een opgezette papegaai...

En dit verhaal is dan één der uitbeeldingen van de verzuchting die als een melancholische adem door Flaubert's werken waait: *Geef de mensen een Gedachte en zie, wat ze ervan maken.*

Geef ze iets moois, iets groots in handen en zie, wat er van wordt...

Aan dat verhaal van Flaubert, en aan zijn verzuchting, heb ik verleden week te Gent, waar ik de 'Floralien' ben gaan zien, ineens moeten denken...

Gaarne mag ik een bloemententoonstelling zien, oneindig liever mag ik er toeven dan op een, waar de mens de resultaten van zijn 'beschaving', zijn 'vernunft', zijn 'energie' heeft bijeengebracht. Want daar wandelt hij als een pauw, daar maakt hij zich dik, blaast zich op – niet altijd bewust, en meestal onwetens – daar voelt hij zich zo geweldig. En die atmosfeer van zelfbehagen, omdat we het toch zo 'heerlich weit' gebracht hebben, is, voor mij althans, voelbaar op tentoonstellingen van 'prestaties' als een onaangename, dikke walm.

Maar de bloemen... Nu ja, hij heeft ze verzorgd, hij heeft er zijn kwekerskunst, geduld, overleg aan besteed, maar zij zijn met dat al geen 'scheppingen van zijn vernunft'. In zulk een oneindige hal vol bloemen voelt hij zich klein, nederig, ootmoedig – niet altijd bewust en meestal onwetens – daar weet hij zich afhankelijk. Hij voelt zijn slagen, de heerlijke resultaten, waar hij tussen wandelt, als gunst, meer dan als verdienste. En die atmosfeer van dankbaarheid en nederigheid, van vreugde, omdat het leven, in zijn bloemen, zo ontzaglijk, zo geweldig heerlijk kan zijn, heb ik voelbaar geademd op de Gentse 'Floralien'.

Nu, het was wezenlijk onvergetelijk en aandoenlijk mooi. Met

lange banen stof van een bleek bescheiden rozerood was het hoge, koele bovenlicht in de reusachtige centrale hal ondervangen en in die schijn, als van een zedige zonsopgang, paarlden de perken, de borders, de mozaïeken, de groepen. Geen kunstlichteffect, witte seringen, azalea's, hortensia's, bleven ongerept blank, enkel een ondervanging van het al te rauw, te zwaar, te plompverloren naar beneden stortende buitenlicht.

Geenszins de enige zal ik zijn geweest – onder *een miljoen* bezoekers! – die zich, bij de eerste aanblik van een galerij af de diepte in, de tranen in de ogen heeft voelen komen.

En de orchideeën... maar orchideeën ontroeren niet, zij verbijstere- ren, zij overstelpen, en in het voetje voor voetje langs de verzamelingen drentelen – voetje voor voetje, want in slierten van vijf man dik werden wij er door soldaten langs geleid, zó groot was de toeloop – wordt men langzamerhand stil, voelt men woorden en uitroepen tegenover die kleurige, machtige pracht te kleurloos en te machteloos... Maar zie, dan drijft daarna, en dadelijk weer, een nederig mozaïekje van geraniums in alle tinten, rond de voet van een zuil, die zoete dauw naar de ogen.

En waar men kwam, heel België door en niet in Gent alleen, daar spraken ze over de 'Floralien' met de sonore, Vlaamse 'a' zwaar beklemtoond en lang uitgehaald, in trein en restaurant, op de tram en aan de loketten, en overal hoorde men de Hollandse inzending loven, die dan ook inderdaad uitblonk, in gezonde weelderigheid, in harmonische schikking en kleurschakering.

Drommen bezoekers in alle richtingen vullend de grote, vrolijke, welvarende stad, slierten kloosterschoolmeiskens uit de dorpen en landouwen rondom, door schuchtere nonnen begeleid en beduusd van de drukte en bij elke hoek aarzelend en flutterend, door elke auto of tram van oversteken afgeschrikt...

Gent is een mooie, vrolijke stad, het middelpunt van een bloemencentrum. Vol bloemenwinkels – zou je denken? Net mis. We zagen er precies één, waarvan de breedste etalagehelft met schreeu-

wend lelijke kunstbloemen was gevuld.

Tjokvol waren de Gentse hotels, de Gentse trams, de Gentse bioscopen, was het wonder dat Gent zijn 'Floralien' eren wilde? Was het wonder dat in de winkelstraten uitstalkast na uitstalkast, ter ere van die overstelpend mooie 'Floralien', een versiering van bloemen gaf te zien? Van bloemen... van orchideeën vooral! Jammer alleen dat het, boeketten en guirlandes, allemaal lelijke, stijve nagemaakte orchideeën waren! Ja, ja, winkel aan winkel, huis aan huis. Goede zielen, coeurs simples! Midden in de bloemenstad, die een bloemen-centrum is.

Toen heb ik aan Flaubert moeten denken, toen heb ik gezwelgd in mijn eigen grimmig mensverachtend pessimisme.

Altijd door worden Mensen geboren, Leraren, Denkers, Dichters, die Gedachten creëren, die Gedachten formuleren en geven aan de massa. En de massa meent de Denker, de Leraar, de Dichter te eren en sticht Gemeenschappen in zijn naam en vormt Kerken in zijn naam en richt hem standbeelden op en leert de jeugd zijn woorden en zijn redenen zich in het hoofd te prenten en heet zichzelf van de Leraar, de Dichter, de Denker de nakomelingschap.

En de massa waant bloedgemeenschap tussen zichzelf en die Mens, wanneer die Mens toevallig binnen dezelfde geografische grenzen geboren is, en de massa waant geestesgemeenschap tussen zichzelf en die Mens, omdat ze van *zijn* levende Gedachte *hun* dode Dogma maakten. Want uit de Mens groeit de levende Gedachte, maar voor de massa bestaat slechts het dode Dogma.

Gedachte en Dogma verhouden zich tot elkaar als de schitterend-levende orchideeën op de Gentse 'Floralien' tot de vale, dode lappen-orchideeën in de Gentse winkelkasten.

Die goede Gentenaren! Ze wisten het niet, ze waren zo tevreden, zo zielsvergenoegd. Ze vonden voorzeker, dat ze, met hun versieringen, het bloemenfeest van hun stad zeer waardig en stijlvol luister bijzetten... zagen hun orchideeën er dan ook niet precies als die andere uit? Waren ze niet knaphandig nagemaakt? Het Leven

alleen ontbrak, het wezenlijke, het essentiële... nu ja... maar wie ziet dat?

Inderdaad... wie ziet het?

Heus, ik verzeker u, sommige van die Gentse lappen-orchideeën waren inderdaad keurig nagemaakt... in uiterlijke vorm precies aan die andere gelijk. En wie ziet verder?

Mij schonk dit alles een soort bittere voldoening, daar ik sinds lang alleen in bezielde Mensen geloof, daar voor mij sinds lang de Massa, in *al* haar gedaanten en geledingen, bij uitstek de uitdrukking van het onbezielde is...

Maar 'Volksziel' dan? En 'Volksidealen' en 'Volksgeestdrift'? Valt van uw stokjes of draait u om in uw graven, gij geleerde antropopsychologen, gij diepzinnige antroposociologen. En gij allen, die in de Ziel van collectiviteiten gelooft, valt van uw stokjes of draait u om in uw graven. Ik houd u allen, voor zover ge geen kwakzalvers zijt, voor mensen, wier oog en wier smaak en wier begrip niet toereikend zijn om echte van nagemaakte orchideeën te onderscheiden...

C a y e s t !

Wij hebben het! Ons vloek- en onkuise woordenverbod. Rooms tegen Rood. En ik heb mij laten vertellen, dat deze soort bemoeiing der wereldse overheid eigenlijk meer calvinistisch is dan katholiek. Nu, het kan zijn. Ik weet het niet. Wat ik wèl weet is dit, dat de mensen gemeenlijk al bitter weinig beseffen van wat ze heten te geloven, te bedoelen, uit te drukken met hun geloofsartikelen en dogmata. Een paar dingen weten ze opperbest, bijvoorbeeld dat ze géén revolutie begeren en liefst wat minder belasting zouden willen betalen. Doch het voegt niet immer deze simpele idealen ronduit te belijden en derhalve moet een groot aantal middelen tot hun 'symboli-

sche uitdrukking' dienen, welke daarvoor aanvankelijk niet juist waren bedoeld. Maar dat komt er minder op aan. Of komt het er soms op aan, wat 'sjibbolet' eigenlijk beduidt? Het mag 'waterstroom' of 'korenaar' betekenen, desnoods ook 'spekpannekoek', wat men wil – het is slechts *distinctief*. Vele dingen werden allengs bloot distinctief, die misschien voorheen verhevener gedachten en beschouwingen uitdrukten dan waterstroom of korenaar, distinctief tussen 'links' en 'rechts', tussen 'rood' en 'zwart', tussen 'ordelijk burger' en 'onruststoker', symbolische uitdrukking van zeer simpele 'idealen'.

Dat het 'Wilhelmus' van huis uit republikeins, individualistisch en ketters is, belet geenszins dat het thans als distinctief, als sjibbolet – desnoods tussen Rooms en Rood! – zijn uitnemende diensten bewijst.

Zo hebben we dan nu hier ons vloekverbod. En daar mijn relaties met mijn oude vriendin, de lezer welbekend, met Jaantje meen ik, in deze tijd (vanwege de jonge haantjes!) tamelijk druk zijn, geviel het dat ik haar op rijpe ervaring steunende opinie over deze verordening vroeg.

Jaantje is een vrouw, die het stellig onder Louis Philippe een héél eind in de politiek zou hebben gebracht, zij is een vurig belijdstster (voorzover dat kan) van het 'Juste milieu'. Ze denkt er niet over (verbod of geen verbod) om zo bij gelegenheid, als een recalcitrant slachtdier haar in de vingers bijt, als een plompe klant haar op de eksteroogen trapt, als haar pannetje soep overkookt, juist over haar grote teen, een boezemverluchtend krachtwoord terug te houden, maar het echte, lelijke vloekenbraken keurt ze af. En wie niet met haar? En ze deed mij een somber verhaal, dat trouwens evenveel over *verwensen* als over *vloeken* ging, van een in Laren welbekend, thans stokoud type, die kort vóór zijn trouwen in een dronken bui van zijn toekomstig kroost zou hebben gezegd, dat het, zij-nentwege, allemaal lammen en mallen mochten zijn, met de nodige krachtwoorden ter versterking van die vrome wens, welke op de

gruwelijkste wijze in vervulling is gegaan, want inderdaad zijn uit dat huwelijk slechts lammen en mallen voortgekomen!

‘Dat komt’, meende Jaantje, ‘dat komt van het vloeken.’ En van die kant beschouwd vond ze de verordening dan ook wel goed en nuttig.

‘Maar Jaantje’ vroeg ik, na enigszins van die sombere vertelling te zijn bekomen, ‘maar Jaantje, hoe moet dat dan nu voortaan met Jan-jeweet-wel?’

Jaan schoot in de lach. Toch bleek mij later, dat ik niet de enige was, wie deze vraag op het gemoed brandde. In de raad zelfs was de ziel ter sprake gekomen, de welbekende straatfiguur wiens bovenlijf (men zegt ten gevolge van reumatiek) in een hoek van negentig graden over zijn onderlijf gebogen ligt en die daardoor de naam heeft gekregen – heeft *moeten* krijgen – van Jan... Heeft moeten krijgen! Persoonlijk heb ik mij jaren vastgeklampt aan het fatsoenlijke ‘Kromme Jan’, ik heb mededelingen van de kinderen over ‘Jan...’ steeds genegeerd of gecorrigeerd, maar ik *moet* bekennen, dat de aanwezigheid van bedoeld lichaamsdeel zich véél méér opdringt (reeds bij eerste aanblik) dan de kromheid, hoezeer ook negentiggradig, en ik ben voor deze evidentie gezwicht, in zoverre dat ik het ‘gewraakte’ woord thans spel, wat van het onfatsoen reeds veel wegneemt, zoals men weet.

Jaan betuigde, dat niemand háár zou beletten een kat een kat en ‘Kromme Jan’ ‘Jan...’ te noemen. Nu, ik hoop, dat ze niet op haar oude dag met de politie in aanraking komt!

Toen ik daarna over dokter *Godhelp* begon, verslikte ze zich bijna in haar koffie met een sneetje koek. Maar ik lachte niet mee. Het zou geenszins voegen. In de raad heeft de burgemeester nadrukkelijk gezegd, dat de zaak ernstig is.

Gisteren begon de kermis! Onze politie heeft het alevel druk, al luwt het nu wat met de inbraken. De wekelijkse overstroming van renners en motormaniakken neemt toe met het mooie weer. Het zou wel van wijs beleid getuigen het in werking treden der vloek-

(en onkuise woorden-)verordening tot nà kermis uit te stellen!

De geest van de trein

Gewichtige besluiten, ingrijpende maatregelen hebben minder indruk op mij gemaakt dan de pas ingevoerde bepaling, dat sommige overwegen voortaan onbewaakt zullen staan...

Van een Hollandse 'onbewaakte overweg' zagen we de afbeelding, hier en daar. Sluitbomen ontbreken, borden wijzen op het mogelijk gevaar, voor de rest wordt men verzocht uit te kijken.

Hier, waar ik mijn vakantie doorbreng, is het anders, kan het, om het geringe verkeer in deze dunbevolkte landbouwstreek anders zijn, hier kent men de onbewaakte maar gesloten overweg. De wandelaar zelf ontsluit het hekje terzijde van de grote slagboom, door eigen zwaarte valt het achter hem weer toe en hij staat, alleen met de blinkende rails, in die ruimte, in die atmosfeer...

Die atmosfeer...

O, het indrukwekkende, het huiver-vreemde van de onbewaakte, gesloten overweg, die men zelf ontsluit en naar willekeur passeert! Twee keer per dag ga ik er overheen en elke keer ben ik er onder de indruk van...

Want die trein... de locomotief... waarin ik nooit een uit onderdelen samengestelde, een door mensen opgebouwde machine hebben zien, die voor mij altijd is gebleven het levende wezen, het briesende gedrocht uit mijn kinderjaren, waaraan ik onwillekeurig wel altijd zal hebben gedacht, als ik op het joodse school van de grimmige Moloch, het mensverslindend monster, leerde.

Wij gingen, op vrije middagen, en in de zomervakantie, 'treinen kijken'; dat bestond in postvatten bij de overweg, al maar wachten, en in het ogenblik van voorbijbliksemen de namen der locomotie-

ven lezen en elkaar toeroepen. Namen van dieren en namen van zeehelden, in bonte rij: De Ruyter en Mol, Egel en Olivier van Noort...

Langzaam daalden de sluitbomen neer. Nog geen trein was te zien, nog geen trein te horen... en toch leek er, in die ruimte, waar zoëven voetganger en wagen ongehinderd passeerden, plotseling iets veranderd. Het was, ineens, een verboden ruimte! Aldus was er iets veranderd in de atmosfeer van het 'park' op de zomerse zondagavonden, dat we buiten het hek luisterden naar de muziek, en de 'rijken', die een dubbeltje hadden betaald, zagen dreutelen op de paden, zelfbewust, waardig, fier. Bekoorlijker, begerenswaardiger, schoner en schitterender leken bloemen en bomen en 'vijver' ons dan ineens...

Zó veranderde de atmosfeer tussen de neergelaten afsluitbomen. Nog geen trein te zien of te horen, maar wél al een rilling, een gevoel van nadering, van het ontzagwekkende dat, ongezien, dichtbij moest zijn! In die zonnige of sombere ruimte huisde alreeds de Geest van de Trein, de adem, de hartklop van dat briesende Gedrocht. En dan kwam het... dan werd het hoorbaar als verre dreuning, dan verdichtte zich die atmosfeer van ontzagwekkend doodsgevaar tussen twee dunne houten palen, in die ruimte, waarvan je nauwelijks stond gescheiden, en die toch ontoegankelijk was als keerden je granieten muren... en je hart klopte en je voelde je vingers blauw, en je rekte je tenen, je hals, boog je over de boom en zag het... Ver vóór de bocht, kort en stomp, zwart tegen het blauw, en het leek de rails in glanzende dubbelboog uit zichzelf naar je toe te schieten. Je zag het zo maar even, want dan was het plots weer weg, achter de bocht en als je het terugzag was het vlakbij onder de laatste seinpaal al door en je keek er tegen op, tegen de vervaarlijke zwarte buik en altijd weer leek het als moest het nu dadelijk uit de rails springen en over de bomen en, je verpletterend, over je heen, en je adem stond stil, en dan was het voorbij, en maar nèt had je van het koperomraamde vierkant de flonkerende letters tot een naam samengelezen en schreeuwde in het gedonder: 'Maarten Harpertszoon Tromp!',

dan keek je al tegen het snel slinkend kwadraat van de laatste schommelende wagen aan...

Vele dingen die, in deze 'grote' tijd als indrukwekkend, als belangrijk, als wat ook voor geweldigs worden aangemerkt, hebben op mij minder indruk gemaakt dan de onbewaakte gesloten overweg, die ik nu tweemaal daags passeer. Elke keer is het alsof ik iets verbodens doe, iets van schennis, en elke keer ook, terwijl er in geen velden of wegen een trein valt te bekennen, niets dan naar weerszijden, de blauwig zilveren blinking van de rails, zover je kijken kunt, links tot het viaduct, rechts tot de bocht, elke keer toch voel ik een beklemming, iets huiverigs in mijn rug...

Zó sterk zijn impressies uit vroege jeugd, dat, voor mij tussen neergelaten afsluitbomen, nog immer huist de Geest van de Trein...

V a k a n t i e t r o o s t

Wat die dag van ons vertrek nog triestiger maakte, was de — overigens prijzenswaardige — haast waarmede de metselaars een kleine verbouwing, in onze afwezigheid te verrichten, alreeds begonnen waren. Het regende daarbij, de wind blies door de wreed in de hechte muur geslagen gaten en we voelden ons door het bonkend geweld en het stuivende stof verdreven. Zo zaten we daar letterlijk bij de pakken neer...

Dan was er die morgen een kennisje van het jeugdig wezen in de stoel tegenover mij naar ver weg vertrokken. En wij ook zouden die andere morgen naar ver weg vertrekken, doch een heel andere kant uit, en we zouden het pas verworven kennisje wel nimmer meer terugzien.

Het jeugdig wezen in de stoel tegenover mij klaagde de eeuwige klacht. Er was, even, een contact geweest tussen haar en het andere jeugdige wezen, een in elkaar blikken van ogen, een gezamenlijke

verheerlijking van lievelingsauteurs, lievelingscomponisten, een schuchtere uitwisseling van gevoelens en nu was Hedwig weer weg en waarschijnlijk nimmer zouden we haar terugzien. En zo, en zo... zong de klacht in het troebele regenlicht van die laatste middag... en zo ging het nu maar altijd door. Mensen ontmoetten elkaar, voelden elkander aan, blikten in elkanders ogen... dan ineens, moest die draad weer breken en... never more...

Zo vreemd, wreed, beklemmend mysterieus.

Al luisterend rezen beelden, stegen gezichten uit mijn eigen zoveel langer leven in mij op, heugenissen aan kort en snel, dikwijls fel en diep contact, dadelijk daarop en voor altijd verbroken. En in dat troebele middaglicht, het geschonden huis vervuld van bonkend geweld en van stuivend stof, mijzelf als verdreven bij onze pakken, deelde zich de droefenis aan mij mede. Ja, het was wel alles heel troosteloos, beklemmend mysterieus, dit komen en gaan, naar elkaar en van elkaar, in snellende treinen, dit even elkander raken en weer voor altijd weg...

Hoe kwam het, dat ik toen die avond in mijn bed, plotseling beter wist, plotseling klaarder zag, helderder begreep?

O, eeuwige – en noodwendige! – bron van kwelling en van misbegrip, o eeuwige dwaling van het ik-gevoel!

Nog een week en we zullen het water hier niet meer drinken, het klare water dat onder de hoge bomen uit de aarde welt, en we zullen de lucht hier niet meer ademen. Maar thuis vinden we ook water en thuis vinden we ook lucht en het is hetzelfde water en dezelfde lucht over de hele aarde. Wat doet het dan ertoe of we hier of ginds contact hebben met Water en met Lucht, hier of ginds ons aan hen laten, hier of ginds onze eeuwige nood stillen naar Water en naar Lucht?

Ja, wel lijden we pijnlijk door de dwalingen van het ik-gevoel. Water en Lucht zijn over de ganse aarde met hun onveranderlijke eigenschappen, verkwikkend, onmisbaar. Is Mens en wat van hem emaneert, óók onmisbaar, zo niet steeds verkwikkend. Wel onmis-

baar, daar dit alles een duizenderlei verweven Eenheid beduidt. Is Mens iets anders dan Water en Lucht?

Het was niet 'Hedwig', die naar Wenen ging, o jeugdig treurend wezen, het was niet Tilly, die nu in Tasmania toeft, het waren niet al die anderen, o zoveel oudere en toch tot die nacht in ik-gevoel verstrikte, het was, het is, het zal zijn, alomtegenwoordig en eeuwig zichzelf gelijk als Water en Lucht, dat andere onmisbare: Mens, gegoten, geborgen in individuen, zoals water gegoten en geborgen in bronnen, in meren, in hele rivieren, die ook verschillende personen schijnen en ook niets dan hetzelfde Ene Wezen zijn.

Het is niet Hedwig, niet Tilly, niet Jan, niet Piet, niet Klaas, dat alles blaast ons slechts het ik-gevoel in, met de verschrikkingen en de droefenis van het scheiden... Dit scheiden is schijn, en onverborgen het contact, voor wie het begeren, voor wie het smaken kunnen, tot dat wij eens 'zullen zijn waar we niet zullen zijn'.

Pure uit deze mijn nachtelijke overdenking, wie hetzelfde wee beleefde, een kleine zomervakantiescheidingstroost...

P r e n t k a a r t e n

Heugt u niet ook nog, lezer, de tijd, dat we 'ansichten' verzamelden en elkaar albums tot dat doel ten geschenke gaven? Het was de tijd, waarin Speenhoff zijn 'goedgezinde' (of een andere) meid liet zingen:

Je hoeft mij heus geen geld te zenden
Zend mij maar ansichtkaarten toe.

En wie op reis ging, beloofde het de thuisblijvende als een geschenk: 'Je kunt er op rekenen, je krijgt een "ansicht" van mij!' Een mooi exemplaar werd een pronkstuk voor de verzameling, de verzame-

ling zelf, het zware, welgevulde, groot-formaat album een tijdspasering op kinderpartijtjes. Welk een trots om de enkele gekleurde tussen de zwart-en-witte! Lang nog niet overal waren 'ansichten' te krijgen...

Bij mijn thuiskomst, voor een paar dagen, wachtte er mij een bak vol, van heinde en ver. Want 'par les temps qui courent' reizen we allen. Het zij ons allen gegund. Het oude privilege der 'betere standen' is gemeengoed geworden. En wie weet waar het goed voor is! Mochten eenmaal onverhoopt onze 'edelvaluta' van hun verheven standpunt neerduikelen, mocht het reizen daardoor weer het privilege der 'bevoorrechten' worden, dan heeft de rest misschien geleerd dit voorrecht niet zó te exalteren en te benijden als vroeger geschiedde.

Een criticus schreef onlangs over 'Het Huisje aan de Sloot', dat dit boek eigenlijk als een weerlegging kan gelden, in zijn verheerlijking van de gelukzalige armoede, van 'liberalisme, socialisme en communisme', zijnde deze alle voortgekomen uit wat Plato reeds noemde, de 'meerhebberij'.

Ik kon mij bij dit oordeel geenszins neerleggen en heb het dan ook herhaaldelijk weersproken. Want het grote kwaad der ongelijke verdeling is de hoogmoed van de bezitters om een 'beschaving', die tenslotte maar wortelt in het bezit en het verzet tegen de ongelijke verdeling ('liberalisme, socialisme en communisme') is in velen verzet tegen de onuitstaanbare aanmatiging van Mr., Mrs., Miss en Master Forsyte, en niet gaarne zou ik een boek hebben geschreven dat daarvan de weerlegging was!

Maar wel, en hierin had mijn criticus gelijk, wel werd 'Het Huisje' zonder dat ik zulks beraamde, de verheerlijking van de gelukzalige armoede, een lofzang op de ontzaglijke bekoring van het geringe, daardoor de weerlegging van een heel ander 'isme' dan de genoemde, namelijk van het snobisme. Maar wel is het misschien ook, op zijn eigen wijs, een interpretatie van Kants bekende, mooie uitspraak: *'Niemand vermag meer van de wereld te ervaren dan*

wat hij door het raam van zijn dakkamer ziet'. Hoeden we ons voor het snobisme der bereisden!

Zo wachtte mij dan een bak vol prentkaarten, want ik had mij de luxe van een vakantie zonder correspondentie gepermitteerd en het consigne luidde: alles liggen laten. En wel grappig waren die bonte brokjes wereld uit alle oorden door elkaar. Want is er wel één gehucht zo verloren, zo verborgen, zo onaanzienlijk, dat er geen ganse series – altijd flatteuze en altijd verlokkende – prentjes van zouden bestaan?

Moderne zomeroogst, de stapels levenstekentjes der uiteengestoven vriendschaar. 'Hier zit ik.' 'Dit balkon met het kruisje is mijn kamer.' 'Op gindse toppen ligt eeuwige sneeuw.' Eeuwige sneeuw, het woord vol sprookjessuggestie, waar hun blikken op staarden, toen wij ons zuchtend wentelden in de hittegolf. Watervallen, rotsgevaarten, stadsgezichten, strandtaferelen, meerpanorama's, woudtonelen, straatgewoel, mondain gewemel, landelijke rust, lakglanzing van àl te rode bloemen, van al te groene bossen, al te blauwe meren en zeeën... Londen en Lido, Montmartre en de Pyreneeën, geblokte speelgoedhuizen uit Goslar, eenzame weiden ergens in het hoge noorden. Eén landschap in vogelvlucht: 'zoals ik het zag uit de vliegmachine, waarin ik huiswaarts keerde'.

Snelle treinen, stampende boten en hoogronkende machines hebben ze door de stille nachten, door de drukke dagen, uit de wijde ruimten aangebracht, de bonte wereldstukjes, de verstrooide brokjes van die grote, grote legkaart, en de mannen met hun volgepropte tassen lieten ze huis aan huis uit het lichte, roezige leven door de nauwe spleten der gesloten deuren in de stille schemerruimten van verlaten huizen glijden en dáár bleven ze er wachten, gezameld, de terugkomst der uitgevlogenen af...

Telkens laat ik ze nog eens door mijn handen glijden, de groetenissen der afwezige bekenden, telkens vlieg ik dan van oord naar oord, toef één seconde overal en ben weer elders, uit de drukte in de rust, van de verlatenheid in de mondaniteit.

Totdat... totdat... straks, de herfst gekomen, de winter in aantocht, de mens op een regendag gemelijk verzucht: 'Wat moet ik eigenlijk nog langer met die dingen doen? Ze nemen maar ruimte, ze zamelen maar stof.' En dan gaat die bonte, blijde wereld de prullemans in.

De glorie der onleesbaarheid

Van de wieg naar het graf zwoegen ze om 'hogerop' te komen. Soms gelukt het. En de grootste zorg wordt dan dat gelukken te realiseren, het in tekenen uit te drukken. Want alleen dat, wat men iemand kan *aanzien*, maakt hem *aan-zien-lijk*. Sobere, nuchtere naturen zouden zeer wel kunnen leven, wellicht bij voorkeur leven, zonder kastelen, kunstcollecties, auto's en stoomjachten, maar ze kunnen niet leven zonder de drang naar 'hogerop', en ze moeten de rompslomp der kastelen enz. accepteren als enig middel om het hoger-op-gekomen-zijn uit te drukken. Deze dingen zijn niet in de eerste plaats, gelijk men steeds meent, genotmiddelen of machtsmiddelen, zij zijn distinctieven.

Onuitputtelijk is het menselijk vernuft in het creëren van distinctieven, van datgene, dat zich aan-zien laat en dus aan-zien-lijk maakt. Voorheen moest de boer het land bewerken, de edelman moest het verdedigen en deed dit óók door het verdelgen van roofdieren als wolven, later vossen. De jacht werd 'edel', de jacht werd tot distinctief van de adel!

De geldaristocraat, de trustkoning, de bankvorst is de edelman van onze tijd, het 'privé-kantoor' zijn allerheiligste. Daarheen stromen in laatste instantie de concepten van gewichtige besluiten, van wereldhervormende brieven, van over miljoenen beslissende contracten. De grote man zet zijn handtekening, niets dan dat, hij zet zijn handtekening eindeloos... De tijd ontbreekt hem, het geschre-

vene wordt onleesbaar, maar wat nood? Kent niet de ganse wereld *zijn* haal, *zijn* krul, *zijn* paraaf? Hij zou zich, wilde hij, de weelde kunnen permitteren van het kruisje des analfabeets!

O, lieve lezer, hoe bitter gemakkelijk is de poppenkast des levens!

De onleesbare handtekening werd tot distinctief, de haal, de krul, de 'paraaf' werd het symbool van de zakenman die succes had en geleidelijk aan zich is gaan voelen...

De vriend die ik bedoel begon zijn carrière als boerenknecht en stond als zodanig tot ons in relatie. Nu en dan schreef hij ons en zijn brieven droegen het kenmerk van wel-overwogen en wel-bearbeid te zijn. Men kon zich, lezende, het puntje van zijn tong tussen zijn tanden voorstellen! De handtekening – D. van Zwieten – stond er netjes in dikke neerhalen en dunne ophalen, een beetje vloeiwig door de uitgegumde potloodhulplijn als hij toevallig had geschreven op ongelinieerd papier.

Maar Dirk zwoegde zich hogerop en bracht het tot baasje. En zie... zijn brieven bleven wat ze waren, resultaat van ijver en aandacht, met tussen de tanden het puntje van de tong... slechts de handtekening onderging een gedaanteverwisseling. Was niet meer zó onmiskenbaar duidelijk. Er kon 'W. van Ruiten', ook 'L. van Luntten' hebben gestaan, het hele 'van' liet zich trouwens maar raden, de hulplijn ontbrak, de slot-n stond ongeveer twee, drie centimeters hoger dan de aanvangs-L.

Al hoger klom Dirk en hij werd zaadhandelaar. Vestigde zich in het provinciestedje, liet zich papier met hoofdjes drukken, werd op zijn tijd – heet het zo niet? – een rijksgiraat. Had toch zo nu en dan nog wel eens iets aan ons te schrijven. En bleef, schrijfmachine versmadend, zijn best doen op zijn schrift. Regels keurig op de lijn of langs later uitgegumde hulppotloodlijnen, neerhalen dik, ophalen dun, puntjes op elke i. Maar die handtekening! Van aanvangs-krul tot slothaaltje een helling van minstens vijf, zes centimeters en geen rechtschapen letter in het gekrabbel meer te bekennen. De man had letterlijk elke naam kunnen hebben, voor wat er nog van het

originiele 'D. van Zwieten' te lezen stond!

En, dit was het vermakelijke, zo volkomen ontging hem de oorspronkelijke betekenis der onleesbare handtekening – de overstelpende werkzaamheden van de grote Zakenman! – dat hij, in zijn onschuld, niet eens veinsde het druk te hebben, de brief zelf immers was en bleef getuigenis van vlijt en aandacht. Die malle, schuin oplopende krullen- en halenwinkel voelde hij eenvoudig als distinctief, dáárin drukte hij zijn succes, zijn klimmend aanzien, de bloei van zijn zaken uit.

Thans krijgen we van Dirk nog slechts door een zijner klerken getikte brieven. De 'handtekening' zoude ik, tot 's lezers stichting, wensen na te bootsen, maar ik zou er een cliché van moeten laten maken. En dat gaat maar niet zo. Trouwens... is het wel nodig? Loopt het niet vol van jonge en oude Dirken in de wereld, die allemaal drommels goed hun naam kunnen zetten, elk naar de mate zijner schrijfvermogens – ik haast mij dit erbij te voegen, de zetter zou namelijk raar opkijken als *ik* van elkeen dik en dun wou eisen en puntjes op de i's! – en die allemaal, met opzettelijke onleesbaarheid, met dwaas-pompeuze halen en krullen, de wereldbekende paraaf (die immers niet leesbaar behoeft te zijn!) van de wereldbekende bankvorst, trustkoning, geldaristocraat, pogen na te bootsen...

Niet bewust? Neen, natuurlijk niet. Dit alles zijn slechts instincten, maar uit dit alles spreek het éne oerinstinct: de jacht naar het distinctief, de distinctiedrift.

Dáárvoor zwoegen ze, van de wieg tot het graf, de opkomende Dirken in de poppenkast des levens.

W a t w i j z i e n

Ach, het komt allemaal van onze belabberde materialistische opvoeding en dito onderwijs! Heeft men ons niet geleerd, dat wij dat-

gene 'zien' wat ons netvlies met zijn lichtstralen beroert? Is het dan te verbazen, wanneer de hele wereld verwacht, dat we alles zullen zien, waar we met onze netvliezen pal tegenover staan? Niet echter aldus!

Zoals de oogst van verleden jaar, waarover toen bitter werd geklaagd, achteraf meestal blijkt te zijn meegevallen, zo blijkt er, in omgekeerde volgorde, op de 'schitterend geslaagde' feesten van het heden een jaar na dato gewoonlijk nogal wat aan te merken. En zo kwam het uit, dat na onze, overigens onvolprezen, 'winkelweek' van verleden jaar de kleineren en de afgelegenen zich hadden beklagd, dat ze door het ondankbaar publiek waren vergeten en over het hoofd gezien!

Ja, inderdaad en treurig voor de kleintjes is het, maar we hebben nu eenmaal onze grootscheepse hoofd-, onze Kalver- en Leidsestraten, onze brandpunten van neringdoend middenstandsleven, waar onze immer groeiende duizendtallen zich in de 'lichtzee' (gelijk zulks heet in de 'lokale pers') der feestelijke etalages baden. Dan schieten de kleintjes, en ook de grotere bewoners der verscholen hoeken er bij in, en doen een volgende maal maar liever niet meer mee...

Eureka! Het middel werd gevonden. 'Dwingt ze in te gaan.' Aan deze 'winkelweek' – met een openluchtbioscoop op de Brink, in de volle maan (en wat moeten die oeroude bomen toch wel hebben gedacht!?) glorieus besloten – werd een 'letterwedstrijd' verbonden. Van een winkelweekse spreuk kwamen een of meer letters in elke etalage te liggen en nu maar, lieve jeugd en jonggebleven ouderdom, aan het opsnorren, aan het noteren, uitpluizen en combineren. Opsnorren, inderdaad... want wat hadden ze listig die letters verstoken. Hier piepte een I achter een schoen vandaan, daar gaapte een A in het zadel van een fiets. O's kropen onder worsten, en naast de fles in een babywieg sluimerde de luie, dikke M.

Zó behoorde het ook. Want zó – had de winkelweekcommissie hoopvol toegelicht – zó werd het publiek letterlijk gedwongen, elke etalage tot in haar diepste geheimenissen, tot met haar verbor-

genste bekoorlijkheden, in ogenschouw te nemen en niemand kon zich voor zijn moeite teleurgesteld voelen.

Ach, het komt allemaal door die belabberde materialistische netvliestheorie. Gaat er niet ook een dergelijke legende van onze trommelvliezen? Nu, wat mij betreft, ik hoor als de beste, en watjes draag ik evenmin in de oren... kom echter gerust in mijn kamer en praat met elkaar waarover gij wilt, mijn trommelvliezen blijven er koud van. Simpelweg... omdat ik niet naar u luister, maar lees of schrijf of aan wat anders denk...

Natuurlijk was ik er, zoetjes aan tot de Larense veteranen behorend, vooraan bij op die openingsavond en baadde mij in jeugdig gezelschap, in de voormelde 'lichtzeeën' gelijk zulks betaamt. En mijn jeugdig gezelschap, gewapend met papier en potlood, vloog van de ene naar de andere etalage, voegde zich bij ander jeugdig gezelschap, en zocht, zich in de zotste bochten kronkelend, naar die listig verscholen letters, en had, met wijdgesperde *ogen* (en welk een occasie voor de netvliezen!) toch voor niets anders *oog* dan enkel voor die letters!

Welk een les, en zwaar van consequenties! Zou er wel ooit *minder* attentie aan de diverse verlokkingen, waarmee de neringdoende middenstand het overig mensdom tot kopen verleidt, zijn besteed dan juist op die avond?

Voor de brede, lichte ramen verdrongen zich jeugd en jonggebleven ouderdom; hier en daar stond de winkelier in de deur en glimlachte vergenoegd, want nu werd zijn etalage, het produkt van zijn smaak, zijn vlijt, zijn fantasie, het loon voor zijn slapeloze nachten, immers door en door 'in ogenschouw genomen'. Wat een netvliezen, en wat een licht. Was niet elke voorwaarde tot 'zien' vervuld?

De arme. Niemand zag iets.

In de lichte straten drentelde ik tussen de feestelijke winkels, en hoog boven het licht ruisten de oude bomen. Het leek een zucht...

Inderdaad: een zucht om de vervlogen glorie van het positivisme, dat mijn oude bomen hebben zien geboren worden.

Zal het mensdom ooit beseffen dat we niet 'geloven wat we zien', maar *zien wat we geloven*? Dit is, uit mijn winkelweek, niet eens zó'n sprong als het wel schijnt!

Vis en vlees

Gij kent het verhaal, lezer?

Juffrouw A. verscheen op een vrijdagmorgen in de keuken van haar buurvrouw, juffrouw B., die daar aan het visbakken was. Zij kwam met een nederig verzoek. Mocht zij, juffrouw A., haar scholletje bakken in de olie van juffrouw B.? Juffrouw B. keek zuinig en vond het verzoek zo heel nederig niet. Maar juffrouw A. glunderde. Het behoeft volstrekt niet voor niemendal! Ze was tot wederdienst bereid, en dat wel dadelijk:

'Als ik mijn scholletjes mag bakken in uw olie, moogt u uw kip koken in mijn soep!'

Nog zo dom niet.

Waarlijk, ik zou niets beters weten dan deze gelijkenis om u het verschil duidelijk te maken tussen vlees en vis, ter illustratie van deze schone formule:

Vlees geeft en vis neemt.

Holland zal zijn visweek hebben. Mij is het wel. Ik ben niet tegen vis, integendeel. Ik ben zelfs een 'vismens': ik eet de wangetjes van de baars. Nu, en men weet, dáárin is het criterium.

Natuurlijk verkneukel ik mij niettemin geweldig dat er in dit visersland geen vis gegeten wordt. Maar dat heeft een heel andere reden, dat is omdat het mij altijd machtig veel plezier doet als ik een der talloze gangbare onnozele antropologische ezelsbruggetjes in elkaar zie ploffen.

Klimaat, milieu, bodem! Koele klimaten, koele mensen, bergachtige landen, gemouvamenteerde gemoederen... filosofie van het

‘gekrulde haren gekrulde zinnen’ gehalte, waar toch elke moderne wijsneus zijn kraam van vol heeft staan. Wijsneus?! Vertelt professor X. (geen namen noemen) ons niet in volle ernst dat in het Nederlands spreek- en schrijftaal zoveel verschillen omdat ‘de Hollander niet van deftigheid houdt’, en een dozijn pagina’s verder dat het Nederlands zoveel vreemde woorden bevat, omdat ‘de Hollander zoveel van deftigheid houdt’? Ik verzeker u echter, lezer en lezeres, dat men het een zowel als het ander uit ‘klimaat, milieu en bodem’ met groot gemak bewijzen kan.

Zou ik, die deze (en alle) ‘wetenschappelijke’ ezelsbruggetjes verfoei, mij dan niet verheugen, dat dit vissersvolk géén vis eet? Persoonlijk bemin ik de vis. Zéér. Ik ken de vreugde van de man uit de viskiosk in de naaste ‘stad’ – en meermalen beklagde hij zich tegen mij over de ondeskundigheid van het merendeel zijner overige klanten, voor wie bot en schol één pot nat is, en die (o gruwel) tussen de grove, dorre pieterman en de fijne, vette poon geen onderscheid weten.

Maar... eerlijk is eerlijk.

Wie zijn visjes bakt in eens anders olie, die neemt, wie zijn kippetjes kookt in eens anders soep, die geeft. Wie vlees koopt, heeft voor één geld krachtige bouillon of geurige jus, wie vis koopt, koopt koppen en vinnen, koopt darmen en graat, koopt schubben en staart. Keulen en Aken zijn niet op één dag gebouwd. *Mij* hoeft niemand te vertellen dat de vinnetjes van vette zomerbot allemachtig lekker kunnen zijn, *ik* peuzel de wangetjes uit de baars, maar kan men verlangen, mag men hopen dat eerstbeginnende visconsumenten meer van de platvis zullen eten dan de vier filetjes, iets anders van de rondvis dan de blanke rulle, glanzende middenschilfers? Nek en ‘wam’, de wanden van de opgesneden buik, het verhuist ‘en bloc’ met de kop naar het gratenbordje.

En wat is verder, lieve vrienden, ‘par les temps qui courent’, wat is, vraag ik u, duurder dan... boter bij de vis!?

Doch wat is vis zonder boter? Men braadt, als het moet, zijn vlees

in ordinair rundervet (en de kaantjes verhuizen vanwege de zuinigheid de stampot in!) maar wie griezelt niet van de gedachte aan een kommetje vol gesmolten dito bij zijn schelvismoot?

De huismoeder weet het wel: een maaltijd van goedkope vis is nog altijd duurder dan een van prijzig vlees. Als de maaltijd althans een maaltijd zal zijn. Eer dat verandert, zal er meer dan de vis alleen in prijs – en niet zo een beetje – moeten dalen.

Verbaast zich hier en daar een lezer of lezeres over zóveel huishoudelijkheid opeens, een belangstellende in de visvangst over mijn 'défaitisme', een moralist over mijn ontrouw aan de vis? Nu, de zaak is, ik wou het eigenlijk niet zozeer over 'vlees en vis' als wel over goedkoop optimisme (denk aan de giro!!) hebben.

D e s t e r r e n

Neen, niet over die des Heelals, neen, niet over de pinkellichten aan het firmament wil ik het hebben, doch eenvoudig over de sterren in de bioscoop.

Och ja, die bioscoop! Er was een tijd dat ik hem haatte, dat was in de tijd toen ik nog illusies omtrent het mensdom had.

Wat zeg ik? Illusies had ik zelfs omtrent de bioscoop! En nog geloof ik dat hij had kunnen en moeten geven het zuiver gemimeerde, enkel voor gebaar en blik en daad geschreven drama, als een nieuwe kunst naast het bestaande woord-drama, met eigen ontwikkelingsmogelijkheden.

In plaats daarvan... naargeestig doofstommengedoe, waar door de achterdeur van de 'schrijf-film' het woord (en hoe!) weer binnensluipt, al veelvuldiger.

Thans leven we in het tijdperk van het Super-Drama. O goden, wie schiep dat woord, wie verlost ons er van? Dit alles vond ik, om met Strindberg te spreken, 'jammer voor de mensen'. Want ik

wenste de mensen iets beters toe, ik meende dat ze iets beters waard moesten zijn.

Van vele der dwalingen mijner dwaze jeugd ben ik thans genezen... waarom zou ik dan ook geen vrede hebben met de bioscoop?

De natuurfilms, de tekenfilms, de onschuldige en vaak uige clownerieën... ze boeien het oog, ze leiden af, ze doen de een zijn zorgen, de ander zijn problemen vergeten. En wordt niet meestal in het eind de deugd beloond, het verraad ten onder gebracht?

Wat maakt ook de bioscoop zijn getrouwen niet drommels vindingrijk! Wel, terwijl de argeloze gelegenheidsbezoeker zich nog verbijsterd afvraagt, wat dat gewirwar van wazige figuren rondom het slapend hoofd van de held, voor de peinzende ogen van de heldin wel mag beduiden, schreeuwen de 'schoffies' in de parterre al: 'Kaik jog, nou droomt-ie!' Ze zijn, die klantjes, in de techniek van droom en herinnering gewiekster dan menig doorkneed Freudiaan! En denk dan eens even aan die regenachtige zondagmiddagen, als het uit de grauwe, trieste lucht zo troosteloos neerklettert in de verlaten straten... waar zouden ze heen moeten, de paartjes, 'zij', die (nog) niet bij hem, en 'hij' die (nog) niet bij haar 'aan huis mag komen', als er de schemerige ruimten der bioscopen niet bestonden? Als vogeltjes zitten ze er gedoken – er mochten eens kennissen zijn van pa en moe – en zó als de lichten opgaan, glijdt er een hand van een schoudertje, een arm van een stoelleuning af. Denk eens aan, waar ze anders wellicht zouden zitten, zonder de bioscopen.

Nu ik geen illusies meer heb omtrent de bioscoop en uiterst matige omtrent het mensdom, zou ik kunnen eindigen met er vrede mee te hebben als... als... als de een of andere Duivel niet op een dag de Bioscoopster uitgevonden had.

Zelfs 'heuse' drama's door 'heuse' auteurs voor 'heuse' grote actrices geschreven, heb ik nooit mogen lijden. Elke kunstenaar behoort zijn eigen kunst te dienen en de dramaschrijver heeft uitsluitend te vervullen de essentiële eisen van het drama, niet de incidentele eisen van de een of andere, ook de grootste mens. Men zegt niets vernede-

rends als men de toneelspeelkunst een dienende kunst heet, die trouwens in de persoonlijke interpretatie een mate van vrijheid, evenredig aan de begaafdheid, hernemen kan.

Maar het 'Super-drama' met de 'Super-Ster'. Wel ja, waarom ook geen Super-Sterren? Misschien zijn de directies mij dankbaar voor de suggestie. Het fratsenmakende, oogrollende, abject lonkende wezen, wier 'schalksheid' u het hart doet omdraaien in het lijf, die u het leven doet haten als ze lacht, praat, boudeert, verover, leeg, ijdel, capricieus, niets ziend en zoekend dan zichzelf en haar succes, geen middelen te min achtend, zonder waardigheid, zonder ernst, zonder geest. En altijd die rollende pupillen tussen gemene ooghaarenfranje, en altijd die 'en coeur' geschilderde mond, namaak van kinderlijkheid, namaak van naïviteit, namaak van alles, en enkel echt: een onverzadelijke ijdelheid, een verterende dorst naar goud en bont en juwelen...

Zeker, natuurlijk, 'de goeden niet te na'. Helaas, ik mocht ze zelden of nooit ontmoeten. Maar vaak, wanneer ik het rol-ogende, lonkende, fratsende hoofd van de Ster meer dan levensgroot en alleen op het witte scherm zie verschijnen, dan is het mij alsof, langs geheimzinnige banen, alles wat in deze bonte, verbijsterende, angstige wereld geesteloos, harteloos, hersenloos, gewetenloos is, tezamen komt en culmineert in de Film-Ster...

D e m o o r d e n a a r

Zó, dunkt mij, moet een heel oud mens zich voelen, levend bij de dag... Elke morgen constaterend: ik ben er nog, en, het hoofd buiten deur of venster stekend, proevend de temperatuur, metend de wind, schattend het gevaar dat uit wolken dreigen kan: ik haal de dag nog wel! Zo zachtjes de uren over zich voelen gaan, gelaten en beducht tegelijk, want het moet toch eenmaal komen, maar die

laatste teugen zijn zo zoet... Dan hangt er om dat oude leven als een siddering van vrees en bedachtzaamheid.

Zo stonden die dahlia's, die rozen, die late asters in het tuintje van de kleine hovenier vlak bij mij in de buurt. Er over de ligusterheg hing, als een vrachtje uit de weg gegooid, een macht van lichte, gladde, grillig gekromde stengels, slangetjes die aan elkaar en zichzelf geen kop of staart meer te vinden wisten, in het zoeken hopeeloos dooreengeward, en gladde, gave schildjes, rood, oranje, oker, citroengeel doorfonkeld. Overmoedig, scheen het, zelfbewust als ware september pas begonnen, deze eerste novemberweek, maar wie beter verstond, voelde weer datzelfde angstig ingehoudene, dat aftasten van de dag, dat meten van gevaar uit wind en wolken, als héél oude mensen plegen: haal ik de nacht nog wel en hoe lang nog? Wanneer zal het zijn, want ik weet: mijn uren zijn geteld...

Wanneer een esdoorn zijn lome loof naar beneden laat, rondom zijn voet, dat gebeurt in oktober... het ligt daar als een lichtend tapijt. Want er slaat een schemerig schijnsel uit gevallen blad, dat de grote bekoring van het herfstbos is, en van de tuin, ook van de eenzame boom. De gele bladen, ontkleurd, maar verder ongerept, als goed geconserveerde oude lieden, behouden randjes en vlekjes helder groen, dat tintelt als vonkjes, vlaagjes van vreemd levend vuur in het egale, warme, lichtstralende schijnsel.

Onder de rosse kastanjes broeit een zoeter, geheimvoller gloed...

Afwisselend kleine kastanjes, esdoorns, Amerikaanse eikjes bezomen het laantje om de hoek, één grote berk in de voorste tuin lijkt parmantig vóóran in het gelid te lopen. In de lichte mist van morgen en avond hief hij zijn veelervige kruin en zijn lispelen was als van een verre fontein. Een fakkel leek het vuurrode eikje dat tegenover de leeszaal staat. De tabaksplanten, deze zomer pas geplant, maakten maar altijd door bloemen, rose en witte... maar elke volgende hief verbaasder haar hoofd naar het licht. En alle geluid... het lispelen van de berk als een verre fontein, het metalig ritselen dat door de eikebosjes waart, ginds eenzaam op de verre hei... alle

geluid versmolt tot één enkele zucht: ja, we zijn er nog, maar hoe lang nog en wanneer zal de Moordenaar komen...?

In de nacht is hij rondgegaan, in het ruige, koude duister. De lispelingen zijn er onophoudelijk, schoon er geen mensen waken die luisteren, van herfstontroering zwellend het hart. Hebben ze hem voelen naderen, uit de verte horen komen, de late dahlia's, de rozen, de felle, fier fonkelende kers, de rose en witte kelken van de tabak? Heeft hij ze opgeschrikt uit hun slaap? Zijn ze beducht en sidderend wakker geworden, onder het wrede oog van de Beul? En hoe is de jongste snik van een bloem? En hoe blaast een bloem de laatste adem uit? En zou ze doodsstrijd kennen, of weert ze zich wellicht nog tegen de Moordenaar, eer ze valt onder zijn zwaard van ijs en haar leven is weggesneden?

Het heeft zich allemaal afgespeeld in die ruig-koude, die éne duistere nacht. En de hoge, bonte, fantastisch vertakte berk heeft over het geluidloos afgespeelde moordtoneel geruist als een verre fontein... de eikjes op de verre hei hebben het zeker geweten, in elk geval gevreesd en aangevoeld. Maar de mensen hebben het pas de andere morgen gezien. Als doodgeknepen en uitgezogen zó waren de gladde, groene kronkelslangetjes die hingen over de ligusterheg, ineengeschrumpeld de gave, ronde schildjes der bladen, neergezonken als uit de handen van dode strijders. En de rode, oranje, oker en citroengele fonkelbloemen, gisteren nog zo fier en zelfbewust, schoon doorsidderd van angst... als natte, vale propjes hingen ze neer, onooglijk, onherkenbaar.

De dahlia's gaat het bijkans nog erger. Uit de volheid van hun bloei slaat ze de Moordenaar met het ijszwaard in één slag tot grauwe schimmen, tot dor-bruine mummies, met het leven, met het sap verteert het ijsvuur ook de kleur van bloem en loof, in één enkele nacht. Geen flauwe schijn zelfs meer, van wat nog zo kort tevoren was.

En nu is het uit, daar de slag viel, onherroepelijk. Het angste beiden is voorbij en ook deze bloei de vele, de vele, de bloei

van jaren, van geslachten, van eeuwen in de eeuwigheid gevolgd...

W a a r d e n e n w o o r d e n

Tot de mensen, die zo ijselijk kunnen toornen tegen de kwakzalverij, welke voor duur geld de goegemeente waardeloze drankjes en poedertjes verkoopt, tot dezulken behoort ik niet. Let wel: ik meen de overigens onschuldige drankjes en poedertjes, die alleen maar honderd keer te duur worden verkocht. Want kijk, in deze dingen, zo goed als bijvoorbeeld ook in de kunsthandel, geldt niet zozeer: wat is het waard?, dan wel: wat is het *mij* waard? Waarde is zulk een rekbaar woord, zulk een betrekkelijk begrip. Een voor mij waardeloos boek, een voor u waardeloos schilderij brengt wellicht een ander troost, helpt hem heen door een moeilijk uur. Hebben hoop en geloof, hoe ook ongegrond, heeft illusie, hoe ook ongerijmd, dan geen waarde?

Omdat ik mij niet boos maak op die soort kwakzalverij, noch veel medelijden gevoel met haar dupen, gaat óók mijn beklag tegen de lieden, die van een straatkoopman een miljard merken kopen voor een dubbeltje als het nog maar een stuiver waard is, niet bijster ver.

Of is sensatie, of is emotie voor een dubbeltje soms te duur gekocht? Verwonderlijk, hoe dat bezit van miljoenen, miljarden, biljoenen een emotie, een sensatie is en blijft, verwonderlijk hoe er van die woorden een magische kracht, een machtige suggestie blijkt uit te gaan... Niet alleen op de armen van geest...

Laatst op een avond liep een vriend, zó terug uit Duitsland, even bij ons aan en strooide daar zo maar, in onze stille kamer – buiten de dorpse winterrust – onder onze kalme lamp, met de versgeplukte nieuwtjes, een handjevol miljardbiljetten voor onze verbaasde

ogen neer. 'Snipe', die nu H.B.S.-er is, en zelfs reeds 3e-klasser is, bezwoegde zwetend zijn logaritmen-woestenijen – waarvan het zand óók wel uit grote getallen bestaat, maar die getallen zijn geen sommen, geen bedragen, zij dragen niet om zich, als een nimbus, de tover van het Bezit – en plotseling vloog er zo'n flardje op zijn schrift.

En daar zaten we allemaal als kinderen, die plotseling Duizendeneen-Nacht, of wondervoorspellingen uit Jules Verne of Wells werkelijkheid hebben zien worden, en we riepen de geesten der vóór de 'vrede' gestorvenen op, wat diè en wat diè wel zouden zeggen, zo ze ons daar konden zien zitten, in ons stille dorp, in ons nederig huis, onder onze kalme lamp, met de miljoenen en de miljarden voor ons op tafel.

O, die magische macht van het Woord! Want is dit alles iets anders dan een fictie, is er in dit alles ook maar de geringste realiteit? De 'mark' van voor de oorlog, de mark, die (realiteit of fictie?!) zestig centen waard heette, bestaat sinds lang niet meer, doch aan het *woord* kleeft nog de suggestie der zes zilveren dubbeltjes. En denk u nu miljoenen, miljarden zestallen zilveren dubbeltjes, pakhuizen en scheepsladingen vol...

Miljoen... verschijnt er niet een wemeling, een flonkering als van goud voor de verbeelding van wie het woord uitspreekt, vol ontzag... slaat hem uit de gulden damp die hij ademt niet een duizel door het hoofd? Miljoen... miljoen... onbegrensd bezit, ongelimiteerd genot... Eens zag ik op het Damrak een boerenknaap staan met zo'n ding in zijn hand. Voor zijn ogen speelde de wemeling, de flonkering als uit goud, en de duizel voer door zijn hoofd, het stond alles zo duidelijk op zijn gezicht... en was die jongen nu bekocht omdat hij een kwartje gaf voor wat die dag een dubbeltjes heette waard te zijn? Immers neen.

Daar zaten we en speelden met miljarden en voelden iets als die boerenknaap voor wie tot dan de 'miljoenen' van het bezit onwezenlijk waren als de 'myriaden' der sterren waarvan hij hoorde op

school en die daar nu stond met een Miljoen in de hand.

O, de woorden... de woorden... Want dit alles is maar schijn en deze 'miljarden' beduiden immers niets dan de symbolen der ogenblikkelijke positie van dat berooide land. Een ander woord, een teken, een codesignaal... en het onaanzienlijke briefje suggereert niets anders dan wat het is: een bonnetje voor een ei, een kaartje voor de tram, nog minder misschien. Zolang echter die letters daar blijven staan, tezamen vormend dat Woord, zolang blijft de flonkering...

Words... words... words... Inderdaad, de verzuchting behoeft geen ander commentaar dan een gelaten-wanhopige herhaling.

Maar wie zou durven *waarden* vast te stellen in een wereld waar *woorden* in deze mate het leven beheersen...?

E e n k l e i n e i n c o n s e q u e n t i e

Allang jeukt mij de pen, en nu moet het er maar eens uit.

O, ik zou wel een heleboel kunnen zeggen, en willen zeggen ook, naar aanleiding van het allernieuwste gevleugelde woord, de allernieuwste hobby van het: *'Boven zijn intellectuele stand studenten.'* Soms, als ik het weer ineens ergens zie staan, doet het mij denken aan 'Yes, we have no bananas', ik geloof omdat het zoetjes aan nèt zo'n dreuntje wordt en ook, misschien, omdat het nèt zo onge rijmd is.

Want ligt nu werkelijk het criterium van intelligentie in het vermogen om al dan niet, om min of meer ons huidig Middelbaar Onderwijs, d.w.z. juist *deze* 'leerstof', in deze kwantums, in dit tempo, in deze volgorde, door deze mensen op deze wijze toe bereid en voorgediend, te kunnen slikken en verteren?! Nogmaals, er zou over het gebruik van het woord intellectueel in dit verband een heleboel te zeggen zijn!

Vandaag echter lust het mij, de lieden gelijk te geven en, van hun

eigen gelijk uit, op een grappig dwaasheidje te wijzen.

Het is niet alleen een bekend, maar zelfs een door autoriteiten erkend verschijnsel, dat de meisjes over het algemeen tot de betere leerlingen, tot de bovenste helften der klassen behoren, en dat ze niet slechts van het Middelbaar Onderwijs, maar ook van het Hoger Onderwijs vaak beter profiteren dan haar mannelijke medescholieren en medestudenten. Nu ja, zeggen de Heren der Schepping – niet zonder een zekere medelijdende laatdunkendheid – nu ja, dat komt omdat de meisjes zo *vlijtig* zijn. En het woordjes ‘vlijtig’ krijgt in dat verband dan iets hatelijk-kleinerends, iets als het woordje ‘braaf’. Zo verkondigen de Heren der Schepping en de Heertjes, zo klinkt het alom van de jubilerende professor van de top der piramide af, die gewis niet de gelegenheid zal laten passeren om in het openbaar te getuigen, dat die meisjesstudenten alleen maar ‘vlijtig’ zijn en dat ze zelfs niet eens uitmunten in het maken van preparaten (gelijk toch van een met maas- en inmaakbegaafdheid hereditair belaste kunne zou te verwachten zijn!) en dat H.O. voor vrouwen dus eigenlijk overbodig is, tot, aan de voet der piramide, onze Snipe, van zijn vrouwelijke klasgenoten getuigend dat het ‘gewoon zielig’ is, zoals ‘die lui’ werken.

Men weet het, de autoriteiten, de deskundigen getuigen het zelf: de onbegaafde vlijt stelt niet alleen tot Middelbaar, maar zelfs tot Hogere studie, met goede uitslag, in staat.

Hoe verandert dit alles plotseling, wanneer er niet langer van meisjes en vrouwen, maar van jongens en mannen sprake is, m.a.w. wanneer er geen antifeministische maar antidemocratische instincten in het spel zijn.

Dan worden op slag gymnasium en H.B.S. verheven tot instituten, waar uitsluitend de ‘intellectueel begaafden’ thuisbehoren, dan tellen plotseling ‘*ijver en nauwkeurigheid*’ onder de componenten van die intellectuele begaafdheid. Ijver en nauwkeurigheid, niet de ijver voor een zelfgesteld doel, niet de nauwkeurigheid in het oplossen van een als belangrijk begrepen probleem, maar ‘ijver en

nauwkeurigheid' zonder meer. Tegenover de Punische oorlogen, de grondwetsherzieningen en de Duitse grammatica, tegenover plantesoorten en tandformules, afwateringsmysteriën en vierkantsvergelijkingen. Want zonder *die* ijver en nauwkeurigheid slaagt men niet op de H.B.S., doch zijn ze wel iets anders dan onder een fraaiere naam, de veelgesmade brave 'vlijt' van de vrouwelijke student, de H.B.S.-ster en meisjesgymnasiast?!

Als inderdaad het Middelbaar Onderwijs voor de 'intellectueel begaafden' ingericht, als het inderdaad op intellectuele begaafdheid berekend is, wel dan ligt de conclusie voor de hand: hoe beter resultaat, hoe grotere intellectuele begaafdheid. Zou dan de onbegaafde vlijt zoveel lauweren kunnen oogsten? Immers neen! Welaan, dan, Heren der Schepping, voor de dag met uw erkenning: het meisje is intelligenter dan de jongen, de vrouw is intelligenter dan de man. Wezenlijk, heus, er is geen ontkomen aan. Uw loflied op het Middelbaar Onderwijs is een loflied op de vrouw.

Want men kan niet staande houden dat de H.B.S. het instituut voor de intellectueel begaafden is, en onder dat motto het 'boven zijn intellectuele stand studeren' tegengaan, en tegelijk beweren dat de onbegaafde vlijt er de schoonste resultaten behaalt. Dat klopt niet en het getuigt geenszins van die zin voor het logische, welke een iegelijk, hetzij klassiek of mathematisch gevormd, zo gaarne beschouwt als de schone vrucht van het door hem zelf genoten onderwijs.

Daar zitten we nu. Is de vrouw intellectueel begaafder dan de man, het meisje dan de jongen? Of is het Middelbaar Onderwijs nu *niet* juist bij uitstek geschikt en berekend voor intellectueel begaafden? 'Hersens vóór alles' heb ik óók al hier en daar gelezen. Maar wat beduidt dat nu: 'hersens'? Er zijn zo veel soorten van 'hersens'. Sommigen hebben zeker te weinig, maar sommigen hebben ook zeker te veel 'hersens' om ons huidig M.O. met de tevens vereiste 'ijver en nauwkeurigheid' tegemoet te treden. Hoe dit alles zij: de heren moeten het zelf maar uitzoeken. Doch dit staat vast: in hun ijver

tegen het 'boven zijn intellectuele stand studeren', in hun verheerlijking van het M.O., hebben ze zelf hun voornaamste wapen tegen studie voor meisjes, hun voornaamste argument voor de intellectuele minderwaardigheid der vrouw, waardeloos gemaakt...

Het is inmiddels niet de eerste maal, dat zulke zonderlingheden zich voordoen bij de onverwachte confrontatie van twee complexen... gelegenhedsargumenten!

D e b a l l i n g e n

Tussen de sprookjessneeuw van die zaterdag vooraf – en alweer zo lang geleden – en de ietwat plompverloren op ons neergekwakte vracht van woensdag, hebben we dus precies geen witte kerstnacht gehad... Toen we opgingen naar de kerstviering der Larense Toonkunst-kinderen speelden tussen de hoge, kale toppen der bomen de volle maan en de wolken een wild verstoppertje-spel, daar de wind ze scheen op de hielen te zitten, en mijn huisgenoten hoondden mij, omdat ik in dit alles tòch een 'kerststemming' vond. 'Zo kun je wel altijd' heette het en inderdaad...

Het zal wel komen door mijn jeugdherinneringen aan joodse feesten, die immers óók aanvangen met een vooravond en waarvan steeds voor mij de vooravond – de nog maar ten halve vervulde verwachting! – de grootste bekoring had. En keerde dan voor het eerst het nog niet lang geleden uitgevlogen kroost voor korte tijd weer op het nest terug... en gaan we dan altezamen tot een van die echt Larense bijeenkomsten op, dan draagt ook het tegenstrijdigste weer tot een 'kerststemming' bij. En binnen in de warme, verlichte, geurige, kleurige zaal, waar de kerstboom wacht op het teken dat Licht zal gebieden en hem tot leven wekken, de kerstboom tot de zoldering, zó van de hei gesleept, daar omvangt ons weer het familiegevoel uit al die bekende gezichten en al die bekende stemmen,

het dwaze, ongegronde gevoel, waarvan we elke andere dag in 't jaar ook wel weten hoe dwaas en hoe ongegrond het is, maar waarin we ons die avond wentelen als ware het werkelijkheid...

De kinderen voelen zich de helden van het ogenblik, onder druk gesnap en beweeg verbergen ze hun zenuwachtigheid, want dit is wel geen 'uitvoering' maar er zijn toch zoveel grote mensen gekomen om te luisteren. De oudere meisjes vertederen zich... ze herdenken kerstvieringen van tien, twaalf jaar geleden, toen zij de 'kerstcantate' zongen en óók zich vooraf zo flutterig voelden, nu hebben ze andere gedachten, andere illusies, maar zijn toch weer eventjes kind en neuriën, een glimlach om de lippen, de ogen in het verleden weg. En de moeders voelen dat ze oud worden: daar rondom de piano staan immers, rank en fris, de kinders die ze als baby's zagen liggen in de wagentjes, de jaren dat ze zelf hun kroost op het schoolplein wachtten.

En de kerstboom is nu aan. Elektrisch licht, och ja. Velen hebben er iets op tegen, vinden het 'onnatuurlijk', als waren kaarsjes natuurprodukten. Het is en blijft toch de levende, groene, de altijd groene, levende boom, en het is toch om de levende Boom te doen.

Om de piano staan de kinderen en achter de piano staat een tweede groep, afzonderlijk. Schoongewassen gezichten, gladgestreken, zedige kapsels, zondagse jurken aan. Het zijn de ballingen...

De kinderen zijn er met hun ouders, broers en zusjes, vrienden, logés, alle kinderen vormen met alle ouders en broers en zusjes en logés en vrienden tezamen één aaneengesloten kring... de anderen zijn de ballingen, de anderen zijn de eenzamen. Hun tezamenbehoren is schijn. Nu ja, ze spreken dezelfde taal en dat nog niet eens, elk spreekt immers de tongval van haar streek. Elk uit een streek, ieder uit een ander dorp van dat immense land zijn ze naar ons dorp gekomen en daar staan ze nu, naast de kerstboom tezamengegroept: het pas opgerichte koor van Duitse meisjes.

De gedachte was aardig, de verwezenlijking alleen in een eigenaardige dorpsgemeenschap als de onze denkbaar, en de voorzitter

heeft ze 'onze gasten' geheten, Duitse poëzie in zijn toespraak gevlochten, woorden van bemoediging en troost, toch zijn ze de eenzamen, de ballingen...

Ze kijken naar de dirigente op, ze zingen, de oude, lieve liederen, de kerstliederen die ze als kleine kinderen zongen, om de eigen boom, in het eigen huis... waar nu nood en armoede heersen, waar de portretten der gevallen broers hangen boven de leren canapé, de ijzeren kruizen in de lijsten geprikt, een schamele troost, een trieste spot.

Buiten zijn bergen en bomen wit, en het gouden licht schijnt de kerkramen uit, en de wegen kronkelen door de dalen, tot de dorpen neer, naar de eenzame woningen op, en de maan schijnt en alles lijkt er als vroeger, alles lijkt als op de prentjes, die onze jeugd verrukten... alleen, in de schriel verlichte, schraal verwarmde huizen zitten de vervallen moeders en de vergrijsde vaders alleen en denken aan hun jongens die dood zijn en aan hun meisjes, die in den vreemde zijn.

Niet allen konden gemist worden, niet allen kunnen een reis betalen, niet allen zelfs hebben nog een ouderhuis... en zo stond daar dan dat helder gewassen, proper geklede troepje achter de piano, onder onze kerstboom en zong de lieve liederen uit langvervlogen, gelukkige jeugd, uit eigen woon, uit eigen huis.

En sloegen het samenzijn van ouders en kinderen, broers en vrienden, logés, zusjes, kennisjes gade, de hele jolige roezemoes, het vrolijkgewijde 'welbehagen' van de kerstvooravond, wanneer we allen zo graag en zo grif vergeten, wat we zo zwaar en zo bitter weten, ze sloegen het gade van achter de piano, van hun tafeltjes af, en knikten ook wel zelf hun kennissen toe... maar later ontmoetten we er menigeen in de gangen, in de vestibule, die zich de ogen al dik en rood had gehuild...

De u g d e n o n d e u g d

In de afgelopen week heb ik reden gehad mij over de reputatie van ons dorp ernstig bezorgd te maken. Niet één, maar vier dieven tegelijk – een geheel ‘dievenkwartet’, zoals een der bladen geestiglijk schreef! – zijn door onze actieve politie ‘geknipt’. Dit had mij niet behoeven te bedroeven, het konden immers vreemden zijn geweest. Edoch, het bleek, o schande, eigen volk! U kunt u in de stad zoiets niet denken. *Uw* inbrekers en dieven behoren tot een andere wereld, u kent ze niet, u zaagt ze nooit. Maar wij... Maakte ik niet verleden week nog een praatje met één van het ‘kwartet’, die in een tuin het hout stond te dunnen? Rondom hem lagen de romige schilfers en hij lei mij uit, waarom die kastanje moest worden gekapt. Het was zo echt gemoedelijk.

Denk u onze emotie! De kinders, de gediensstigen, iedereen praat erover, iedereen raadde ernaar, eer er zekerheid was. Wie mag ‘X.Y.’ wel zijn, en wie ‘C.P.’? Want voorletters pieren u precies als zichtbaar verstopte vingerhoeden: achteraf snapt ge niet dat ge ze niet dadelijk gevonden hebt, de verborgen namen, de verstopte vingerhoeden.

Maar nu weten we het. En met Mien, waar we de room, met Jaan, waar we de eieren halen, praten we over het stakkerige jonge vrouwtje van de een, de oude vader van de ander, en hoe de derde wel door armoe en balorigheid zo ver gekomen zal zijn, doch dat er voor de vierde geen enkele verontschuldiging is...

Vier tegelijk! Is het wonder dat ik vreesde voor de reputatie van ons dorp? Zullen niet de nijdige en jaloerse vreemdelingen het gevleugelde woord van nu wijlen Cremer – ‘morele inzinking’ – op ons toepassen gaan?

En daar er nu eenmaal altijd een ‘causa’ en liefst een zondebok moet zijn, wie weet, krijgt onze nog onvoltooide, onze bioscoop in aanbouw niet de schuld!

Maar neen! Nog leeft in onze boezem de deugd. Schaamtevol

hadde ik wellicht over onze dieven gezwezen, gloeide ik niet van trots over het hoog-zedelijk peil onzer kindermisjes! Welk een re-habilitatie.

Voor een dag of veertien verscheen ze bij mijn met twee jeugdige spruiten gezegende vriendin, op een mooie maandagmorgen. Ik wil haar Grietje noemen. Haar taak was met de kleintjes te wandelen, terwijl mijn vriendin haar lessen gaf. Ik zou niet durven zeggen dat ik haar vaak en aandachtig bekeken heb, maar ik durf wel zeggen, dat ze niet meer in de ooievaar geloofde, noch in de kool. Had ze de kleintjes thuisgebracht, dan was haar dagwerk vrijwel geëindigd, dat dus – de lezer neme hier goede nota van! – voor het grootste deel buitenshuis werd verricht...

Na drie dagen bleef Grietje weg, spoorloos, zonder waarschuwing vooraf of bericht achterna. Restte niets dan een andere Grietje te zoeken. Die gevonden werd. En tegen dat de zondag naderde, was het eerste Grietje vergeten. Gissingen omtrent de motieven van haar mysterieuze verdwijning, in alle richtingen uitgezet, hadden geen resultaat opgeleverd.

Maar ziet, daar verscheen, ruim een week na dato, Grietje's broer, met bewolkt voorhoofd en dreigende blik, Jupiter gelijk. Belde aan, en eiste vervaarlijk een week loon. Een volle week, terwijl Grietje na drie dagen was gedeserteerd. Maar het most en het zou. Gelukkig was juist de tamelijk potige en zeer vastbesloten echt-vriend aanwezig, die vierkant verklaarde dat Grietje op het allermeest het loon voor haar drie dagen krijgen zou. Want waarom was ze weggelopen?

Ja, inderdaad waarom? De eerste verbijstering verwerkt, wou mijn vriendin dat nu wel eens weten. Er moest toch zeker wel een heel gewichtige reden voor geweest zijn!

Ja, die was er ook geweest, een héél gewichtige reden, zo verzekerde de grimmige Jupiter met een bliksemblik.

En wat die reden dan wel mocht zijn...?

Een seconde dreigende stilte, en daar kwam het:

'Jullie schilderijen deugen niet.'

Grietje's onschuld had gevaar gelopen! Hoe kort ook ze dagelijks binnenshuis vertoefde, lang genoeg toch om de tere bloem van haar maagdelijke onschuld te krenken door de aanblik van een reproductie van... Rodins 'Le Baiser'!

Zeide ik te veel? Rehabiliteert ons dit òf niet? Weegt het op tegen een dievenkwartet òf niet?

Maar... hoor ik hier een lezer of lezeres tegenpruttelen... maar die eis van een volle week loon! Die haar toch niet toekwam, met of zonder Rodins 'Baiser'. Ware het daarenboven niet fraaier geweest, als Grietje het geld van lieden, wier 'schilderijen niet deugen', hooghartig had van de hand gewezen?

Nu, wie zó spreekt, kent de verhouding van Deugd en Ondeugd niet. Leert ons niet de ganse historie van de ganse mensheid, dat Deugd niet alleen op Ondeugd neerziet, haar verplettert onder minachting, haar vervolgt, haar vernietigt, maar haar bovendien ook schatting laat betalen? Zo is het, zo was het, zo zal het zijn, en Grietjes houding was in stijl.

En daarom adem ik nu weer vrij en fier, en daarom maak ik mij over het zedelijk gehalte van ons dorp voorlopig nog allerm minst bezorgd!

' A '

Wanneer mijn vriend, de tijdschriftredacteur, over aanneming of toelating van een bijdrage twijfelt, gebeurt het wel eens dat hij haar mij voorlezen komt en na afloop mijn oordeel vraagt. Meestal zeg ik dan: 'Vriend, je zoudt het stuk hier moeten laten, dat ik het zelf nog eens lezen kan, want wat je voorleest, maak je mooi.'

Aan die ervaring moest ik gistermiddag denken, in het kleine kunstzaaltje, waar we met weinige genodigden zaten om de jeug-

dige auteur zijn als propaganda voor de Wereldvrede geschreven drama 'A' geheten te horen lezen¹⁷.

Zelden – eerlijk gezegd: nooit – hoorde ik zulk voorlezen, zulk een voordracht. En omdat reeds dadelijk het eerste bedrijf, juist het eerste bedrijf, gelegenheid gaf tot volle ontplooiing, waren we onmiddellijk meegesleept.

Het kleine, grijs geklede mannetje... hoe hij heet, weet ik niet eens. Zijn naam, vindt hij, doet er niet toe, voert hij niet als ondertekening het '*Dat zijt Gij*', der Indische wijsheid, hetwelk beduidt: 'Ik ben Gij, en Gij zijt Ik, en dit alles is Eén'? Het werd mij meegegeeld, eer de voorlezing begon, mij, nuchter mens, die mij altijd schrap zet tegen het voze en valse, tegen onechte pathos en would-be diepzinnigheid. En ik keek er het mannetje – even aan Gerard Hekking¹⁸ doet hij denken – dat nog achter afstond tegen de wand van kleurige doeken – ik keek er hem eens op aan. En ik dacht zo: 'Zal jij heus de ware broeder blijken? Meen je het eerlijk en diep met je Wereldvrede-ideaal, met je Mensenliefde-dromen? Is het '*Dat zijt Gij*' je méér dan een originele introductie, dan een fraaie spreuk? Bezit je wezenlijk dat goddelijke en... stupide... optimisme, dat een wereld hoopt te bekeren, die nimmer bekeerd wilde zijn: die anders al duizendmaal bekeerd ware geweest, na al het hete geloof en de meeslepende welsprekendheid, tot haar bekering besteed...

Dit alles vroeg ik mij af, en toen ging hij zitten en begon te lezen, heel eenvoudig, met de rose-doorschijnende oogleden, die op lichaamsszwakte duiden, in zijn bleek gezicht over de zwarte ogen neergeslagen.

Hij las. En denk het u in. Zonder decor, zonder suggerende hulpmiddelen. Want het flonkeren en weer doven van de zon op een gloeiend gestreepte lap hoog achter hem was wel mooi, maar eerder geschikt om van zijn woord af te leiden dan om het te steunen. Zonder hulpmiddelen, zonder gebral, zonder gebaar, zelfs zonder 'passend gewaad'. Zittend, klein en grijs, en met ogen bijna voortdurend neergeslagen, vertolkte hij alleen al in dat ene eerste bedrijf de

krankzinnigen van elk type, van elk allooi, scherp geschetst met een korte indicatie, een voor een, en verder de professor, in zijn grove verwatenheid, zijn plompe zelfgenoegzaamheid, en dan nog de wachters en het meisje, en maakte van elk een persoon, een karakter en dit alles door een enkele mondvertrekking, met de allerdiscreetste gezichtsmimiek, maar met een eindeloze verscheidenheid van klankweergave en stemgeluid.

Later, in het tweede bedrijf, de drie firmanten van het oorlogsmonumentenbedrijf, de schuchtere, gedrukte baron, en de schimmen der gesneuvelden...

Schimmen die de levenden in de rede vallen, die met grafstemmen klagen en aanklagen komen en toch niet, toch geen ogenblik banaal of ridicuul dreigden te worden... Om de voordracht alleen? Of ook, omdat altijd de vreemde taal een schut is tussen de hoorder en het gevaar voor het banale of ridicule...? Neen, ik geloof het niet. Dit was ongetwijfeld echt, die wanhoop om de waanzin van de oorlog, die vertwijfeling om de ongeneeslijk gebleken haat, dat verscheurend leed om zoveel domheid, omdat de mensen maar voortgaan hun leven en dat van hun kinderen en kindskinderen te vergiftigen door onbegrip, door de verblindheid die niet wil zien dat ook het eigen geluk in vrede en liefde ligt.

In het ogenblik nadat de schimmen zwegen en weer verdwenen, bereikte de voordrager, voor mij althans, zijn hoogtepunt van gezichtsexpressief vermogen: die overgang van de troebele schrikblik van de man, tot het kalm-verklaarde kijken van het meisje...

De zaak is nu deze, dat hij een troep zoekt, om zijn stuk voor hem te spelen, om met hem de ganse wereld rond te trekken en de Wereldvredegedachte in deze vorm naar de volkeren der aarde te dragen. En dit streven, deze begeerte heeft hij tot het brandpunt van zijn leven, tot zijn leven zelf gemaakt. Wie hem horen gaat, en daartoe zijn bijdrage stort, bereidt zich zelf een groot genot en draagt, althans iets, tot de vervulling van zijn streven bij...

'Maar gelooft u er eigenlijk in?' vroeg de praktische man aan de

wijze man, die naast mij zat. De wijze man glimlachte: 'Hij gelooft er in'.

Inderdaad, de rest doet er niet toe. Hij gelooft er in.

De wijze man en de praktische man en nog een paar mannen en vrouwen, de ondergetekende incluis, hebben nu een comité gevormd. Weldra zullen we in ruimere kring hem nogmaals horen. Bekende kunstenaars zullen meewerken en voor 'afwisseling' zorgen.

Amsterdam ligt nog immer niet ver van Laren. O, er waren zoveel Amsterdammers gekomen voor het carnaval... Er bestaat geen enkele reden, waarom niet dezelfde ook zouden komen voor 'A' en zijn auteur. Is niet het menselijk leven uit contrasten opgebouwd?

M a c h t e n d e m e n s

Mijn overschoenen hinderden mij. Maar het ging niet aan, ze 'uit te rukken en van mij te werpen', want ik stond in de volle zonnigheid van een provinciaal stationsplein in de morgen. De vorige dag – op overschoenen – uit mijn modderparadijs opgegaan ter 'spreekbeurt' in die kraakheldere stad, hoefde ik alleen nog maar iemand van de trein te halen om daarna, met overschoenen, weer huiswaarts te tijgen. Doch de zon scheen, en deswege hinderden ze mij en ook spreidden de heren, die langs mij de abonnee-ingang binnenstapten, uit hun strafgevouwen broekspijpen zulk een pracht aan glanzend zwart en glimmend roodbruin als van opgepoetste wilde kastanjes ten toon, dat ik mij waarlijk schaamde.

Toch had ik op de meeste van die schoongeschoeide heren iets tegen. Liepen er niet zeker van elke zes wel twee de sjofele kerel met zijn uitgestoken krantje voorbij zonder het aan te nemen? Over die hardheid stond ik een beetje te mijmeren, ze bedroefde mij, al lag er troost in de gedachte, dat het sjofele mannetje maar een 'huurling'

was en zijn krantjes geen eigen negotie, met het aankleven van risico en bederf. Want het waren Jaarbeurskrantjes, als ik mij niet vergis.

En dan weer — als een bijzonder blinkend schoenenpaar mij passeerde — ergerde ik mij aan die doffe, lelijke overschoenen, waarmee ik daar stond in volle zon. Tot ik plotseling, als bij ingeving, verband zag tussen de krantjes van het sjofele mannetje en mijn hinderlijke overschoenen. Sprak dat vanzelf, praktische lezer? Geenszins. Ganse mensengeslachten verzuimen soms een verband te leggen, dat toch volstrekt niet verborgener is!

Ik zou dan maar een krantje vragen; ik zou, nam ik mij edelaardig voor, er eerst een poosje in staan lezen, er dan mijn overschoenen in pakken, en er zou een ergernis minder in de wereld zijn.

Het mannetje stond aan gene, ik aan deze zijde van de ingang, ik wandelde over en strekte de hand uit naar het krantje in zijn uitgestoken hand. Ha, dat was de sjofele iets nieuws! Anderen vroeg hij en ze weigerden, of ze waren wel zo genadig in het voorbijgaan zijn vragende hand leeg te grissen, zonder bedankje, zonder kik, maar hier stond plotseling iemand, een vrouwspersoon nog wel, niet buitengemeen modieus of chique — neen, inderdaad niet! — en die vroeg *hem*. Al de anderen hadden macht over hem en daar onverwacht verscheen een wezen, waarover hij macht uitoefenen kon, een wezen op overschoenen, die misschien de meest abjecte zolen-misère verborgen...

En de hand met het krantje week langzaam van mijn vragende hand terug... ik kreeg het niet, neen, ik kreeg het niet. Waarom niet? Omdat ik het vroeg, omdat ik hem nodig had. De hand met het krantje ging naar een onberispelijk heer op overheerlijke wilde-kastanje-schoenen en de onberispelijke heer negeerde de hand met het krantje stijf en liep door...

Ik deinsde, op overschoenen, naar mijn oude plek terug. En vóór een haastige mensenguts mij degene toevoerde, die ik wachtte, kon ik juist nog even overdenken, hoe fataal toch immer de macht werkt op de mens en hoezeer Tolstoj gelijk heeft, dat het niet baat de ene

die macht te ontrukken om ze de andere te geven, zolang de ene met de andere tezamen nog vormen één pot nat, met andere woorden: een zootje...

D a v i d

Ofschoon ik hem ken van de straat, en de meesten met mij, zou ik hem niet gaarne een 'straatfiguur' noemen. Daarvoor heeft hij te veel waardigheid, zij het dan niet bepaald in zijn figuur. Want gaandeweg slonk hij tot beneden de maat en wat zijn tussen klein grauwpetje en immens bouffante gevangen hoofd betreft, ik denk dat de westenwinden het scheef hebben gewaaid, zóveel keren heeft hij immers al die weg tussen Laren en Hilversum achter zijn fruitkarretje afgelegd – lang vóór de tijd dat de 'rode huisjes' en de popperige villaatjes werden gezet, lang voor de tijd, dat het stoomverkeer 'in nieuwe banen kwam', ik meen, dat de tram werd verlegd. Misschien is er ook een andere reden, maar scheef staat het, zijn hoofd, tussen het grauwpetje en de immense bouffante van onbestemde kleur...

Als een Hollander zich waste, of als een Hollander vis at, of als een Hollander zwemmen kon, nu, dan spraken we elkaar nader! Dan zou ik misschien voor verband tussen 'milieu' en 'volksaard', dat schoonste aller axiomata van de moderne antroposociologie, te vinden zijn. Maar nu de Hollander zich niet wast en geen vis eet en niet zwemt, ofschoon hij het waterrijkst en het overvloedigst door water omvloeide land ter wereld bewoont, nu doe ik niet mee, en nu zeg ik dus óók niet, dat David zijn schamelheid en zijn onaanzienlijke armoede zo waardig draagt, omdat hij van zulke allemachtig oude 'komaf', omdat hij een Zoon van het oude Volk is!

Want hij voelt zich, geweldig. Een jas neemt hij niet aan, ofschoon hij genadig erkent, dat die mevrouw het goed met hem

meent. Liever, zo bezweert hij, ging hij blootsvoets dan met gekregen schoenen over straat. Vreemd en bedroevend eigenlijk, dat iedereen in die afkeer om 'bedeeld' te worden, onwillekeurig iets moois vindt. Misschien nog meer daarin dan in de afkeer om te bedelen, spreekt de afgoderij van het Bezit.

In deze tijd een goede jas, een deugdelijk schoenenpaar te weigeren, het is kras, maar het komt meer voor — doch in iets anders geloof ik, dat David enig is: hij spreekt zijn klanten niet naar de mond! En toch moet hij het van vele klanten, bij kleine beetjes en geringe verdienstetjes hebben.

Onlangs stond ik erbij, toen hij bij een kennis sinaasappels bracht. De familie had zich pas hier gevestigd en David kende ze nog eigenlijk niet, hij wist alleen in de vrouw des huizes een rasgeenoot. David is, moet u weten, fanatiek orthodox en in die 'kwaliteit' van een felle onverdraagzaamheid tegen 'andersdenkenden', waarover we hem dikwijls onderhouden, echter zonder succes. Terwijl hij daar zo bij die nieuwe klant zijn sinaasappels afgaf en, mij ziende, een praatje begon, kwam de heer des huizes achter het huis om de tuin door gelopen. Met één oogopslag had David de lange, blonde man van hoofd tot voeten opgenomen en reeds alles begrepen. De echtgenote interpreteerde zijn blik met een lachje:

'Ja, David... je ziet het wel, hè? Meneer is een...'

Zijn gedachten vulden aan: 'Meneer is een "goj".' En hij knikte, boosaardig. En meent ge, schoon hij bij de sinaasappelen nog bananen en mandarijnen en citroenen mocht voegen, denkt u, dat hij het liet bij die blik? Geenszins.

'k Zie het wel, mevrouw... en 'k keur het af...'

Hij keurde dat gemengde huwelijk af!

Nu vraag ik u, in deze tijd van felle concurrentie en nijpende bestaansstrijd, welk oud fruitmannetje zegt dat onze David na, en nog wel tegen een nieuwe, waarschijnlijk 'vette' klant?

Op sabbatdagen na 'sjoel' leest David 'Rasji'. Hij gaat, naar zijn eigen zeggen, wel niet 'diep', maar 'Rasji' leest hij, alevel. Bedenkt

eens, geleerden en hooggeleerden onder mijn lezers – zo ik ze heb! – bedenkt eens, de man leest Hebreeuws! Kwam het wel eens in u op, dat ook Hebreeuws een ‘klassieke taal’ is, naast Grieks en Latijn? Overwoogt ge wel eens dat ‘onze cultuur’ wellicht nog dieper geworteld zit in de Schrift dan in Homerus? Hoe eigenlijk verklaart gij dan uw exaltatie voor die twee en uw onverschilligheid voor die ene klassieke taal? Hoe ook dit, dat de reuk van voornaamheid en diepzinnigheid, die uitgaat van het ‘onvertaalbare’ Griekse woord in uw Hollandse tekst zo helemaal niet uitgaat van het ‘koosjer’, in Hebreeuwse karakters, op het raam van het Jiddische schaftlokaal? Zou het ook kunnen zijn, dat ge in uw hoogvereerde klassieken niet zozeer savouereert hun antieke geest dan wel uw eigen deftigheid en patricische beschaving en er dáárom zo aan hangt, in deze tijden van dreigende egalisatie? Ik vraag maar...

En de vraag kwam in mij op, toen David mij toevertrouwde dat hij op sabbat na sjoeltijd ‘Rasji’¹⁹ leest. Hij ging niet ‘diep’, dat zei hij er bij. Nu, ik vermoed zo, dat hij dit tekort aan diepgang deelt met meer klassiek gevormden, al zeggen ze het er niet bij...

Wellicht heb ik in mijn ijver bewezen, wat ik niet bewijzen wou: dat David geen schoenen aanneemt en zijn klanten niet naar de mond praat, omdat hij op sabbat na sjoeltijd ‘Rasji’ leest. Ik zeg het maar zelf, opdat gij mij niet vóór zult zijn, geleerde of hooggeleerde lezer!

H e t e e r s t e

Welke botanicus kan mij vertellen, waarom er dit jaar zo weinig voorjaarsbloemen zijn? Het was toch wel eens meer een lange winter en koud. En de ‘officiële bloeitijd’, die het plantkundeboek voor madeliefjes geeft – och, lieve, lieve madeliefjes – zal toch niet enkel naar kwakkelwinters gerekend zijn? ‘Maart tot november’, zegt

het plantkundeboek. En hoe goed ook herinner ik mij uit die al verder van mij wijkende kinderjaren, hoe ik op zoek ging naar de eerste madelief, elk voorjaar opnieuw, hoe ik neusde tussen het gras langs de glooiingen der dijken, tot beneden aan de sloten toe, waar het dan meestal al wemelde en blinkend verschoot van torretjes en wantsjes, die de waterplantjes deden deinen in hun driftig gezwenk, zodat het hele wateroppervlak één trillend gekriewel van aldoor verschietende zilverige figuurtjes was... Eindelijk vond ik er een en knielde erbij in het korte, sprietige gras, waartussen de zwarte aard nog bloot lag, en snoof er de geur van – want madeliefjes hebben immers zo'n heel zwakke flauw-zurige geur – en dronk er de frisheid van, en dronk de beloften van voorjaar en zomer... En me dunkt, dan was de meimaand toch verder af nog dan nu, dan waren de gele dozen met de broze 'matzes' nog niet of maar pas in huis gekomen... Dit jaar echter...

Verleden week oogde ik ze al na, niet de madeliefjes, maar de gele dozen meen ik. De grote Ford van de 'Gooise' stond er vol mee en even vroeg ik mij af: waar moeten toch al die hoeden heen, welke en-gros-zaak in modes mag zich hier achter mij om gevestigd hebben? Opeens bezon ik mij: het zijn de 'matzes', die naar de Berg-stichting gaan, voor de kinders die daar wonen en voor hun hoeders, en acht dagen lang zullen zij ze eten als dagelijkse spijs...

Daar reed de auto heen, zacht schommelden de dozen, het gele karton blonk in de grauwe lucht. En ik dacht aan de jaren van mijn jeugd, toen in mijn ouderlijk huis ook elke keer die dozen kwamen, diezelfde gele hoededozen... maar ze kwamen met de boot, niet met een Ford... ze kwamen over koel en blinkend water aangevaren... en altijd had ik dan al, soms dagen en weken tevoren, in het korte, stugge gras bij het eerste madeliefje geknield.

Waar blijven ze dan nu? Sneeuwklonk en krokus zijn allerliefste bloempjes, hoe elegant is de een, hoe fleurig kleurt de ander uit de grauwe grond omhoog. Het is misschien ondankbaar, maar ze zeg-

gen mij niets, bijna konden het, wat betreft het gevoel dat ze mij geven, bijna konden het kunstbloemen zijn. Mensen hebben ze daar gezet en, o zeker, ze groeien niet vóór hun tijd en, o gewis, ze beduiden duidelijk dat het voorjaar komt... maar o, mijn madelieven, mijn eerste madelieven, met die flauwe, zwak-zurige geur, dat is het echte toch, dat is de openluikende natuur...

Het hele dorp door ben ik op zoek naar die eersteling gegaan, verleden week. Anders om deze tijd, dan brandt daar al onder het donkere, dorre der hoge pijnen, overal over de hei, dan brandt daar het groene voorjaarsvuur van het bottende onderhoud al. Boven de dorre, donkere grond, onder de dorre, donkere toppen sidderen de smaragden vlammetjes, die de trillende takjes zijn... anders om deze tijd, dan bungelen de roze ribesklokjes tussen de teer-satijnen, nauwelijks uitgelopen vaantjes van blaadjes... ze liggen zo vol en zo koel in de hand, de ribestrosjes, ze lijken de rinkelende zilveren siertorens wel, die met tinkelen en geblink de mantels der Wetsrollen kronen, zó ook luiden ze met kleine geluidjes de lente in... anders om deze tijd, dan laten zich aan sering en rododendrons de bloemknoppen al tellen en van heel diep uit kleurt daar al schimmig wat zich ontplooien gaat... anders om deze tijd, dan begint het huisje aan het eind van het dorp, achter het populierenlaantje dat van overal zichtbaar is en in het fietspad eindigt... dan begint dat huisje met zijn vervreten en verweerde geveltje al weer onder zijn jaarlijkse begroeiing van klimroosjes schuil te gaan... anders om deze tijd hoeven we niet meer naar de eerste madelief te zoeken.

En nu... langs kronkelwegjes en slingerpaadjes ben ik gegaan, over hekjes tuurde ik en tussen heggetjes door en niets... niets... niets... Ten leste toch, daar heb ik er een gevonden! Er is een tuin op een hoek, waar een grote juttepeer staat, die naar alle zijden takken opzendt, vol zijig zilveren spikkels nu. Een grasveldje glooit van zijn voet naar het hek en op dat grasveldje stond het, in de uiterste hoek... één enkel madeliefje, één alleen... Ik heb er niet, als in die al verder wijkende jaren, bij kunnen knielen in het gras, ik heb de geur

niet gesnoven – maar die ken ik toch wel – ik heb er enkel naar kunnen kijken. Waarom eigenlijk stond het daar zo heel alleen, waarom kon het geboren worden, en de andere niet, waardoor volbracht het, wat de rest niet vermocht? Door wat geheimzinnig, bijzonder contact met de ‘Life Force’, die de wegen der ijsbergen en de levensloop der madeliefjes richt?

Na wat vluchtige zoelheid is het al weer zo koud. Lustig fluit er de merel tegen in, u moest hier even kunnen wezen en hem horen. Och, wanneer zal de volheid der madeliefjes komen, wanneer zullen in de smaragden vloeren van het jeugdig gras die sterretjes openbreken...?

H e t m i s k e n d e w o o r d

Ergens bij ons in de buurt is een klein bosje eikehakhout, dat het uitzicht op de weg beneemt, dat fietsers belet elkaar tijdig te zien aankomen en voetgangers de onplezierige verrassing bereidt van onverhoeds tegenover een vrachtauto te staan.

Het ware dus wel wenselijk zo dit bosje verdween, maar de eigenaar wil er, om de een of andere reden, niet van horen. Grote verontwaardiging derhalve in de plaatselijke pers over zulk een gebrek aan gemeenschapsgevoel, over zoveel... *individualisme*.

Individualisme! Waarlijk, het is niet de eerste maal – maar sinds ik erop let misschien de tienduizendste! – en waarlijk, het is niet alleen door de kleinere provinciale en dorpsjournalistiek, dat ‘individualisme’ wordt gesteld tegenover ‘gemeenschapszin’, synoniem verklaard met blinde zelfzucht, kortzichtig egoïsme, koppig vasthouden aan eigen voorrecht en eigen recht, weigerachtigheid ter wille van een algemeen belang, iets van eigen gemak of welstand prijs te geven.

Lezer, ik wil dan nu een lans breken voor dat miskende woord, ik

zou het – als de vergelijking niet te boud en de pretentie niet te groot is – willen rehabiliteren, zoals Anatole France het woord ‘*médiocre*’ rehabiliteerde, door ‘*la médiocrité grecque*’ als gevoel voor evenmaat en ingehoudenheid te prijzen.

Die ene meneer die het lastige pruikje hakhout niet opruimen wil en die andere meneer, die het bestaande verkeer over zijn grond belemmeren gaat, omdat hij geharrewar heeft met het gemeentebestuur, ze zijn geen *individualisten*, ze zijn *ego-centrischen*. Ze hebben hun ‘ego’, hun Ik tot het centrum van de wereld, tot het brandpunt van hun belangstelling, tot het uitgangspunt van hun oordeel gemaakt, ze verkleinen de wereld naar hun maat en versnijden haar naar hun snit en kunnen dus geen enkel ding van groter, ruimer plan beschouwen.

Ze zijn, inderdaad, aan ‘gemeenschapsgevoel’ nog niet toe.

Zonder twijfel, het vermogen tot gemeenschapsgevoel duidt op een hogere graad, dan de toestand die ik u zou willen uitnodigen voortaan met mij te noemen, niet langer ‘individualisme’, maar ‘egocentriciteit’ – zo althans het lange woord u niet afschrikt, doch we zeggen ook wel ‘excentriciteit’ zonder er de tong over te breken – maar is het wel een zó verheven ding als vormers, leiders, aanvoerders en voorgangers van diverse gemeenschappen de mens willen doen geloven? Het eigenbelang doen wijken voor het collectief belang... héél mooi... maar collectief belang is toch altijd maar weer belang en beduidt, voor wie het kan inzien... eigenbelang, duurzamer en hechter dan wat men voor zichzelf bevecht. Een eerlijk man is ongetwijfeld beter dan een bedrieger, maar staat, afgezien van de praktijk, degene wie het ‘Honesty is the best policy’ tot richtsnoer dient, zedelijkerwijs gesproken, nu zo buitengewoon hoog? Geenszins. Niet weinig zelfgenoegzaamheid en zelfingenomenheid vindt zijn grond in de dwaling, dat ‘collectief belang’ gelijk staat met ‘Ideaal’ – niet weinig bittere teleurstelling en onvrede in de ontdekking, dat dit juist allerm minst het geval en dat veeleer het tegendeel waar is. Wie ooit beproefde zijn redelijkheid en zijn rechts-

gevoel – dat rechtsgevoel, welks ongeschreven wetten niet in enig ‘Wetboek van Strafrecht’ te vinden zijn – in en aan en door ‘gemeenschapsleven’ te bevredigen, kwam altijd weer bedrogen uit. En leerde begrijpen, dat de mens met het beste in hem alleen is, alleen moet zijn en dat de wezenlijke ‘gemeenschap’ met het Hogere in geen enkele zichtbare ‘gemeenschap’ kan worden beleefd. En keerde tot zichzelf in, en tot zichzelf terug.

De dusdanigen hangen echter niet aan het eigendomsrecht over pruikjes eikehakhout, noch harrewarren ze met hun gemeentebesturen over fietspaden, het zoeken naar het hogere, dat in geen gemeenschap te vinden is, wierp ze op zichzelf terug, maakt ze tot *individualist*, daarom juist kunnen ze niet meer *egocentrisch* zijn. Ook de ‘individualist’ heeft, in zekere zin, zijn Ik tot middelpunt gemaakt, met dien verstande, dat hij zijn zedewetten en zijn rechtsbeginselen in zichzelf zoekt, sinds collectief dogma en collectieve wetten ontoereikend bleken. De ontwikkelingsgang van de wezenlijke, complete mens gaat van kinderlijke egocentriciteit (het kind is immers egocentrisch, vóór de puberteit geen ‘gemeenschapsgevoel’) door de ontgoochelingen van het geloof in gemeenschap, naar de eenzaamheid van het Individualisme, welks onvergankelijke formule is en blijven zal: – vergeef mij lezer, dat ik het zeg op deze plaats en een half etmaal te vroeg! – ‘Het Koninkrijk Gods is binnen in U.’

Dit nu moge hem, die in de collectieve daad het hoogste ziet, voor wie het ‘nuttige’ het ‘beste’ beduidt, als levenshouding steriel, onvruchtbaar schijnen, daarover kan eindeloos worden geredetwist, maar dat geeft niemand het recht, over ‘individualisme’ als over een lagere staat te spreken.

Jaren al erger ik mij aan de wijze waarop het woord ‘individualisme’ wordt misbruikt en het begrip miskend – ergernis welke in iemand, die een dik boek schreef om het woord en het begrip toe te lichten, nu niet zo wonderlijk is! – en bij deze waag ik de poging woord en begrip te rehabiliteren in de kring mijner Handelsbladlezers, die allicht wijder dan de kring der lezers van ‘Prometheus’ is.

‘Qui bene distinguit, bene docet’, wie wèl onderscheidt, wèl onderricht. Om onderscheidingen is het tenslotte te doen. Wil dan met mij, aandachtige lezer, het gedoe der lieden die kibbelen over eike-hakhoutpruikjes of stukjes fietspad of strookjes grond (of boomtakken, die bij de burens licht en telefoon verstoren!) niet langer *individualistisch*, maar *egocentrisch* noemen!

D e v r o u w t j e s i n F u r f o o z

Van ‘het’ vrouwtje hadden we gehoord. Mensen, die in of bij het Romeinse Kamp door de regen overvallen waren, hadden in haar cafeetje, het enige in het afgelegen, sombere, ongeplaveide dorp, een schuilplaats en een kop koffie gevonden en, terug in het hotel, van haar verteld. Achteraf bleek ze zelfs in het lokale gidsje te staan!

Herinnert zich de lezer, de lezeres, de klassieke ‘Luizenmarkt’ nog? Is het dan niet hem of haar als mij gegaan? Wie trouwens kent ze niet, de romantische hoop, de avontuurlijke verwachting op zulk een rommelmarkt, tussen rag en stof het verloren meesterwerk, het oud kleinood van edel gehalte en fabelachtige waarde te vinden? Nimmer gebeurt het – het zou immers ook niet kunnen, zo redeneert het verstand, meesterwerken en kleinodiën zouden sinds lang door snuffelaars, die voor ons kwamen, zijn opgespoord en meegevoerd! Zo redeneert het verstand, maar het redeneert de dwaze hoop niet dood!

Aldus togen we naar het dorp. Met diezelfde avontuurlijke verwachting om in het vrouwtje, dat ‘nooit les kreeg’ en zichzelf schilderen leerde, een onontbolsterd talent, een natuurgenie te ontdekken, tegelijk wel beseffend, dat zo iets, zo het bestond, in een dorp nabij een door honderden toeristen jaarlijks bezocht ‘Romeins Kamp’ allang ontdekt zou zijn.

Toen viel het tenslotte zelfs het onromantische verstand nog

tegen. Want het vrouwtje leek, leek mij althans, niet alleen zonder een kriemel talent, zonder een vonkje gave, maar dazig en maniakaal. En dan boeit het niet meer, mij althans niet...

In mijn jeugd was de vraag of Hamlet wezenlijk gek was of zich maar zo hield, nog een strijdpunt, het was zelfs een der eerste van die aard, die ik op mijn weg ontmoette. En geen seconde aarzelde ik om een antwoord. Hamlet kon niet gek zijn, geen kunstenaar zou een krankzinnige tot hoofdfiguur in een drama maken!

Dit sterke gevoel, dat een gek, in die zin, niet belangrijk meer is, buiten het algemeen-menselijke staat als een bizarre exceptie, zelfs al zijn de banden met het algemeen-menselijke niet volmaakt verbroken, heb ik altijd gehouden, en zodra ik dus het dazige en het maniakale in het vrouwtje gewaar werd, zakte mijn interesse, plofte alle verwachting ineen!

Die stilleventjes en portretten bleken daarbij ook wel van een volkomen kakelbonte stumperigheid. Het schilderen was als een furie in haar – tot de vensters toe, de randen van een vogelkooi, de kastdeuren en de kozijnen, waren onder ranken en vogeltjes en bloemmotieven bedolven.

Natuurlijk hielden we ons braaf. Dat schilderen, die bekendheid, dat staan in het gidsje – en ééns een bezoek van koning Albert, die, incognito, aan ditzelfde tafeltje zijn koffie dronk! – bleek de troost, de zon van een door huwelijksrampspoed verwoest en ontluisterd leven. We hielden ons braaf en taai en toen we zeiden, dat een der onzen ook aan schilderen deed, kwam er een soort nerveuze opwindig over haar en moesten we mee naar de kerk, waarvan ze de sleutel had, en waar een Vierge hing, door haar geschilderd!

Zo hebben we het tweede vrouwtje ontmoet, dat niets bizars had en niet exceptioneel is en dat dan ook *niet* 'in de guide staat'. Eerst zagen we het werk harer handen en toen zagen we haar. En het werk harer handen... dat waren de boeketten van grote, ragdunne, wijdopen rose en witte bloemen, die we een ogenblik voor kunstbloemen hielden, zo smetteloos wit, zo bijna al te liefelijk rose, zo

schier onnatuurlijk volmaakt en roerloos... in dat doodstille kerkje van natglanzende blauwe plavuizen, als goud blinkende koperen vazen, als oud-eiken glanzende houten banken, waar we binnenstapten uit morsige rommel, uit leem-vatten modder van een dorpsstraat, die eigenlijk nauwelijks straat zou mogen heten.

Getroffen door die reinheid en rust, bewonderden we de boeketten, de glanzende pharizen, de als goud blinkende koperen vazen, de als oudeiken glimmende banken – tot een stille hunkering naast ons ons aan het bestaan der Vierge herinnerde. Die hebben we toen naar behoeven bewonderd en vooral de ‘artiest’ in ons gezelschap moest bijzonderheden opmerken en over bijzonderheden een oordeel geven.

Bij het heengaan zagen we het andere vrouwtje naast haar emmer, een verlegen grinnikend, heel klein, bijna mismaakt boerenmense. En we hoorden dat ze van welgestelde boerenfamilie was en ongetrouwd. De kerk is haar huis, haar heiligdom, haar leven. Dagelijks brengt ze er verse boeketten, dagelijks schuurt ze de koperen vazen, boent er de blauwplavuizen vloer, wrijft er de banken, die nu al als oud eikehout prachtig glanzen. Ze neemt van de mensen daarvoor haar loon, en geeft het weer aan de kerk terug. Zei ik het niet naar waarheid, lezeres en lezer? Niets bizars, niets exceptioneels, niets om in een ‘guide’ te zetten, niets de moeite waard, dat vorsten er incognito hun cichoreinat zouden komen drinken. Eenvoudig: de dienende liefde. Een lelijk mensje in een armelijk, afgelegen dorp, een mensje zonder ‘cultuur’ – ‘t zou mij nauwelijks verbazen als ze lezen noch schrijven kon – zonder man of kinderen, haar dagen doorslovend in monotoon boerenwerk met een ongetrouwde zuster en een ongetrouwde broer – maar met als ideaal de kerk, niet de ‘Idee’ van de Kerk, maar de plavuizen, de vazen, de banken van de kerk. Ze stond in een hoekje naast haar emmer, lelijk, klein, onaanzienlijk, bijna mismaakt, het zweet liep langs haar wangen, lachend toonde ze ons een mond vol holten en kromme tanden, lachend, omdat ze zich verheugde in de roem van die dorpsgenote, die de

kerk een Vierge schonk en naar wie een artiest – fluisterend had ze hem de ander reeds gewezen, met koortskleurtjes van opwinding – nu zelfs was komen kijken. Eerst hun eigen koning en nu een kunstenaar uit den vreemde!

En zelf stond ze daar... het nederige en anonieme beeld van de Dienende Liefde, die inderdaad nederig is en anoniem.

G e s p r e k k e n

We hadden het over verdraagzaamheid. Dat kwam zó. Even te voren was het oude joodse fruitverkopertje aan de deur geweest, danig ontstemd. Ondervraagd, had hij zijn hart uitgestort: de vorige dag in Sjoel, was er een onbekende naast hem komen staan, die zich als een zendeling ontpopte, en die was midden onder de dienst begonnen hem de heerlijkheden van het christelijk geloof aan te prijzen, hem aan te sporen zich daartoe te bekeren. Diep verontwaardigd had onze oude Sjimme de man afgewezen, de indringer, die eens anders bedehuis binnentrad om propaganda te maken voor zijn eigen geloof!

‘Een schandaal... een schandaal’... zó mompelend was hij met zijn karretje weggereden. En ‘een schandaal... een schandaal,’ luidde de weerklank van velen in de kamer, waar zich toevalligerwijs een aantal vrienden te zamen bevonden, toen het relaas door de opgewonden gastvrouw werd overgebracht. In een ogenblik waren al die goede lieden vurige apostelen der verdraagzaamheid geworden.

Nu, als ik over ‘verdraagzaamheid’ hoor spreken, moet ik altijd denken aan die boer in de ‘Camera Obscura’. De lezer herinnert zich die boer? Hij figureert in het onvolprezen opstel: ‘s Winters buiten’. Hij heeft juist jonge kalfjes en de landheer moet met alle geweld mee naar de stal om de beestjes te bekijken:

‘Kaik hier, der zijn der drie, twee kuitjes en een bulletje, dat iene

kuitje is vandaag 'ekommen. Lelijk haar, nietwaar, mijnheer?'

'Hij is al heel zwart.'

'Hillekendal, menheer! maar weetje wat ik zeg? Je mot giën beest om zen haar verachten, ik denk dat 't niet past en dat je der geen zegen op hebbe kenne... en ik zel dat zwarte kuitje anleggen, zo goed as dat bonte....'

'Maar als 't nou eens een *rood* kuitje was?'

'Ja, dan *most* het weg, die brandrooie mag ik niet,' zegt de filosofische boer, die geen beest om zijn haar wil verachten, maar wie dit vooroordeel te machtig is.

Ziedaar het standpunt van de boer, aan wie ik altijd moet denken, als ik over 'verdraagzaamheid' hoor spreken. Maar heeft 'Hildebrand' zelf, de voortreffelijke, de volmaakte, soms een ander en een beter? In genen dele. En hoe ongezocht aardig laat het zich tot een andere bedoeling gebruiken: 'Geen beest willen we om zijn haar verachten, maar is het een *rode*, dan moet hij weg!'

Halt even, verdraagzame lezer! Rode kalfjes groeien op en worden in 't opgroeien soms zó blank, dat een iegelijk (en het kalfje zelf pas recht!) vergeet, dat het eens een vuurrood kalfje was. De 'verdraagzame' boer begint het te dulden en roemt niet zuinig zijn verdraagzaamheid... maar hoe hatelijk brandt hem weer opnieuw het rode haar van het volgende, het later geboren kalfje naar de ogen. Neen... nu kàn hij, nu måg hij niet verdraagzaam zijn, zó brandend, zó gemeen, zó uittartend rood is dat vorige kalfje nooit geweest...

Mijn leven lang heb ik maar weinig anders dan deze incidentele, opportunistische 'verdraagzaamheid' ontmoet. Sommige mensen zijn er 'keuriger' op, zoals de boer in de 'Camera' het noemt, dan anderen, maar voor elk schijnt er een soort 'rood' te bestaan, dat hij niet vermag te dulden.

'Mensen zijn dan alleen en voor zolang alleen verdraagzaam als ze... onverschillig zijn.'

Storm van protest!

‘Men kan iets vurig aanhangen en toch jegens tegenstanders verdraagzaam blijven.’ Illusie! Die het zegt, weet niet wat ‘vurig aanhangen’ is, hij heeft noch de ‘moral passion’, noch de ‘intellectual passion’ gekend.

‘Maar is ook niet hij verdraagzaam, die door denken tot het inzicht kwam hoe zeer alle menselijk drijven ijdel en elke menselijke overtuiging eenzijdig is?’

Ook deze is verdraagzaam, en zijn verdraagzaamheid heette veelzijdigheid, maar leidt, ten opzichte van de eenzijdige overtuiging en het eenzijdige drijven tot niets anders dan onverschilligheid. Tenzij die eenzijdigheid hem prikkele en dan is hij, wat Lessing van zichzelf getuigde: onverdraagzaam jegens de onverdraagzamen!’

‘Voor de vurig-overtuigde is de verdraagzaamheid plichtsverzuim.’

‘Die zendeling deed niets dan zijn plicht.’

‘Juist! Juist!’

‘Halt even, gelovig ijveraar! Ook tegenover u is de onverdraagzaamheid van anderen plicht. Wat durft ge dan spreken van het “besmeuren” (het stond er) uwer kerkdeuren met antimilitaristische pamfletten?’

Zo vlogen de replieken over en weer, maar de dames hadden zich gaandeweg afgekeerd naar een spannender probleem.

Een nieuwe bezoeker was de tijding komen brengen: Emmy X. is weer bij man en kinderen teruggekomen... en wat een verschil met Lizzy IJ., die verleden jaar haar aanbieder volgde naar het buitenland, haar gezin achterlatend...

‘Gelukkige Emmy, dat in haar niet zó hoog het vuur van de hartstocht brandde of er bleek nog blussen aan.’

‘Wat zegt u daar, mijnheer? Ze waren dol op elkaar!’

‘Niet zó erg toch, of ze hebben het kunnen overwinnen.’

‘Wèl zo erg, mijnheer, wèl zo erg, zo erg als het maar kan.’

Is het niet vermakelijk? Hun hartstocht was onbedwingbaar, maar ze hebben hem nochtans kunnen bedwingen.

Mijn overburen zijn verdraagzaam, maar vertel ze vooral niet, dat ze iets koelers dan laaiende 'aanhangers van hun overtuiging' zijn.

Hun burenen heten gesneden uit het echte propagandistenhout... maar laat ze niet merken dat u ze onverdraagzaam vindt.

En ginds wonen er, die met fierheid het 'koude intellect' als richtsnoer hebben afgewezen, die zich prijzen als 'gevoelsmensen'... maar zorg dat ze nooit horen, dat ze nu ook tot de 'redelozen' gerekend moeten worden...

Vermakelijke zwakheid, die geen 'halve' deugden goed genoeg vindt voor zichzelf, die van bedwongen hartstochten niet wil erkennen dat ze... bedwingbaar waren... die immer en altijd 'twee ruggen uit één varken snijden' wil.

Zou er wel één erkenning zo moeilijk vallen als deze, dat een ding, anders beschouwd, ook anders heet?

G e s p r e k k e n

'Te laat,' zuchtte de vriend, die de 'fuif' had zullen geven, en hij vouwde het dagblad dicht. 'We zullen iets anders moeten bedenken.'

De man had zijn koperen bruiloft gevierd en, bij onstentenis van kroost, zijn vrienden een pretje toegezegd – een theatervoorstelling in de stad, met een bescheiden middagmaal vooraf in een restaurant – wij, eenvoudige buitenlui, zijn nog niet blasé van de strijkjes, de kaleidoskoop-achtige decoraties en het dito avondlicht der grootstedse gelegenheden – en daar wij, eenvoudige buitenlui, ons in de stilte onzer dorpsse huizen, niet afgeleid door gezegde strijkjes en decoraties, mitsgaders andere geneugten van dien aard, voor verboersing afdoende zoeken te behoeden door literair 'bij' te blijven, hadden we bijna eenparig 'Dokter Knox' voor onze uitgang gekozen...

De melomaan onder ons had echter van de aanvang af liever naar een concert gewild. Zijn hartstocht voor de muziek voedt zich aan zijn afkeer van het toneel. Niets en niemand kan er hem toe brengen, een acteur als een kunstenaar te beschouwen. Maar de koperen bruigom had hem ditmaal 'overruled'. Op zijn beurt zou vriend melomaan – die nog ongetrouwd is – voor zijn koperen feest de vrienden op een concert mogen trakteren. Ditmaal bleef het bij de komedie en het bleef bij 'Dokter Knox'. Doch uitstellen schoof de zaak op de lange baan en de krant wees uit dat de voorstelling reeds had plaats gehad...

Onder het praten der anderen, die onmiddellijk aan het beramen van nieuwe plannen waren geslagen, had ik mij van de recensie meester gemaakt en bemerkte, tot mijn onuitsprekelijke verbazing, dat deze voor de auteur van het stuk niet bijster vleierend was. De recensent verontschuldigde zich zowaar dat hij die auteur – Jules Romains – met Shaw en Molière in één adem dorst noemen, daar hij toch had getoond boven de klucht nauwelijks te zijn uitgegaan.

'Wel heb ik van mijn leven... Hoort toe, lieden, hoort dit aan!'

Ze hoorden het aan en staarden verslagen, we staarden allen verslagen, maar we twijfelden niet, neen, we twijfelden geen seconde aan de geniale auteur van 'Les Copains'.

'Niet met Shaw en Molière in één adem te noemen...'

'Nu, Shaw is groot en er is maar één Shaw... maar Molière...'

'Ja, wat willen ze toch eigenlijk altijd van die Molière...?'

'Ik heb er ook het "ijsselijke" nooit zo ijselijk van kunnen inzien.'

'Daar heb je háár weer met haar "Camera".'

De bezadigde (hij is de 'significus' van andere gesprekken) pluist gaarne naar de naad van de kous...

'Waar zou dat dan aan liggen?'

'Dat die recensent een uil is...'

'Dat de vertaler de boel heeft verknoeid...'

'Dat de acteurs...'

'Juist, juist!' interrompeerde de melomaan. 'Je neemt me de

woorden uit de mond!’ En daar kwam hij weer aan met zijn lievelingsaformisme:

‘Als een stuk goed is, kunnen de acteurs het niet spelen – kunnen de acteurs het dus spelen, dan is het niet de moeite waard – reden om nooit naar de komedie te gaan...’

Dit reeds vaker gehoord hebbende, gingen we over tot de orde van de... recensent.

De jeugdige studente in de Franse letterkunde had hem ‘een uil’ genoemd – jeugdige studenten van beiderlei ‘kunne’ plegen wat kras te zijn in hun uitlatingen. Wij, ouderen, meenden het vonnis te moeten temperen in dier voege: Hij zal ‘Les Copains’ niet gelezen hebben!

O, lezer, goede, lieve, beste lezer, geloof mij toch: ‘Les Copains’ is geniaal. Het is van een Rabelaisiaanse grappigheid en van een soort originaliteit, waarvan ik eigenlijk alleen in ‘Tristram Shandy’ (Sterne) de weerga gevonden heb, het geeft, met al zijn dwaasheid en zijn baldadigheid, zijn zothed en zijn moedwil, glimpen te zien van een geestesrijkdom en van een gemoedsdiepte, zonder welke de zothed en de moedwil trouwens niet in die mate bekoorlijk zouden kunnen wezen, het is in zijn opzet zo uitgezocht-onzinnig en in zijn slot zo grandioos, dat men het niet meer vergeten kan. Temidden van het geforceerd-geestige, het gewild-diepzinnige, het opgeblazen-exotische, het kwasi-mystische waarmee vele der jongere Franse letterkundigen landgenoot en vreemdeling zoeken te epateren is dit, in al zijn buitensporigheid, van een volmaakte eenvoud...

‘En dan “Donogoo Tongga”.’

‘En dan “Monsieur le Trouhadec saisi pas la Débauche”...’

‘Geloof me, vrienden, de ongelukkige recensent heeft dat alles niet gelezen. Hij is naar het theater gegaan, verwachtend een blijspel als vele andere, van een auteur als vele anderen te zullen zien. En we kennen toch allen de macht van de “preconceived idea”?’

‘Had hij het stuk op zijn gemak vooraf kunnen lezen, ik twijfel niet...’

‘Maar daaraan zie je toch, dat ik gelijk heb! De acteurs hebben het stuk verknoeid...’ Aldus jubelde de theater-hater.

‘Nu, verknoeid is een hard woord... maar Jules Romains – de auteur van “Lucienne” en van “Mort de quelqu’un” en van “Les Puissances de Paris” – Jules Romains is een literator, is een dichter, is een denker, die zijn overmoedige invallen in blijspelvorm kleedt. Hij is geen Bataille en geen Lavedan en geen Bernstein en geen Cail-lavet... hij is essentieel iets anders. Men kan het verschil tussen een literator die in blijspelvorm schrijft en een ras-toneelschrijver niet licht overschatten! En daar acteurs gewoonlijk geen literatoren zijn, bestaat er alle kans dat het stuk van een literator bij vertoning enige veren moet laten...’

‘Als het dan vooraf nog vertaald is...’

Daar kwam ik op mijn stokpaardje aan!

Met de vertaalbloempjesverzameling, die ik aanlegde voor een omvangrijk werk over taal en wat ermee samenhangt, bezorgde ik mijn vrienden reeds menig vrolijk ogenblik. Helaas, het dient gezegd... tientallen oogstte ik er in het theater – waar ik toch maar zo zelden kom – uit de ‘Hollandse’ vertalingen der heren acteurs en der dames actrices, die immers de laatste jaren los en vast maar zelf aan het ‘verdietsen’ zijn geslagen, blijkbaar niet beseffend, dat daarvoor nog wel iets anders komt kijken, dan een beetje talenkennis. Héél erg is dat nu wel niet in de meeste gevallen, omdat de meeste stukken meer op ‘spel’ dan op ‘taal’ zijn gebouwd en wat dat betreft, met een kleine wijziging naar de bioscoop zouden kunnen verhuizen, maar verschijnt er dan een enkele maal de aankondiging van een stuk van een wezenlijk literator, van een wezenlijk dichter, zonder naam van de vertaler of met een naam, die zo goed als waarborg is, dat er wel niets van zal deugen, dan zit ik al bij voorbaat voor het slachtoffer te rillen en verblijd mij dat hij het tenminste niet zal vernemen. Er hoort betrekkelijk weinig toe om van een literair blijspel

zo weinig over te laten, dat de recensent zijn excuses aanbiedt als hij de auteur met Molière in één adem noemt...

‘Maar ons uitgangetje... ons dineetje... ons avondje in de stad...?’
Zo pleitte de aspirant-gastheer vol loffelijke ijver.

‘Ja, ons uitgangetje... ons avondje in de stad...’

‘We zijn maar eenvoudige buitenlieden... Deden we eigenlijk niet het beste als we maar naar “Caecilia” gingen?’

De melomaan triomfeerde...

G e s p r e k k e n

Natuurlijk informeerde onze uit Indië teruggekeerde vriendin naar de stand der respectieve huwelijkslevens in onze kennissenkring. Of Gijs nog niet van Gerritje was gescheiden, of Lijsje en Kees al haast genoeg van elkaar hadden, en of het heus altijd nog goed ging tussen Annebetje en Job. En tot haar hoeveelste man Elise nu gaandeweg was gevorderd, en Barend tot zijn hoeveelste vrouw, dat moest ze bepaald allemaal weten!

‘Echt vr...’

Zeker, zeker, waarde heer, u neemt me de woorden uit de mond, geneert u zich niet, zeit u het maar gerust ‘echt vrouwelijk’. *Mij* zult u er niet boos mee maken. O, het ouder worden heeft zijn voordeelen, zijn grote! Voorheen, als ik baardeloze broekjes hoorde oreren over ‘de vrouw’, als ik overdacht hoe een vrouw letterlijk ‘geen vinger in de as kon steken’, of het gebaar, ja, welk gebaar ook, werd als ‘echt vrouwelijk’ uitgekreten, voorheen liep mij bij dat alles de gal wel eens over, maar sinds lang – al permitteerde ik mij reeds van die goedkope mannelijke wijsheid het mijne te denken, voor en aleer Shaw de wijze mannen voorhield: dat een behoorlijk historicus ‘must be capable of throwing off sex partialities and their romance and regarding woman as the female of the human species,

and not as a different kind of animal with specific charmes and specific imbecilities'*, sinds lang ben ik de hele aangelegenheid als een koddig en uniek geval gaan beschouwen.

Of soms niet uniek? Waar eerder of elders, waar overigens ter wereld, waar in heden en verleden werd het ooit vertoond, dat de ene helft van het mensdom met onwrikbare overtuiging, onverstoorbare ernst en onwankelbare volharding zijn eigen superioriteit boven de andere helft proclameerde? Raadsleden en getuigen haast men zich te 'wraken', indien mocht blijken, dat ze 'partij' zijn in zaken waarover ze te beslissen hebben of waarin hun getuigenis de doorslag zou kunnen geven, maar de man als zodanig heeft eens en vooral zich opgeworpen tot rechter in zijn eigen zaak, een zaak, waarbij de hoogste goederen van de onwedergeboren mens, te weten zijn ijdelheid en zijn belangen, betrokken zijn. Is dat niet uniek? En is het niet koddig – ik zei het reeds eerder, maar het mag nog wel een keertje herhaald – die man 'du haut de sa grandeur' te horen getuigen van een vrouw als hoogst denkbare lof dat ze begaafd is met een 'mannelijk intellect'? De grappenmaker...

Zo verlangde dan onze Indische vriendin, 'echt vrouwelijk' op de hoogte te worden gebracht van de huwelijkswisselingen en wisselvalligheden gedurende de zeven jaren van haar afwezigheid. En kreeg te vernemen dat Lou en Let inderdaad na jaren kibbelens de al te knellende band hadden verbroken, tegelijk met Jo en Jet, maar dat het nu heel goed ging tussen Jo en Let enerzijds, tussen Lou en Jet anderzijds. Dat Puck, wier meisjesnaam Puck Jansen was, in diezelfde zeven jaren eerst Puck Pietersen was gaan heten, maar nu nog slechts luisterde naar de naam van Puck Gerritsen, dat de eerste verandering op initiatief van de heer Pietersen, doch de tweede op Pucks eigen initiatief was tot stand gekomen, terwijl de heer Gerritsen zijnerzijds reeds vooraf een Mop en een Zus, achtereenvolgens tot Mop Gerritsen en Zus Gerritsen verheven had. Een en ander

* Sint-Joan

onder grote vrolijkheid — want het is met de jeugd zo ver gekomen, dat ze om al deze betreurenswaardige en voor het minst hoogst ernstige zaken lacht! — en met het nodige commentaar van de jongere lieden, tot verwelkoming der teruggekeerde ballingen komt aangestevend.

Tot dat iemand — was het niet weer de significus? — voorstelde in al die chaotische mededelingen wat orde te brengen, de 'gegevens' te verwerken tot een statistiek en te zien tot welke conclusies we konden komen.

Nu, ik geef persoonlijk al bijzonder weinig om statistieken, noch in het algemeen noch in het bijzonder en ik zou u statistische rangschikkingen kunnen noemen, die met treffende volkomenheid beantwoorden aan Disraeli's bondige climax: 'A lie, a damned lie, statistics' — maar in het regelen van een chaos (als men mijn schrijftafel maar ongemoeid laat) heb ik altijd wel een zeker genoeg gevonden. Zo vingen we dan aan bij de vertrekdatum van onze vriendin en concludeerden en constateerden, dat eerstens van de destijds existerende huwelijken waarbij zowel man als vrouw nieuwelingen in het vak waren, nauwelijks een enkel nog een min of meer rustig, een min of meer kwijnend bestaan leidde, dat tweedens van die, waarin of man, of vrouw of beiden al eens eerder leergeld betaalden, een behoorlijk percentage de tand des tijds had weerstaan, terwijl derdens de zeldzame gevallen van derde echt (man, vrouw of beiden) toonbeelden bleken van bloeiend geluk.

Een ware stortvloed van min of meer overijlde, min of meer gegronde verklaringen besproeide nu subiet uit aller mond deze nuchtere feiten.

'Het spreekt vanzelf, dat een mens zich eens één keer vergist, maar de tweede keer kiest hij dan waarschijnlijk beter, en de derde keer kiest hij stellig heel goed.'

Dit was weer de jeugd, 'jumping to conclusions'.

Onze cynicus grinnikte.

'Vind je heus de tweede keer je kans op de honderdduizend zoveel

groter, en ben je de derde keer zo zeker dat je hem trekt? Zou het niet zijn, dat mensen aan hun eerste huwelijk onvervulbare, aan hun tweede huwelijk vervulbare, aan hun derde huwelijk weinig of geen eisen stellen?’

Het bleek inderdaad een aannemelijk gezichtspunt, maar de socioloog had een andere verklaring.

‘Wat hield,’ aldus ving hij socratiserende aan, ‘wat hield de vroegere huwelijken in stand?’

‘Een grotere tevredenheid.’

‘Een diepere eerbied voor de echtelijke band.’

‘Geringer ontwikkeling van de persoonlijkheid.’

‘Alles waar, en maar ten dele waar. Het cement der oude huwelijken was het Oog van de Wereld. “Gescheiden vrouw” te zijn was, schuld of geen schuld, een minderwaardige positie. Een “slecht huwelijk” gold voor beide partijen als een schande. Het Oog van de Wereld heeft gaandeweg geleerd niet te luiken (oog-luikend!) voor de eerste scheiding, maar het heeft zijn oude magische werking naar de tweede echt overgebracht. Wie ten tweeden male scheiden wil, poseert nu allicht voor onverdraagzaam of “volage”, de tweede scheiding leert bovendien “de wereld” wat ze van de eerste te denken heeft. En dit besef houdt vele tweede huwelijken in stand. Wat het derde betreft...’

De aankomende student kon het nu niet langer kroppen. Een woord, een naam ontsnapte zijn benauwd gemoed.

‘Bergson!’

Bergson!

‘Het automatische! Bergsons theorie van de lach! Is een drieling niet al zot? Drie mannen elk met de punt van hun zakdoek uit hun zak? Of, in de oude tijd, drie vrouwen met kort haar in één tramwagen? Zo ook drie of meer huwelijken. De vrees voor het ridicule houdt het derde huwelijk in stand.’

Was dat zo kwaad bedacht voor iemand van even in de twintig? Hij zag dan ook rood van triomfantelijk plezier. Ik sloeg er Berg-

sons 'Le Rire' op na en vond, dat hij het misschien zo mis nog niet had...

Maar onze Indische vriendin slaakte een zucht, om al die ontbonden huwelijken, om al die voortbestaande huwelijken, waar het Oog van de Wereld, de vrees voor het ridicule, hen tot bindmiddel dient. En al onze scherpzinnigheden konden haar voor de verloren illusies niet troosten.

G e s p r e k k e n

Binnentredend, zagen we juist hoe tante Doortje een klein boekske wegmoffelde onder een stapeltje kranten, met een hoge kleur en een verlegen lach.

'Wat stopt u daar wel voor schuldigs weg, tante?'

'Niets schuldigs, maar ook niets dat jullie interesseert. Integendeel, jullie geloven er natuurlijk weer niet in en zullen er mij om uitlachen. Bernard, die toch lang zo cynisch en zo verstokt als jullie niet is, wil er maar half van horen.'

Bernard glimlachte, doch zweeg. Vragend keken we oom Marius aan.

'Tante was bezig Bernard met Coué²⁰ te cureren,' lichtte oom in, op een toon, die hem bij voorbaat tegen elke beschuldiging van cynisme, verstoktheid en ongeloof scheen te moeten vrijwaren, zonder nochtans aan de andere kant vat op hem te geven! Tante spiedde, met argusoog.

'Jullie lacht al!'

Maar we lachten niet. We zetten ons in een kring om de schemerlamp.

'Nettie niet thuis? Naar college?'

'Nee, ze zal wel dadelijk beneden komen. Ze werkt de laatste tijd hard. Je valt hier over de Engelse boeken. Voor haar studie,

in haar vrije tijd, nooit iets anders.'

'Daar heeft ze toch ook gelijk in.'

Er lagen er een stapel op de kleine tafel. Bovenop, in keurig omslag, 'Lord Jim' van Joseph Conrad.

'Waarom dacht u eigenlijk, tante, dat we zouden lachen om Coué? We lachen soms... als u er niets op tegen hebt, om Coué-ende dames... maar we lachen niet om Coué.'

'Ik tenminste niet.'

Oom Marius vouwde zijn krant in elkaar en zette zich tot luisteren. Het was ditmaal namelijk geen vrouw geweest, die gesproken had, doch een wijs man, en zijn toon had ernstig geklonken.

'In de uitgangsgedachte van Coué is, met al zijn eenvoud, of om zijn eenvoud, iets wezenlijk heel groots. Nadat we van geslacht tot geslacht, van de lagere school af, hebben geleerd en gehoord... ja, als schrijvoorbeeld onder onze ogen geduwd gekregen "willen is kunnen" of, als de meester wat geleerd was uitgevallen, zelfs het deftige, klassieke "Nihil volentibus arduum", komt daar nu plotse-ling een man, die leert dat in de strijd tussen wil en imaginatie de wil het altijd en steevast afleggen moet! En dat is nu precies het allervermakelijkste in de Coué-woede! Dezelfden die staande houden in "vrije wil" te geloven, dezelfde die het hardst schermen met "zedelijke aansprakelijkheid", lopen het getrouwst met de Couése rozenkrans om de hals en prevelen eindeloos het Couése schietgebedje van "Tous les jours, sur tous les points..." En toch... geen theoloog pleegde ooit vernietigender aanvallen op de "vrije wil" dan dezelfde geadoreerde Coué...'

'Afgezien daarvan... de gedachte is prachtig. De ontwikkeling van de imaginatie! Komt niet elk tekort, komt niet alle hardheid en bekrompenheid uit tekort aan imaginatie voort? Ik laat het genezingsprobleem nu even rusten. Waarom zijn we hard en dom in ons oordeel? Omdat we ons niet in de toestand en de mentaliteit van de beoordeelde verplaatsen kunnen. Waarom schieten we tekort in medelijden? Omdat onze imaginatie in gebreke blijft ons het leed en

de nood, de jammer en de smart van anderen scherp genoeg te doen aanschouwen. In de imaginatie bezit de mens iets als een onontgonnen veld of een mijn vol goud, ongeweten ongebruikte schatten aan kracht tot heil van zichzelf en goedheid tot heil van anderen. En de man, die dat heeft begrepen en die het oude idool van de alvermogen- de "wil" heeft durven van zijn voetstuk gooien, noem ik een groot man.'

Nettie was onder het laatste stilletjes binnengekomen, had stilletjes zitten luisteren, scheen nu iets te willen zeggen, maar bedacht zich, greep plotseling 'Lord Jim' en begon ijverig daarin te bladeren, als zocht ze iets.

'Waaruit dus blijkt,' kwam Bernard – hij leed aan een diepge- wortelde 'psychose' waarover de lezer misschien later nog wel eens wat horen zal, en waarvan hem tante Doortje, in haar goedheid, met een dubbelmaatje Coué zocht te genezen – 'waaruit dus blijkt dat de mensheid eeuwen lang in dwalingen en dwaasheden kan le- ven, zonder er iets van te merken...'

Oom Marius lachte, maar Nettie had nu wat ze zocht gevonden.

'U zei daareven,' keerde ze zich tot mij, 'u zei daareven dat in de imaginatie de mens schatten bezit aan kracht en aan goedheid... Was het niet zo? Maar lees dan nu eens dit.'

Ik nam het boek en las:

'The danger, when not seen, has the imperfect vagueness of hu- man thought. The fear grows shadowy, and Imagination, the ene- my of men, the father of all terrors...'

Imagination... the enemy of men, the father of all terrors... In- derdaad, het stond er.

'Kent u het boek? niet? Het is de historie van een jonge man, van een edelmoedige, dappere, door en door rechtschapen jongen, die een lafheid begaat, waaraan zijn leven te gronde gaat, alleen door zijn op een ogenblik te levendig werkende verbeeldingskracht...'

'Dus een geval van iemand, die een teveel bezit aan verbeeldings- kracht. Een van die zeldzame gevallen...'

‘Zo zeldzaam niet!’ kwam Bernard.

‘Misschien zo heel zeldzaam niet, maar toch een heel eind in de minderheid.’

‘Dat zeker...’

‘En ligt daarin dan niet meteen de grens aangegeven van wat met Coué’s genezingsmethode wel en niet bereikt worden kan...? Wat voortkomt uit tekort aan imaginatie...’

‘Gebrek aan zelfvertrouwen,’ ijverde tante er tussen door.

‘Goed, tante, noem het dan zo. Wat voortkomt dus uit “gebrek aan zelfvertrouwen” is misschien langs die weg te genezen, maar voor de ellenden van de overmatige verbeeldingskracht, “the father of all terrors”, zie ik er, eerlijk gezegd, geen baat in. Maar betekent het eerste al niet heel veel, al niet genoeg?’

Maar tante voelde in de beperking een tekort aan eerbied voor haar idool en gaf dit ook te kennen:

‘Omdat jullie er niet in gelooft...’

De wijze man zuchtte.

‘Een geluk, dat Coué zelf u niet hoort, mevrouw! Want ik weet al niets ergers voor de scherpzinnige ontdekker van een bepaalde – dat wil zeggen: beperkte – methode, dan door zijn bewonderaars tot een Manusjevan-alles te worden gemaakt. Neem nu Bernards geval...’

‘Juist, neem nu mijn geval!’

Maar op dat ogenblik kwam de schooljeugd thuis en het gesprek nam een andere wending...

G e s p r e k k e n

‘Harry!’

‘Ja, moeder?’

De twaalfjarige jongen, met zijn blote kuit en bruine kop, hield

de kruiwagen in en keerde een vragend gezicht naar de tuinkamer, waar ik met zijn moeder zat.

‘Heeft Kees je nu zijn part in de aardappelen betaald?’

‘Neen, nog niet...’

‘Zul je het hem dan nog eens vragen?’

‘Och ja... het heeft toch niet zo’n haast.’

‘Haast heeft het niet, maar het moet gebeuren. Denk je eraan?’

‘Ja...’

‘Ga dan nu maar je gang.’

Het kruiwagentje knarste over het grind, de jongen verdween in de achtertuin. In de tuinkamer zette de moeder, mijn oude schoolvriendin, haar bezigheid van kopjeswassen voort. En ik, die in een tijdschrift had zitten bladeren, liet mijn handen neer in mijn schoot om haar in de hoogste verbazing aan te kijken...

Hoe iemand, in luttele jaren, zó veranderd kon zijn! Was dat dezelfde Ans, in haar meisjesjaren, onze gezamenlijke schooljaren, gul en royaal bij het dwaze af, over het overdrevene heen? Ans, die nooit geleend geld terug wilde vragen, al zat ze krap, die altijd, in ‘melksalon’ of taartjeswinkel, al voor allemaal betaald had, terwijl de anderen nog met haar beursjes frutselden! Spoorde die nu haar jongen aan, een kameraadje te manen om geld?

Van de aardappelaffaire had Harry mij al verteld. Met een buurjongen ‘op gezamenlijke rekening’ had hij zijn akkertje in de achtertuin vol ‘red stars’ gepoot, voorlopig alles zelf bekostigd, en nu het aankwam op de ‘gezamenlijke rekening’ bleek Keesbuur Hallemanachtige neigingen te tonen. En Ans, de genereuze, Mulatuliverende Ans – sonnetten op Multatuli had ze als schoolmeisje gemaakt! – Ans verzette er zich tegen dat haar jongen tot een Woutertje Pieterse zou worden gemaakt. Het was ongelooflijk. Na de schooljaren hadden we elkaar in jaren niet meer gezien, daarna te hooi en te gras weer eens wel, voor een poos, vervolgens elkaar opnieuw uit het oog verloren, en haar jongen zou ik niet hebben herkend... maar zulk een verandering!

Ze voelde mijn verbazing, ik merkte het aan het zenuwachtig-snelle bewegen van haar bezige handen. De ogen hield ze hardnekkig neergeslagen, totdat ik de mond opende, om te spreken.

‘Hou maar op, ik weet het al. Ja, ik ben veranderd. Of liever... ik wil dat hij anders zal zijn. Hem zullen ze niet uitlachen, niet gebruiken, niet exploiteren, zolang ik er iets aan kan doen. En hij heeft dezelfde aanleg. Hij vertikt het om die jongen dat geld te vragen...’

‘Hoe is het... dat je zo geworden bent?’

Ze liet de afwasboel en zette zich bij mij, voor de open deuren.

‘Herinner jij je die oude juffrouw Koersen nog?’

Ik knikte. Het beeld van de taaie, tanige juffrouw, aan wie ik in jaren niet meer had gedacht, verscheen verbijsterend duidelijk voor mijn ogen.

‘Ik heb het je nooit verteld, destijds. Je kent dat gevoel, dat je je schaamt voor wat anderen doen, of zeggen, over jezelf zeggen... misschien óók, omdat ze gelijk hebben. Ik was nog maar pas aan die school benoemd. Het was een dubbele, met een groot personeel, ik de jongste. Ze noemden elkaar daar bij de voornaam, allemaal, behalve natuurlijk het hoofd. Ik vond die gewoonte zo innig, zo warm, ’t maakte me helemaal opgetogen. Zus was juist in die tijd ergens in de Betuwe aan een school gekomen... dat bracht mij op de gedachte... het was kersentijd... en ik liet er, van mijn eerste verdiende geld, een mandvol komen. ’t Leek me zo aardig, die verrassing voor stadsmensen... ’t Leek me zo heerlijk, dat ze me lief zouden vinden en van me houden zouden, in dat kleine wereldje vol warmte en innigheid, dat kringetje dat elke dag opnieuw zich vormde voor hetzelfde werk, dat ik toen ook zo mooi vond... O, ze vonden ze wel lekker, mijn dubbelgesorteerde Betuwse kersen, schoon leeg raakte de mand in het koffieuur... maar ’s middags na vieren hoorde ik er juffrouw Koersen over praten met Mul, de gymnastiekonderwijzer en met dat zure handwerkmensje, Rietje Lindeman, en ze lachten, ze lachten om mij, achter mijn rug lachten ze me uit.

“Overdreven,” zei Mul, “mallotig,” snierpte Rietje, en juffrouw

Koersen doceerde: "ziekelyk". Omdat ik nog geen week daar was, zie je, aan die school, en nu al, zonder verjaardag of iets, die malle, dure traktatie...

"Ziekelyk," zei ze, en dat woord sloeg bij me in, als een bliksem en het bleef steken als een weerhaak... jaren, jaren door. Het zit er nog!

Ze hief een rood, verhit gezicht naar mij op.

'Maar Ans!'

'Ze had gelijk! Het is ziekelyk als je altijd wilt *lief zijn om geliefd te zijn*, zoals ik eens ergens las, 'k weet niet meer waar. Zó stond het met mij. 'k Vond het heerlijk, om royaal te zijn, heerlijk als iedereen dan van mij hield...'

'Maar beste kind... doe nu toch niet jezelf zo'n onrecht aan. Je was immers van harte gul, je gunde immers graag aan ons anderen wat je meer had dan wij.'

'Misschien. Maar ook... ik weet het zelf immers het beste... maar ook was ik gretig naar vriendschap, liefde, sympathie... o, ik kon niet ademen in kilte! Innigheid en warmte om in te ademen was mij nodiger dan lucht. Dat wilde ik dan soms dwingen... En o, de mensen kunnen zo wreed, zo onedelmoedig zijn. Je wint ze te minder, naarmate je ze te duidelijker toont dat je ze nodig hebt. Dat heb ik later ervaren, toen ik ze minder nodig had, omdat... Maar dat doet er nu niet toe. Juffrouw Koersen had gelijk! 't Was ziekelyk. En ik wil dat Harry gezond is, gewoon... banaal desnoods, conventioneel, maar vóór alles, gezond!'

'Gezond egoïsme...' zei ik, glimlachend.

'Zeker, gezond egoïsme! Dat is beter, mooier...'

'Mooier óók nog? Wil je nu ook weer "twee ruggen uit één varken snijden"? Je hebt volkomen gelijk: egoïsme is gezond. Maar noem het nu niet óók nog mooi. Dat meen je trouwens niet. Een parel, zeggen ze, is een ziekte van de oester... maar is daarom een parel niet mooi? En te veel overgave, martelaarsneigingen, en het martelaarschap zelf, je mag het, wat mij betreft, allemaal "ziekelyk"

noemen, als je maar erkent, dat "gezond" en "edel" geen synoniemen zijn! Zelf heb je meer naar het "verhevene" dan naar het "gezonde" gestreefd en nu je in je jongen overeenkomstige neigingen vermoedt...'

'Ik ontken het niet. Maar de gedachte dat ze hem zouden uitlachen, over hem heen lopen, hem in het ootje nemen, maakt mij razend, doet mij pijn. Ik zal een wandbord voor hem laten bakken: *Al te goed is buurmans gek*. Ik... ik heb hem, als het moet, als één van tweeën moet, nog liever hard dan week...'

'Herinner je je nog, Ans, dat we eens over "Al te goed is buurmans gek" een opstel moesten maken en dat jij schreef hoe een afschuwelijk spreekwoord je het vond? En weet je nog hoe je later volhield tegen de leraar, toen we "artikel 33" van de onderwijswet behandelden... hoe was het ook weer? "De onderwijzer heeft tot taak de leerlingen op te voeden tot christelijke en maatschappelijke deugden..." was het zo niet? Juist. En toen zei jij: elke maatschappelijke deugd is onchristelijk, en elke christelijke deugd is onmaatschappelijk! En nu...' Ik schudde het hoofd, half lachend, half ernstig. Ze haalde, ook half lachend, half ernstig, de schouders op.

'Je wordt zo anders, als je eenmaal kinderen hebt!'

Ik zweeg. Ze stond op, ging haar omwasbak naar de keuken brengen.

En ik dacht... zou dáárom de wereld zo bitter weinig ten goede veranderen, omdat de moeders zo bang voor de *gezondheid* van hun kinderen zijn...?

G e s p r e k k e n

Eigenlijk had ik boven dit natuurgetrouw relaas het klassieke 'Voorheen en Thans' mogen zetten.

Want ik wil u verzoeken, beminde lezer, u met mij te verplaatsen

in de herfst van het jaar 1914. Ik vraag geenszins uw aandacht voor al de diverse problemen, bij de aanvang van de wereldramp, doch alleen voor één heel bijzonder probleem, het probleem der uitverkorenen, die tot dan hun winters in Montreux of aan de Riviéra hadden doorgebracht: hoe komen we deze oorlogswinter (men geloofde in één!) het aangenaamst door? Of dit probleem nu samenviel met een plotseling ontwaakte heilbegerigheid, ik weet het niet, ik wil slechts releveren, dat ik die eerste en elke verdere oorlogswinter talloze literaire cursussen heb gegeven in de kringen onzer aristocraten, die anders en waarschijnlijk nu weer naar het zuiden gaan. Hoe ik juist daarin verzeild kwam, doet hier nu niet ter zake.

Zo was dan, op een goede dag, de socialistische literatuur, haar waarde, betekenis, ontstaan aan de beurt geweest en, gelijk ik verwacht had, werd ik aan de thee na afloop bestormd met het fameuze, elk spreker zo innig vertrouwde: *'Ik ben het helemaal niet met u eens'*.

Nog heel goed herinner ik mij hoe in de loop van het gesprek een der heren verklaarde dat hij de theorieën van socialist en communisten voor waardeloos hield, omdat ze zo volkomen samenvielen met hun belangen. Wanneer iemand – aldus mijn debater – mij uitlegt dat hij recht heeft op iets wat hij begeert, dan beschouw ik zijn 'argument' met een sceptisch oog. Want hij is partij en de argumenten van iemand die partij is, mag men wantrouwen.

Zeër tot zijn verbazing gaf ik de man grif gelijk. Alleen wees ik hem erop, dat zijn bezwaren even goed voor hem zelf en de zijnen golden! Wat de anderen trachten te veroveren, tracht hij te behouden, hij is dus óók partij en beider argumenten, voor zover ze door begeerte werden ingegeven, zijn gelijkelijk waardeloos.

Aldus in het nauw gedreven moest mijn tegenstander zich wel gewonnen geven. Op het standpunt dat aan argumenten van partijen geen waarde hoeft te worden toegekend, diende hij toch te blijven staan.

Aan dit gesprek van bijna elf jaar terug heb ik verleden week

moeten denken, toen ik in mijn eigen huis aan mijn eigen tafel met een jeugdig geleerde van beschaafde en intellectuele huize zat te kouten. Geen aristocraat met titel en kroon, dus daarin school de overeenkomst niet, doch we spraken over een even netelig onderwerp als destijds, een onderwerp waarbij de 'argumenten' evenals door hartstocht en gevoel plegen te worden geïnspireerd, we spraken namelijk over patriottisme en nationalisme, en wel naar aanleiding van een pas verschenen boek, waarin deze dingen zijn geanalyseerd en gekarakteriseerd als bronnen van leugen en zedelijk verderf, waarin het gangbaar onderscheid tussen lofwaardig patriottisme en laakbaar chauvinisme nadrukkelijk wordt afgewezen, waarin de auteur staande houdt dat collectivisme in elke vorm en in elke graad nooit meer kan zijn dan een 'noodzakelijk kwaad', zoals bijvoorbeeld 'zakenmoraal' kan worden aanvaard als een 'noodzakelijk kwaad' door wie in zijn 'privé-moraal' sluwheid en zelfzucht afkeuren wil, maar nooit als zedelijk lofwaardig of schoon!

Daar ik mij voor het boek en zijn auteur interesseer²¹, was ik zeer belangstellend naar de weerleggingen van de jeugdige geleerde – die er zich afkeurend over had uitgelaten – ten einde ze door te geven aan de auteur, ter verdere verwerking. De jeugdige geleerde echter gaf te kennen dat hij het betoog niet hoefde te weerleggen, daar hij het hele boek kon diskwalificeren, de auteur is namelijk een jood! En als zodanig een vaderlandsloze en als zodanig tot oordelen inzake patriottisme... onbevoegd!

Toen zat ik – afgezien van de vraag of joden inderdaad zozeer van patriottisme verstoken zijn als mijn jeugdige geleerde wilde aannemen! – toch wel héél beteuterd te kijken.

Mijn aristocraat van elf jaar terug had gelijk, al viel het hem wat koud op zijn maag toen zijn argument tegen hemzelf werd gekeerd.

Wie 'partij' is, kan niet oordelen. Zo vat men het ook algemeen op. En daarom is men dan ook zo blij met het oordeel van iemand die 'boven de partijen' – dat is: buiten de partijen – staat, met de 'objectieve', onbevangen opinie, de enige die werkelijk opinie heten

mag, en men beschouwt deze opinies – uiteraard zo zeldzaam! – wanneer ze uit het verleden spreken als het kostbaarst materiaal om tot zuiver historisch inzicht te komen.

Welk jeugdig geleerde zou deze opvatting niet beamen? Ziedaar nu eindelijk – aldus behoorde hij te juichen! – het oordeel van een ‘te goeder naam en faam bekend’ joods auteur over patriottisme, ziedaar nu eindelijk een oordeel, dat misschien niet volkomen door traditie, suggestie, atavisme en vooringenomenheid is geïnspireerd en dus vertroebeld.

Mis! De in het algemeen tot het vormen van opinies zo hooggeprezen partijdigheid wordt in dit bijzondere geval gebruikt om de opinie haar waarde als zodanig te ontzeggen!

En dan houdt men nog vol dat de mens een redelijk wezen is! En dan verwijt men nog de misantroop zijn misantropie.

G e s p r e k k e n

Ze spraken, de jongelieden – schrik niet lezer – ze spraken over verliefde demonstraties in het publiek. Zo geleidelijk aan was het gesprek naar dat epineuze onderwerp heengekabbeld. Ze hadden over hun vakantieisjes wat zitten nababbelen, ervaringen uitgewisseld – het twintigjarig vriendinnenpaar was er voor het eerst alleen op uit geweest, een bergreis door Duitsland, en raakte natuurlijk niet uitgepraat. En midden in een opgetogen relaas voerde een plotseling ‘weet je nog wel?’ op de zijpaden der verliefde demonstraties.

Het ‘weet je nog wel’ bleek een drietal te betreffen, dat in een bergtreintje tegenover ze gezeten had, een vrijer, zijn meisje, haar jongere zusje.

‘Ja, en het zusje was véél knapper, je snapt gewoon niet, dat die jongen de ander had genomen.’ Het onconventioneel opgevoede

kind had zelfs nooit gehoord van de kringen, waar de dochters, uitgerust met gelijke en gelijkvormige bruidschatten, in chronologische volgorde trouwen, en waar de aspirant-aanbidders dat ook weten.

De zeventienjarige knaap werd bij de uiteenzetting van dit cultuurverschijnsel ietwat ongeduldig, hij wilde weten, wat ze eigenlijk hadden 'uitgespookt'.

'Zaten ze als idioten te vrijen?'

'O neen... stel je voor. Als je ze had gezien, zou je dat niet vragen. Neen, maar zij had wel de hele weg over iets aan hem te frunniken. Dan zijn kraag en dan zijn handschoen, en dan een pluusje op zijn mouw...'

'Ze zaten toch ook voortdurend gearmd...'

'Ja, en 's avonds weer. Want jullie moet weten, ze hadden hetzelfde reisdoel als wij. En 's avonds zaten we ergens op een terras naar een strikje te luisteren, en daar had je ze weer, hij tussen ze in, en de een met een blauw sjaaltje, de ander met een rose, en met de blauwe was hij geëngageerd en ze kon weer geen seconde van hem afblijven.'

'Maar heb jullie dan nooit opgemerkt,' kwam een oudere, 'dat meisjes veel meer dan jongens in het publiek verliefd zitten te doen? In de trein, in de tram – het gaat eigenlijk maar zelden van de man uit.'

'Natuurlijk,' kraaide triomfantelijk de knaap. '*Hij* schaamt zich, dat hij erin gevlogen is, en *zij* is de koning te rijk, dat ze er een aan de haak heeft geslagen.'

's Mans zuster wilde zich driftig maken, maar de oudere vriendin voorkwam.

'Hij zegt het op een idiote manier, en hij heeft toch gelijk.' Ze aarzelde even en deed toen de bekentenis:

'Wij gaan soms wel eens met ons drieën naar de schouwburg, Emmy, Johan en ik. Dan lopen we natuurlijk in het naar huis gaan alle drie gearmd, hij tussen ons beiden in. Dan heb ik altijd het

gevoel tegenover de mensen, die we tegenkomen: als jullie nu maar goed weet, dat ik met Johan geëngageerd ben en Emmy niet. Ik vind, dat je zulke dingen maar eerlijk opbiechten moet, je moet er natuurlijk niet aan toegeven, je moet niet van die burgerlijke vertoningen geven.'

Bij het ietwat verslagen zwijgen der jongere meisjes, die aldus hun onerkende, onuitgesproken drijfveren blootgelegd zagen, voelde zich het aankomend mannetje tot edelmoedigheid genoopt.

'Het is immers net precies als wanneer je een nieuwe fiets hebt. Dan willen ze er allemaal eventjes op rijden en dat laat je natuurlijk toe, maar je blijft er voortdurend achter aan hollen of je houdt je vast aan de bagagedrager. Want je kunt niet uitstaan, dat de mensen zouden denken, dat die fiets van hem is.'

'Wat lam eigenlijk, hè...? Wat lam, wat in-ellendig, om zo te zijn.'

De jongen lachte.

'Helemaal niet, je moet je maar nemen zoals je bent.'

'En toch is het niet hetzelfde. Want die jongen heeft om zo te zeggen immers net zo goed een nieuwe fiets! Dan zouden ze allebei moeten zitten pronken!'

De vlag van generositeit was weer over: mannelijk superioriteitsgevoel klonk in zijn overmoedige lach. 'Helemaal niet! Want hij kan er zoveel krijgen als hij wil en zij mag blij zijn, dat ze er één in de wacht heeft gesleept.'

Daar zaten ze, vier ouderen tegenover één blaag, maar die ene blaag gepantserd in de prerogatieven en privileges van zijn hele sekse. Ik, die tot dusver achter mijn krant had geluisterd en gezwezen, ik werd er nu bij gehaald. En ik moest het erkennen, zo stond inderdaad de zaak. Omdat de man mag kiezen en de vrouw moet wachten, omdat het gekozen worden een triomf is, en een triomf pas reëel wordt voor het oog van de wereld, daarom demonstreert het meisje – alle legenden van 'jonkvrouwelijke schroom' ten spijt – in het algemeen meer dan de man, zolang een beter beschavingspeil,

een hogere bewustheidsgraad het haar niet belet, daarom popelt ze op een bal om te worden gevraagd door lummels, waarnaar ze anders niet omkijken zou en accepteert ze zelfs vaak voor de dans die het hele leven duurt, wat ze van harte zou versmaden, als ze zelf uit kiezen mocht gaan...

‘Als ik ooit een man ontmoet, die ik aardig vind, dan vraag ik hem, dat kan ik jullie verzekeren!’

Aldus de ene twintigjarige.

‘Ik raad het je niet aan, want je zoudt een blauwtje lopen. De man heeft weliswaar de logica in pacht... maar als een meisje durft tonen, dat ze het met hem eens is, dat ze óók het huwelijk als haar natuurlijke bestemming beschouwt en nu ook het ware wil doen om die bestemming te bereiken... dan keert hij haar de rug toe, al of niet met de mond vol theorieën.’

‘Dus moet het dan altijd maar zo blijven...?’

Wat te antwoorden? Gelukkig bleek de wending, die het gesprek dreigde te nemen, de drie anderen geenszins naar de zin. Er viel nog zoveel van de vakantie te vertellen. En ik zelf was blij toe, dat we het sombere labirint van de ‘dubbele moraal’ weer goed en wel ontkomen waren...

G e s p r e k k e n

‘En wat voor sensatie geeft je dat nu eigenlijk, het spreken voor de radio?’

‘Ja... is het niet een vreselijk gek gevoel daar in je eentje te staan oreren?’

De warmte en de kamer vol mensen – er zijn onverwacht kennissen komen overwaaien uit stad, die natuurlijk hebben willen wachten toen ze vernamen dat ik ter radio was opgegaan en binnen het uur terug zou zijn! – overstelpen mij en ik kan niet dadelijk ant-

woord geven. Ik weet het ook zelf niet goed. Deze tweede keer was weer zo anders dan de eerste, twee jaar geleden... Buiten rijdt de auto, die mij thuisbracht, toeterend door het duister naar Hilversum terug. In de vooravond heeft hij mij gehaald en over de verlaten straatweg, glimmend in de regen, de tol voorbij, de zijweg in, heeft hij mij naar het grote gebouw met zijn Eiffeltorenachtige uitzendgevaarten gevoerd. En daar heb ik toen weer die vervaarlijke lampen teruggezien, van ik weet niet hoeveel duizenden 'volts' – wat een 'volt' is, weet ik trouwens evenmin – die daar als helse ogen stonden te gloeien in het afgesloten vertrek, dat voor mij, met zijn snoeren en instrumenten, nog het meest op een folterkamer leek. Maar de 'studio' was sinds toen veel gezelliger en huiselijker geworden, met prettige gordijnen en een mollig fauteuiltje en er werd koffie aangeb..., pardon, lezer, ik bedoel natuurlijk *geserveerd*, ik ben lang zo ouderwets niet, als ik er uit zie, ik weet óók mijn modewoordje wel te plaatsen... en er was een vriendelijke heer, wiens functie bestaat uit het regelen der verschillende 'nummers' en het aankondigen van dezelve bij het publiek, en die heer kruidde mij heel huiselijk op en neer in het fauteuiltje en vertelde mij onderwijs dat hij Colijn en Wibaut en Marchant en vele andere groothedens in dat eigenste fauteuiltje had gekrooien...

'Wat...? Werd je gekruid, in een fauteuiltje...? Waar was dat voor...?'

Algemeen gelach om de dwaze voorstelling dat ik bij wijze van verzetje in een fauteuiltje gekruid zou zijn. Het was enkel om de juiste afstand te bepalen voor mijn stem ten opzichte van... Ja, hoe heet zo een ding? Het was rond, het was van metaal met waaierglansen als een nieuwe, maar niet meer spiksplinternieuwe gulden, of als de bovenkant van een hoge hoed... En het zat in een kastje...

'O, natuurlijk. Dat was de microfoon...'

'En toen verder? Na de koffie en het fauteuiltje? Ben je toen helemaal alleen gelaten?'

Ja, toen ben ik met mijn onzichtbaar auditorium alleen gelaten.

De helse lampen stonden ergens anders en de vriendelijke heer van het fauteuiltje en de koffie zat nog weer ergens anders...

‘En wat voor gevoel gaf dat toen, dat praten in een lege kamer, voor een microfoon...?’

Ja, wat voor gevoel...? Heb ik voorstellingen, visioenen gehad van luisterende mensen, met koptelefonen gewapend, aan ‘luidsprekers’ gezeten...? Heb ik...? Ja, vaag, zoals je vage voorstellingen en visioenen krijgt van de personen van wie je leest in een boek. Inderdaad, iets van dien aard was het, de vergelijking schiet mij spontaan te binnen en voldoet mij wel. Plotseling realiseer ik, realiseren wij, dat we ons van de figuren in boeken, zelfs van de hoofdfiguren – Raskolnikof, Brotteaux²², Solness²³ – eigenlijk nooit scherpe duidelijke beelden vormen, doch slechts vage, schimmige visioenen. Alleen natuurlijk als de auteur een bepaald uiterlijk kenmerk noemt, dan zien we dat, of wanneer er, als bij Dickens, suggestieve illustraties zijn...

‘Dus op die manier zie je toch mensen, terwijl je alleen zit en oreert in die microfoon?’

Ja... ik zie mensen. Ik zie vormen en gestalten... Maar ik zie vooral het land! Ik voel het land in duister rondom mij heen uitgebreid. Ik zie afstanden... ik zie akkers en stromen, nachtelijk zwart, ik zie stille wegen, verlaten paadjes, die naar lichte huizen leiden, door tuinen waar in donker de antennes rijzen, en binnen in de kamers zitten de mensen, aan luidsprekers, met koptelefoons en ze luisteren, en ze horen mijn stem. Misschien hebben ze zelfs gehoord dat ik nu en dan, om mijn betoog kracht bij te zetten, met mijn vinger tikte op het hout van dat kastje, waar de microfoon in zit...

Een jeugdig technicus lacht...

‘Neen, dat zullen ze wel niet hebben gehoord...’

Daar komt onze Louise thuis. Ze is met haar verloofde naar radiobezittende kennissen geweest, ‘om mevrouw te horen’. Haar muizeoogjes gluren om de hoek. Ze is verrukt, ze heeft mevrouw gehoord. En zo duidelijk als maar wat. Maar niet alles wat

mevrouw zei heeft ze begrepen...

Ze kijkt mij aan, alsof ik de uitvinder van de radio in eigen persoon ben. Morgen, als ik suiker brand voor caramelvla en 'haar' fornuis verontreinig, kijkt ze wel anders.

'En merk je nu later nog wel eens wat van de mensen, die je hebben gehoord?'

'O ja, de eerste keer kwamen er verscheidene brieven, waardevol meest, maar ook wel van toehoorders, die het "helemaal niet met mij eens" waren. Die zullen ook nu wel komen.'

Inderdaad, er zijn er gekomen. Eén kwam er van een dame, die ironie voor ernst had genomen en mij beschuldigde van zwarte onmenslievendheid, één was er van een heer, die niet begreep hoe ik Shaw op één lijn kon zetten met Ibsen – wat ik niet doe, ik stel Shaw veel hoger – want hij vond Ibsen een groot man, maar Shaw een grappenmaker, die hem nog nooit iets had geleerd, dat hij niet allang wist. En één brief was er... van het bestuur ener vereniging, waar ik dezelfde voordracht uitgebreider zou houden, met een vriendelijk verzoek een ander onderwerp te kiezen, daar vele leden dit nu al door de radio kenden...

Ja, lezer, en dat is nu precies de keerzijde der medaille, al ziet u dat misschien niet dadelijk zo in, een keerzijde, waarover ik ditmaal wil zwijgen, maar waarover nog bij lange na het laatste woord niet gesproken is!

G e s p r e k k e n

'En mevrouw,' vroeg de belangstellende bezoeker, 'Is er van uw boeken wel eens iets in een vreemde taal vertaald?'

Ik moest bekennen dat zulks niet het geval is.

'En vindt u dat nu niet ontzettend jammer?'

Waarheidsliefde gebood, en ik vertelde mijn belangstellende

bezoekster dat ik het helemaal niet ontzettend jammer vind, dat ik pogingen door vertaalsters – bijna altijd zijn het dames, geen schrijfsters, maar dames – bij mij tot dat doel ondernomen, nooit heb aangemoedigd en dat ik naar internationale vermaardheid in die vorm niet haak. Het ongelovige lachje, waarop ik onder het spreken in rotsvast vertrouwen had zitten wachten, verscheen nu inderdaad om de lippen mijner bezoekster. Ik zag het haar denken, de druiven zijn zuur! Want wie bleef ooit ongevoelig voor wat Van Zeggelen zijn dichter zo kernachtig als ‘Roem en Centen’ liet samenvatten, ook wanneer hem het eerste fictief schijnt en hij voor de laatste geen brood hoeft te kopen?

‘Maar waarom bent u er dan zo weinig op gesteld dat uw boeken vertaald worden?’

‘Omdat het honderd tegen één slecht gebeurt en omdat ik op het punt van vertalen nu eenmaal buitengewoon kittelig ben.’

‘Honderd tegen één slecht...?’

‘Wat ik slecht noem...’

Mijn bezoekster was een gewone ‘beschaafde vrouw’ zonder literaire pretenties. Neen, nu zeg ik een dwaasheid – elk beschaafd mens heeft literaire pretenties – laat ik het dan noemen: een normale beschaafde dame met normale literaire pretenties. Maar dat het verschil tussen ‘literaturen’ en ‘gezwam’ uitsluitend schuilt in subtiliteiten, in de kleinste kleinigheden – daar immers de dichter, zal hij verstaanbaar zijn, op het gangbaar taalgebruik is aangewezen en binnen die enge grenzen van zijn dichterschap, van zijn meesterschap de blijken moet kunnen geven – en dat juist die kleinigheden, die karakteristieke subtiliteiten in vertalingen van niet-letterkundigen verloren gaan, dat heb ik haar met de beste wil toch niet aan het verstand kunnen brengen. Zelfs niet toen ik haar sprak over de ‘onverbeterlijke genieën’ (Michelangelo en Leonardo da Vinci!), van de bekende Hollandse vertaalster van een bekend boek over de renaissance. Want men behoeft geenszins tot de Roldanusen af te dalen, om de nonsens met schepels te kunnen scheppen!

Maar die onverbeterlijke genieën overtuigden mijn bezoeker niet van het gewicht der subtiliteiten, ze vond het een grove, dwaze fout.

‘Volstrekt niet, mevrouw. Het lijkt u maar zo, omdat de kleinste afwijking ons nu eenmaal buitensporig belachelijk aandoet. Ook wanneer ze taalkundig verdedigbaar zou zijn, als de... onverbeterlijke genieën. Ook het “viertig” van onze Duitse gasten. We schateren om “borstelen en kammen”, om “reër” voor reder*, terwijl niemand iets gekks vindt in “teër” en in “lammeren”. En juist door dat buitensporig komisch effect der kleine afwijkingen van een grillig en toevallig taalgebruik – die niemand in een andere taal dan in zijn eigene, en dit zelfs menig beroepsvertaler blijkbaar in zijn eigen taal nog niet beoordelen kan! – voel ik er niets voor mijn werk aan een van dat gilde over te leveren.’

Mijn belangstellende bezoeker begon dat nu wel te begrijpen, maar ze wist uitkomst. Het ging over de mogelijkheid van een vertaling in het Engels.

‘U zoudt het een Engelsman kunnen laten lezen.’

‘Maar die kan het toch niet beoordelen.’

De bezoeker, menend dat ik had misverstaan, herhaalde luider:

‘Aan een Engelsman zoudt u het ter beoordeling kunnen geven.’

Hebben de lui nu geen rust, voor een mens op zijn stokpaardje zit? Ik voelde mij naar het mijne letterlijk heengesleurd.

‘Stel u eens voor, mevrouw, dat de verantwoordelijke redacteur van een groot literair tijdschrift plotseling sterft. Er liggen talloze bijdragen die nog gelezen, beoordeeld, geaccepteerd of afgewezen moeten worden. De tijd dringt. Goede raad is duur. Waar halen we zo gauw een vervanger vandaan? Eureka, het is gevonden! We hebben hem. Wie wie? – vragen de belangstellenden. Wel... een Hollander!’

Mijn bezoeker lachte om de evidente dwaasheid.

En toch was haar raad om een Engelse vertaling door ‘een Engels-

* Deze voorbeelden zijn ontleend aan Charivarius.

man' te laten controleren, precies even dwaas. Echter kan men die raad en wat er mee samenhangt, dagelijks om zich heen vernemen. Waardoor? Door de buitensporige suggesties die van het uitheemse schijnen uit te gaan en die het kritisch vermogen eenvoudig op de vlucht doen slaan. Dat we leven tussen duizenden beschaafde Hollanders, die 'blijkbaar' en 'schijnbaar', 'hetzij' en 'tenzij', 'verplicht' en 'verplichtend' dooreen haspelen, we weten het allen. Nooit vergeet ik het *'de lezer houdt de inhoudsopgave ten goede'* (voor: te goed!) in de dissertatie van de filoloog, die op die dissertatie cum laude promoveerde! Verleden week nog heb ik een rechtskundige tot twee keer toe 'naar mijns inziens' horen zeggen. Over de 'meer modernere' huizen en de rest wil ik zwijgen. En deze mensen vertrouwt men dan toch ook geen literatuur ter beoordeling toe. Hoort men echter een Franse advocaat of een Engelse dokter vlot en gemakkelijk Frans of Engels keuvelen – zo vlot en gemakkelijk als elk Hollander Hollands, maar vraag niet wàt voor Hollands, keuvelt! – dan schijnt men niet te kunnen ontkomen aan de suggestie dat zulk Frans of Engels mooi, zuiver, correct of wat dan ook is, en evenmin aan de inbeelding, dat men zulks beoordelen kan! Het aantal heren en dames, dat men over het perfecte Engels van A. en het prachtige Frans van B. zo genoeglijk en zelfverzekerd kan horen babbelen, is legio, maar het aantal heren en dames dat zelfstandig de nonsens van een Klaasje van der Gracht zou kunnen onderscheiden van de schoonheid van een Boutens, is uiterst gering...

'Ja, mevrouw, u hebt zelf mijn stokpaardje van stal gehaald...'

Weet u, wat mijn bezoeker dacht, toen ze een ogenblik later afscheid nam? Ze dacht: en tòch zijn de druiven zuur...

Gesprekken

Wij spraken nog eens over de Amsterdamse eenheidsschool. Want toevallig waren er twee moeders aanwezig, beiden kort geleden naar de hoofdstad verhuisd, die elkaar nadien nog niet hadden ontmoet en thans voor het eerst, met elkaar en met ons, over hun indrukken konden spreken.

De eerste moeder had het opperbest, de tweede aanvankelijk heel ongelukkig getroffen, daar de eerste familie zich in het hart van 'achter het Concertgebouw', de tweede zich vooraan op een der grachten had gevestigd. Daardoor was Kareltje dadelijk tussen nette kindertjes terechtgekomen, maar Marietje had zich met de 'schoffies' uit de stegen van Spuistraat en Voorburgwal moetenencanailleren, totdat, na veel geprotesteer en geschrijf en gewrijf tenslotte toch een andere regeling was getroffen. Uit welk relaas maar weer bleek, dat ook *die* soep niet zo heet wordt gegeten als hij wordt opgedaan!

Zo ontspon zich dat gesprek, en van de aanwezigen bleek elkeen tegen de eenheidsschool! Ze waren wel geen van allen reactionair – de hemel beware! – ze waren ook geen van allen trots, ze waren au fond allemaal democratisch gezind, maar ze waren toch allemaal tegen de eenheidsschool. Omdat... en omdat... en omdat... enfin, ik was heimelijk blij dat ik juist theeschenken moest en dus de conversatie niet volgen kon. Want ik hoorde erg frequent het woordje *rijp*. En als het wordeke 'rijp' zo hagelt in een discussie, dan weet ik meestal wel hoe laat het is. Dies schonk ik met overgegeven attentie thee en liet mijn bezoekers rijp-en.

Maar ja, toen ik weer zat, toen moest ik er toch aan geloven. Hoe ik oordeelde over de eenheidsschool.

'De slagvelden in Frankrijk...'

Onder de verbaasde blikken van mijn bezoekers – welwillend-verbaasd, want ze waren welwillend gestemd, omdat ik jarig was! – voelde ik mij als Multatuli's huisdominee, die Woutertje aan-

spreekt met 'jongedochter' en er alleen 'langs een omweg' komen kan. Waaruit de lezer niet gelieve af te leiden, dat ik ook even dronken was... Van die Franse slagvelden heb ik al heel veel plezier beleefd. Het klinkt cynisch, maar het is goed bedoeld. Ik meen van de vergelijking met de akkers, die door massa's ijzer, staal, koper zo zeer bedorven waren, dat er niets op groeien wou. Men heeft ze eerst tot heel diep moeten openbreken en zuiveren.

Er groeit geen oordeel op een door vooroordeel bedorven akker. Eerst tot heel diep openbreken en zuiveren.

'En wat heeft dat nu met de eenheidsschool te maken?'

Dit: dat de standenschool, de deftige school een onzer dierbaarste maatschappelijke distinctieven is, een der heel, heel oude, nog stammend uit de tijd, toen er betrekkelijk weinig distinctieven waren. Het eerste, waarin de burger vanouds zijn groeiende welstand en welvaart uitdrukte was deftig, deftiger, het deftigst onderwijs voor zijn kinderen. Frans, Latijn, piano! Van dat distinctief wil hij nog steeds geen afstand doen. Tien keer liever zendt hij zijn kind naar een 'jongehereninstituut' in een halfsleets tochtig huis, dan naar een hygiënisch ingerichte volksschool. En eer hij dat zelf inziet, is hij aan een 'oordeel' over de waarde en de wenselijkheid van de eenheidsschool, een oordeel dat die naam mag dragen, nog niet toe.

'Jawel, mevrouw, dat zegt u nu allemaal wel. Maar dat zou u toch eerst nog moeten bewijzen.'

Het was natuurlijk een ernstig man die dit vorderde. Ernstige mensen willen altijd 'bewijzen'. Nog ernstiger mensen weten dat men niets bewijzen kan. Ditmaal echter had ik een historisch verhaaltje, dat machtig veel leek op het begeerde 'bewijs'.

Het gebeurde een paar jaar geleden in Amsterdam, dat een zogeheten derde-klasseschool plaatsruimte tekort had en een naburige eerste-klasse-('armen')school plaatsruimte te veel. Dies werden enkele klassen van de derde-klasseschool, zoals ze treilden en zeilden, met eigen leermiddelen, eigen onderwijskrachten ondergebracht in de lege lokalen van die schoffesschool. Geen sprake dus van een

eenheidsschool, geen 'verderfelijke omgang met inferieure elementen', geen kans op lichamelijke en zedelijke verontreiniging, niets. Verschillende lokalen, verschillende onderwijzers, elk zorgvuldig in zijn eigen 'stand'. Alleen: hetzelfde gebouw en dezelfde... deur.

Ik zet die deur apart, want tegen die deur kwam het protest. De derdeklaseschoolouders protesteerden. En ze hadden gelijk, ze kregen geen waar meer voor hun geld. Waarom betaalden ze de deftigheid, als niemand de deftigheid zag? 'Aanzien' is, wat men iemand *aan-zien* kan, en wie *zag* het die Jantje en Marietje *aan*, als ze uit de deur met een vulgair nummer (en géén deftige naam erboven) de straat op kwamen, dat ze *aanzienlijker* dan die schoffies waren? Dus protesteerden de ouders en het hielp en de tijdelijke, de deftige schoolbevolking mocht door de zijdeur weg...

Maar het mooiste komt nog! Het mooiste was het commentaar van de redactie van het reactionaire onderwijsblad, dat dit relaas vermeldde. In plaats van het fraaie aapje, dat daar zo leuk uit de mouw kwam, bij het nekvel omhoog te heffen en den volke voor te houden, schreef het triomfantelijk: Nu ziet men hoeveel de ouders van de eenheidsschool weten.

Inderdaad! Zo ziet men het, zo zag men het!

En daarom schonk ik dan ook met zoveel gerustheid thee, terwijl er over de eenheidsschool werd 'geargumenteerd', heel serieus en 'objectief' geargumenteerd.

'En wie van de dames en heren wenst een derde kopje...?'

Want het was nieuwjaarsdag en we waren voor ons genoeg bij elkaar. En we aten nog een koekje en spraken over de koetjes en kalfjes, die pas twee dagen later zo nat en zo interessant zouden worden...

Gesprekken

Jeanne heeft een liederavond gegeven ergens in de buurt, maar ze is toch daarginds blijven overnachten en we halen haar nu van de trein. Jeanne is geen beroepszangeres, ze is een 'beschaafde, muzikale, gevoelige dilettante'. Ze had het ééns wel anders gehoopt; van jongs af een opvallende stem, en daarbij de allerbeste binnen- en buitenlandse lessen. Want aan geld ontbrak het niet en om geld behoeft ze niet te treuren, dat ze niet verder kwam. Waarom is ze niet verder gekomen, waarom bleef ze bijna-artiest, dit wil zeggen: eigenlijk helemaal geen artiest?

Ja, vrienden, dit is het mysterie. Het doet mij dikwijls aan de roos in de schietschijf denken. Hoe moeilijk is dat éne hartepunt te raken. Hoe veel meer kansen zijn er van bijna-raken. Honderden punten liggen rondom de roos en zijn er allemaal *bijna* in, en zijn er allemaal even ver van af, en zijn er allemaal in een andere richting van af! Honderden zijn op die wijze bijna kunstenaar en zijn er allemaal even ver van af, en allemaal om een ander tekort, ze zijn het nèt niet. Wie het hart van de schijf raakt, heeft over alle mogelijke 'bijna's' getriomfeerd, het is een lot uit de loterij, het is een dubbeltje op zijn kant.

In de samenstelling van Jeanne's ziel is het éne druppeltje uit het kostelijke flesje vergeten, daarom is Jeanne geen 'ster' en zal ze het nooit worden. Maar ze troost zich, de menselijke natuur troost zich steeds. Ze zegt: 'Wie de kunst beoefent als beroep, kan nooit zó zuiver de kunst blijven liefhebben als ik, de dilettant'. Hoe scherper nu het angeltje prikt, hoe dichter ze zich die troost voor ogen houdt.

Ze heeft ditmaal veel succes gehad, er zitten orchideeën op haar bontjas geprikt. En haar man heeft de sering en anjers al van haar overgenomen. Het was een gemengde avond, de amateurs kregen bloemen, de beroepsartiesten een honorarium. De grote attractie was een beroemd violist, hij heeft voor zijn ene nummertje een hele bom duiten gehad. Jeanne was erbij – met de presidente in haar

auto heeft ze hem naar de trein gebracht – toen hij zijn enveloppe in ontvangst nam en zijn kwitantie tekende. Ze zei: Vindt u dat nu niet héél akelig, dat geld te ontvangen en die kwitantie te tekenen dadelijk na die heerlijke ogenblikken van opgaan in uw spel?’

Hij antwoordde lachend: Mevrouw, dit is het heerlijkste ogenblik van de hele avond. Want mijn beertjes zijn vele!

‘Wat zeggen jullie nu van zó iets?’

We kunnen niets zeggen, stel dat we wilden, want Jeanne vertelt nog meer van de beroemde violist. Hij is als mens helemaal niet fijn, ze begrijpt eigenlijk niet hoe hij toch zó groot kan zijn als kunstenaar.

Als Jeanne moet zingen, en haar programma is samengesteld, dan verdiept ze zich de laatste dagen zoveel mogelijk in de atmosfeer der betrokken componisten. Ze leest hun levenshistories en de histories van hun tijdgenoten en geestverwanten, ze omhult zich met hun geest, ze hoeft zich voor het neerhalende, het storende, het laag-bij-de-grondse. Hij echter flirtte tot het allerlaatste ogenblik met een meisje in de zaal, hij vertelde onmiddellijk nadat hij had gespeeld een flauwe mop en uit zijn jaszak stak een detectiveverhaal.

Ja, ja, Jeanne, en tòch is hij een groot kunstenaar en jij bent een ‘beschaafde, gevoelige, muzikale dilettante’...

Ik heb dat niet gezegd, ik hoefde niets te zeggen. Jeanne was nog lang niet uitverteld. Ik overpeinsde het zo maar in mijzelf. En ik dacht aan de grote actrice, die ik in vroeger jaren heb gekend en aan die andere, die het zo graag had willen worden, in wie de dorst naar het kunstenaarschap zó brandde, dat ze zich niet, als Jeanne, met de rol van dilettante tevreden stellen kon, maar zich makkend terugtrok, toen het hoogste onbereikbaar bleek, toen haar zo zorgvuldig gemikte pijl precies naast de roos trof en op de grond viel...

Ze had de duurste lessen, de beste opleiding en ze leefde steeds in verheven geestessferen. Ik zie haar nog, met haar schriële gestalte in artistieke gewaden – japonnen kon men ze eigenlijk niet noemen – haar lange hals, haar extatische ogen en gecrispeerde mond,

geweldig van zichzelf vervuld, ongenaakbaar, al het gewone, het banale, het alledaagse schuwend als de pest. Was niet Dante haar 'livre de chevet' en Shakespeare haar treinlectuur? Heeft ze wel ooit een grap verteld of om een grap gelachen?

De andere, de echte, de grote kocht het Stuiversblad als ze op reis ging en vermaakte er zich mee in de trein, wanneer er tenminste niet het een of ander ruzietje of amoureuze misverstandje 'uit te praten' viel. Ze moest soms ook nog wel eens een steekje naaien of een draadje stoppen aan haar toneelkostuum. 's Avonds groette ze met schalkse vinger door het schermgaatje haar kennissen in de zaal, bracht een jonkie gauw even een intonatie bij, waar het wurm een week op had gezwoegd, nam een ander nog even in het ootje en speelde... mooi, echt, overweldigend.

Men zegt, dat ze zelfs onder het spelen nog drakerijen uithaalde tegen collega's, die ze niet zetten kon!

Ja, Pleuntje Streep, je wist het wel!

Pleuntje was onze huishoudster, ze is ter ziele, die trouwe. Ze was gelovig katholiek, zeer stipt en streng op haar geloof, waaruit ze – wat meer is – een dagelijkse kracht en blijmoedigheid putte. Maar als het eens een paar dagen achtereen onstuimig stormde en overmatig donderde, dan keek Pleun met een schuin oog naar de hemel en schudde 't hoofd en zuchtte: 'Ik merk het al weer, Petrus heeft zeker de week'. Petrus, de drukste en driftigste immers van alle heiligen. En de kinderen hoorden dat en vonden het leuk en zeiden het haar in hun kinderlijke onschuld na.

Ons oudje ging 'in ruste' en we kregen een andere huishoudster, veel jonger en toevalligerwijze ook katholiek. Een poosje na haar komst beleefden we weer zo'n paar stormdagen en mijn jongen zei: 'Ik merk het al weer, Petrus heeft zeker de week!'

Heftige verontwaardiging. Dàt had ze nooit verwacht, dat in een beschaafd gezin de kinderen leerden spotten met wat anderen heilig was! Dat viel haar dan maar verschrikkelijk tegen.

'Maar mijn beste juffrouw Strop, de jongen heeft het gehoord van

juffrouw Streep, het was een vast grapje van haar als het stormde, en ik verzeker u, dat ze toch stipt was op haar geloof, en meer dan dat.'

'Dat bestaat niet, dat is onmogelijk, zo iets kan juffrouw Streep nooit gezegd hebben.'

'Maar juffrouw, als we het u nu allemaal verzekeren.'

'Dan was die vrouw niet ècht, niet wat *ik* noem, gelovig!'

O, juffrouw Strop, die zoveel jonger waart en zoveel meer bezat en zoveel meer kon hopen en toch altijd zo zuur, hoe dwaas en dom was dat van u geoordeeld. Moeilijke, arme, eenzame jaren, vol teleurstellingen, waren Streepje's laatste levensdeel, nochtans werd haar alles door haar geloof vergoed. Ze heeft het mij vaak verzekerd. En ik heb er nooit aan getwijfeld. En toen ik haar eens vertelde, hoe haar opvolgster ons had uitgemaakt – omdat een der kinderen haar oude grapje van Petrus-heeft-de-week had nagepraat, zei ze, goedmoedig:

'Och mevrouw, het echte, dat kan wel tegen een stootje. Maar die het echte niet hebben, die begrijpen dat zo niet...'

Het robuuste geloof, het robuuste kunstenaarschap... ja Pleuntje Streep, je wist het wel.

Zou ik Jeanne...?

Maar Jeanne is al aan een nieuw chapter, het heerlijke gesprek over Bach, dat ze naderhand ten huize van de presidente hebben gehad!

Och, waarom zou ik ook...?

Laat ons elkeen de troost gunnen, die zijn zielestaat voegt...

G e s p r e k k e n

Het gesprek ontspon zich na de 'lezing', onder het 'nabroodje' – ik geloof naar aanleiding van mijn honorarium. We kwamen op het

neteligst onderwerp: de economische positie van de kunstenaar!

Zijn er wel veel gebieden, waar de meningen zó verschillen? Uiterst rechts troont de meneer (ex-dichter!) met de vette en veilige A.R.- en Chr.-H.-relaties, die zonder blikken of blozen in het openbaar verkondigt dat een dichter eigenlijk een rijke pa of een sappig fortuintje behoort te hebben en dat, bij gebreke van deze onmisbare attributen, zijn 'raison d'être' in onze samenleving vervalt.

'Uiterst links' verzekert de enthousiast dat hij de kunstenaar in goud zou willen beslaan, hem op de troon plaatsen, met het vette der aarde lonen in dank voor wat hij geeft. Deze lieden spreken van staatstoelagen en dito pensioenen, of het... geen geld kost! Daartussen beweegt zich behaaglijk de min of meer gematigde onverschilligheid. Wat mijzelf betreft, ik vlei mij niet dat ik voor het vraagstuk een oplossing weet. Hoe ik over de genoemde uiterst rechtse heer denk, hoef ik niet te zeggen. Maar de uiterst linkse enthousiasten, neen, ofschoon ik misschien zelf 'belanghebbende' zou kunnen zijn, ik vaar niet in hun schuitje mee.

Er is niet 'something', en is veel 'rotten' in de 'state of men'. Ingekankerd, ingeworteld, onuitroeibaar. Onder vele verderfelijke dwalingen acht ik deze: dat bijzondere gaven recht geven op bijzondere beloning, een zeer verderfelijke dwaling. Herinnert men zich misschien hoe mooi Galsworthy het laat voelen in 'The Freelands'? Nadat Stanley hartgrondig heeft verklaard dat zijn werk oneindig veel mooier, belangrijker, boeiender is dan dat zijner ondergeschikten, vraagt hem zijn broer Felix of het billijk is dat hij dan ook nog een honderdvoudig loon ontvangt. En alleengebleven in de tuin met de witte pauwen, slaakt hij zijn verzuchtingen over dat onrechtvaardige, onlogische verband tussen artistieke of intellectuele be-gaafdheid en loon!

Men pleegt al gauw het afwijkende 'paradoxaal' te noemen. Maar ik bedoel het volstrekt niet als paradox, wanneer ik zeg, dat een wezenlijke rechtvaardigheid aan de man die het monotone, machinale, geesteloze werk doet, eigenlijk een hoger loon zou moeten

geven, dan aan hem, die in zijn arbeid zelf een dagelijkse bron van rijkdom en troost en wellust vindt.

Deze laatsten zijn de scheppenden – de kunstenaars, en de wetenschapsmensen, die werkelijk de wetenschap liefhebben – niet degenen, die naar de universiteit togen om een nieuwe titel, om een deftige baan en die nu het hardst schreeuwen dat ‘het intellect’ niet meer behoorlijk wordt gehonoreerd. We willen het gaarne honoreren, in andere zin.

De kunstenaar komt geen rijkdom toe, hij heeft zijn rijkdom in zich. Eén hoeft niet alles te hebben. En wie zich inbeeldt dat luxe (reizen, ‘mooie dingen’ enz.) hem tot zijn ontwikkeling onontbeerlijk zijn, die is de ware broeder niet. Ik gun in volle ernst de domme, dikke speculant zijn auto’s en zijn reizen naar de Riviera, ik gun zijn domme, dikke vrouw haar parelen en pelsen, zelf begeer ik noch het een, noch het ander. Ik reis naar mooiere landen, waar heel andere schatten dan pelsen en parelen zijn, maar die stumpers hebben niet anders dan hun speelgoed en hun spelletjes. Voor de rest: de leegte, de dreigende vervetting. Mijn verontwaardiging over een hongerlijdend artiest is niet groter dan over een hongerlijdend werkman, of laat mij zó zeggen: mijn verontwaardiging over een hongerlijdend werkman is niet kleiner... Zeker werken geldzorgen belemmerend op het scheppen van kunst. Maar werken ze ook niet belemmerend op het scheppen van geluk? Elk mens heeft maar één leven. En zolang hij geen absolute pauper is, blijft de artiest zijn werk, blijven hem zijn gedachten, ten dagelijksen troost.

Me dunkt dat dit, voor een ‘belanghebbende’ een nogal modeste aanspraak en een tamelijk bescheiden standpunt is. En toch, die avond, bij dat nabroodje, na die lezing...

Een dame vroeg mij, hoeveel honorarium ik voor een zeker boek, waarvan ze zeide zeer te hebben genoten, had ‘getoucheerd’. Ik aarzelde voor ik antwoord gaf, ofschoon ik geenszins met geldzaken geheimzinnig ben. Integendeel! Niets dunkt mij akeliger dan die geheimzinnigheid. Of is het soms niet triest, dat men elkaar zijn hele

hebben en houden vertelt, onder vrienden, onder familie, behalve het cijfer van zijn inkomen? O, ze zijn zo intiem, ze raadplegen elkaar in alles, maar komen ze aan het 'bewuste bedrag', dan zeggen ze 'een zekere som geld'.

De dame in kwestie, deze sentimenten bij mij vermoedend, had spijt van haar vraag en kreeg een kleur bij mijn aarzeling.

'Als ik soms indiscreet ben...'

Neen, mevrouw, daar zit het hem niet. Maar als ik u vertel, wat ik krijg voor een boek, waar ik driekwart jaar aan heb gewerkt, en niet een paar uur per dag, maar altijd door, in de morgen en in de avond, bij het nederliggen en bij het opstaan, als ik u zeg: 'Ik heb achthonderd of duizend gulden voor dat boek gehad', dan weet ik vooruit wat u zegt. Dan zegt u:

'Maar dat is heus héél aardig betaald.'

Ja, dat zegt u, mevrouw, en niet u alleen, als u spreekt over driekwart jaar werk, niet over talent, maar over vlijt, niet over gaven, maar over tijd!

Meen niet, dat ik fantaseer. Zo zijn ze, zo zijt gij. Proffen klagen, leraren morren, doctoren grommen, ingenieurs pruttelen, maar duizend gulden voor een boek is 'aardig betaald'.

Had ik de proef op de som moeten nemen, die avond, bij dat nabroodje, met die dame? Welnu, ik deed het. Ik zei: mevrouw, voor dat boek heb ik twaalfhonderd gulden gehad. En ik zag haar denken: héél aardig betaald. En ik had het op de lippen om te zeggen: Mevrouw u hoeft mij niet te beklagen. Ik ben letterkundige, ik woon in Holland, we weten wat dat beduidt. Waarschijnlijk kan niemand er iets aan doen. Niemand had er een traan om te laten. Maar kom me nu niet ook nog vertellen dat het werk van een jaar met twaalfhonderd gulden 'heel aardig betaald' is.

Doch ik zei niets, ik hapte met mijn 'nabroodje' de nutteloze woorden van mijn lippen weg!

A A N T E K E N I N G E N

1. *we gaan niet over de brug bij Weesp.*

Carry van Bruggen zinspeelt hier op de grote spoorwegramp van 13 september 1918, toen de sneltrein van de door het water ondermijnde dijk stortte bij de Diemer spoorbrug over het Merwedekanaal. Zie ook de column 'Grote gebeurtenis'.

2. *Siegenbeek – en – Weijlandts.*

In 1804 werd het spellingontwerp van de Leidse hoogleraar M. Siegenbeek ingevoerd. In 1805 werd de spraakkunst van Petrus Weiland als officieel erkend, waarin o.a. de oude naamvalsleer werd gehandhaafd. In 1883 werd de spelling van De Vries en Te Winkel ingevoerd. R.A. Kollewijn ijverde voor hervorming van de spelling. Zijn vereenvoudigde spelling verwierf zich ondanks de tegenwerking van een groot deel letterkundigen een groeiende aanhang in onderwijskringen.

3. *Brehm.*

Alfred Edmund Brehm, schrijver van het bekende *Illustriertes Thierleben* (1864-1869) in zes delen.

4. *Curwood.*

James Oliver Curwood (1878-1927), schrijver van populaire natuurromans met in de hoofdrol honden en beren, aan wie allerlei menselijke eigenschappen waren toebedacht.

5. *London.*

Jack London (1876-1916), schrijver van natuurromans, vaak met dieren en primitieve mensen als hoofdpersonen.

6. *erentfest*.

Een verouderd woord, dat 'zeer achtbaar' betekent.

7. *Snipe*.

Afkorting van 'gutersnipe' (straatjongen), bijnaam voor Carry van Bruggen's zoon Kees.

8. *Ships that pass in the night*.

Roman van Beatrice Harraden, waarvan de eerste druk in 1894 verscheen.

9. *Landru*.

Henri-Désiré Landru (1869-1922) werd op 30 januari 1921 ter dood veroordeeld op beschuldiging van moord op talloze vrouwen.

10. *France's monsieur Bergeret*.

Anatole France (1844-1924), schrijver van o.a. *Monsieur Bergeret à Paris* (1901).

11. *Pennetjes inkt*.

De columns van Carry van Bruggen's eerste echtgenoot Kees van Bruggen in het dagblad *Het Volk*.

12. *Het viooltje van Marie Marx-Koning*.

Marie Marx-Koning schreef het populaire *Van 't viooltje, dat weten wilde* (1900).

13. *Tsjitsjerin*.

Georgi Vasiljevitsj Tsjitsjerin (1872-1936), Sovjet-russisch diplomaat van aristocratische afkomst. Na de burgeroorlog in Rusland probeerde hij een politiek van de normalisering van de Sovjetrussische betrekkingen te voeren.

14. *Genuese conferentie*.

Conferentie van Genua, gehouden van 10 april tot 20 mei 1922, waarop de economische en financiële vraagstukken van na de Eerste Wereldoorlog werden besproken. De Sovjet-Unie werd door Tsjitsjerin vertegenwoordigd.

15. *de onsterfelijke Dorbeen*.

Figuur uit 'De familie Stastok' in *Camera obscura*.

16. *Mallarmé.*

Stephane Mallarmé (1842-1898) redigeerde van 1874 tot 1875 het tijdschrift *La Dernière Mode*.

17. *A.*

Pacifistisch drama van de Oostenrijkse schrijver Paul Beer, in 1925 bij A-Verlag in Den Haag verschenen. Carry van Bruggen komt voor in de lijst van het 'Ehren-Comité'.

18. *Gerard Hekking.*

Cellist, enige tijd verbonden aan het Concertgebouworkest.

19. *Rasji.*

Afkorting van de elfde-eeuwse Rabbi Salomon ben Isaac, de bekendste joodse commentator van Bijbel en Talmoed.

20. *Coué.*

Emile Coué (1857-1926) ontwierp een therapeutische methode door middel van autosuggestie (couéisme).

21. *pas verschenen boek.*

Carry van Bruggen geeft hier een samenvatting van haar eigen, zojuist in 1925 verschenen boek *Hedendaagsch fetischisme*.

22. *Brotteaux.*

Hoofdpersoon in *Les Dieux ont soif* (1912) van Anatole France.

23. *Solness.*

Hoofdpersoon in Ibsens *Bygmester Solness* (1892).

Colofon

Plattelandjes - Larense columns van Carry van Bruggen werd door Jan Fontijn en Diny Schouten geselecteerd uit het ALGEMEEN HANDELSBLAD, ingeleid en van aantekeningen voorzien. Het boek werd in opdracht van uitgeverij Conserve in de Sabon corps 9/13 punts gezet en gedrukt door drukkerij Groenevelt te Landgraaf en gebrocheerd door binderij Van Strien in Dordrecht.

Vormgeving en typografie: Carla Goossens en Marc van Meurs.

1e druk november 1988: 1.750 exemplaren.

UITGEVERIJ CONSERVE,
Vuurdoornweg 37, 1871 TR Schoorl,
Postbus 74, 1870 AB Schoorl,
(Tel. 02209-3693)